

Міністерство аграрної політики та продовольства України
Стрийський коледж Львівського національного аграрного університету

«ЦИВІЛЬНЕ І СІМЕЙНЕ ПРАВО»

посібник

ДЛЯ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 5.03040101
«ПРАВознавство»

2011

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АРК – Автономна Республіка Крим

ВРУ – Верховна Рада України

ВР АРК – Верховна Рада Автономної Республіки Крим

ГКУ – Господарський кодекс України

ЗКУ – Земельний кодекс України

КЗпП – Кодекс Законів про працю

КМУ – Кабінет Міністрів України

ПВСУ – Пленум Верховного суду України

РМ АРК – Рада Міністрів Автономної Республіки Крим

СКУ – Сімейний кодекс України

ЦПКУ – Цивільний процесуальний кодекс України

Тема 1: Поняття, принципи та система цивільного права

1. Визначення та система цивільного права.
2. Предмет цивільно – правового регулювання.
3. Методи і принципи цивільного права. Закріплення принципів у Конституції України та інших нормативно – правових актах.
4. Місце цивільного права в системі галузей права.

1. Цивільне право – це одна з основних, важливих частин будь – якої розвиненої правової системи. Поняття «цивільне право» бере свій початок від римського *jus civile*, яке тлумачилось як право міста – держави. В подальшому процес рецепції (запозичення) римського приватного права європейськими правопорядками призвів до адаптації цього поняття в сучасну юридичну термінологію, де воно стало традиційним найменуванням однієї з найбільш фундаментальних галузей права.

Відповідно до ст. 1 ЦКУ цивільне законодавство регулює цивільні відносини, а згідно ст. 9 цивільне законодавство може регулювати відносини у сфері господарювання, використання природних ресурсів та охорони довкілля, а також сімейні та трудові відносини, якщо вони не врегульовані іншими актами законодавства.

Ці законодавчі положення дають підстави зробити висновок про те, що ЦП в системі права України займає місце окремої частини системи права, яке визначається як приватне право.

Щодо поділу системи права на приватне і публічне, в науці цивільного права існує чотири теорії:

- 1) теорія інтересу (Ульпіан) – публічне право стосується становища держави, а приватне має відношення до користі окремих осіб;
- 2) теорія методу ПР(Тонн) – публічне право є сферою влади і підпорядкування, а приватне – сферою свободи і приватної ініціативи;
- 3) теорія предмету ПР (Кавелін) – приватне право регулює виключно майнові відносини, а публічне – всі інші;
- 4) теорія суб'єкта (Вуарон) – публічне право регулює відносини суб'єкта з державою, а приватне – відносини осіб між собою.

Отже, цивільне право є приватним правом, іншими словами, правом осіб, оскільки його призначенням є регулювання взаємовідносин між ними як майнового, так і немайнового характеру, які виникають, як правило, з волі їх учасників, які самостійно визначають зміст цих взаємовідносин і навіть наслідки їх зміни чи припинення; вирішують питання вступу у правовідносини, мають право відмовитись від захисту тощо.

На думку більшості вчених – цивілістів, визначення ЦП треба давати щонайменше у двох розуміннях:

- об'єктивне ЦП – це система ПН, які на основі диспозитивності регулюють майнові та особисті немайнові (цивільні) відносини, що базуються на засадах юридичної рівності, вільному волевиявленні та майновій самостійності їх учасників.

Об'єктивним ЦП є тому, що ПН не належать якимось конкретним суб'єктам.

- суб'єктивне ЦП – це немайнове або майнове право особи, забезпечене їй нормою ЦП.

Сукупність ЦПН, які об'єднуються єдністю змісту та внутрішнім зв'язком за предметом правового регулювання називається **системою ЦП**

Світовій цивілістиці відомі дві системи ЦП:

1) інституційна (римська) – базувалась на думці про те, що будь – яке правовідношення виникає та існує між суб'єктами щодо речей. Таким чином ця система включала в себе три елементи права: суб'єкт, об'єкт і відношення (за такою системою будувались римські інституції).

2) пандектна – ЦП було поділено на певні групи, зокрема: речове, зобов'язальне, сімейне, спадкове, яким передувала загальна частина і поширювалась на всі ці групи (містила норми, які застосовувались до всіх груп разом).

ЦПУ побудоване за пандектною системою і поділяється на дві частини:

- Загальна – складають норми про: основні положення (цивільне законодавство, підстави виникнення цивільних прав та обов'язків, здійснення цивільних прав та виконання цивільних обов'язків, захист цивільних прав та інтересів); суб'єктів та об'єкти цивільних прав; правочини; представництво; строки та терміни і позовну давність.

- Спеціальна – утворюють норми про: особисті немайнові права; речові права; інтелектуальну власність; зобов'язальне право; спадкове право.

2. З курсу теорії права відомо, що право являє собою систему, складовими елементами якої є галузі права, критеріями розмежування яких є предмет та метод, за допомогою яких можна не лише виділити ЦП з єдиної системи, але й виявити його специфічні особливості.

Відповідно до ч. 1 ст. 1 ЦКУ актами цивільного законодавства регулюються цивільні відносини, які поділяються на:

- майнові;
- особисті немайнові.

Проте, не всі майнові та особисті немайнові відносини є цивільними, а лише ті, що базуються на трьох засадах:

- юридичній рівності (Толстой Ю. К.);
- вільному волевиявленні (Алексєєв С. С.); учасників цих відносин
- майновій самостійності (Братусь С. Н.)

Майнові відносини – це ті відносини, які виникають щодо майнових благ товарного характеру, які мають грошовий еквівалент (можуть бути не лише речі, тобто предмети матеріального світу, а й майнові права, роботи, послуги, що мають грошовий еквівалент тощо).

Майнові відносини в свою чергу поділяються на дві групи: (за об'єктом цих прав)

- речові відносини (статичні, відносини власності) – об'єктом є речі; вказують на належність особам певних майнових благ, на те, що ці особи (суб'єкти речових прав) можуть володіти, користуватись і розпоряджатись ними;

- відносини товарного обороту (динамічні, зобов'язальні) – об'єктом є дії, в межах яких відбувається рух (перехід від однієї особи до іншої) майнових благ

Другою складовою предмету ЦПУ є особисті немайнові відносини. Із назви випливає, що ці відносини характеризуються наступними ознаками:

1) виникають з приводу немайнових (духовних) благ, таких як честь, гідність, ділова репутація, ім'я фізичної особи, найменування юридичної особи тощо; тобто їх об'єктом виступають немайнові блага, які не мають грошового еквіваленту;

2) нерозривно пов'язані з учасниками цих відносин – проявляється індивідуальність окремих фізичних чи юридичних осіб шляхом вияву їх соціальних якостей.

За співвідношенням з майновими в науці ЦП особисті немайнові відносини поділяють на:

- не пов'язані з майновими (честь, гідність тощо);
- пов'язані з майновими (авторські відносини, відносини винахідництва).

За сферою суспільних відносин в яких вони виникають (за стороною суспільного життя, яку забезпечують ці відносини):

- ті, що забезпечують природне існування особи;
- ті, що забезпечують соціальне буття особи.

3. Якщо поняття предмету ЦП пов'язано з тим, які суспільні відносини регулюються ЦП, то поняття методу – як ці суспільні відносини регулюються ЦП; саме тому метод визначається особливостями предмету правового регулювання.

Суспільні відносини, які входять в предмет ЦП мають взаємооцінюючий характер, який може формуватись лише за умов рівності сторін (жодна із сторін не може визначати поведінку іншої сторони в силу положення, яке вона займає в цих відносинах) В навчальній літературі з ЦП виділяють ознаки (як правило 4) методу правового регулювання цивільних відносин:

- юридична рівність учасників цивільних відносин;
- самостійний організаційно – правовий статус учасників цивільних відносин;
- ініціативно – диспозитивний характер цивільно – правових норм;
- відновлювальний – компенсаційний характер захисних засобів порушених прав.

Для регулювання цивільних відносин, як правило, в якості основного методу, застосовується метод диспозитивності, який забезпечує учасникам цивільних відносин незалежність і самостійність, дозволяє їм проявляти ініціативу, вчиняти будь – які дії, які не заборонені законом, що має надзвичайно важливе значення для розвитку цивільного обороту в умовах ринкової економіки.

В науці ЦП виділяють два види диспозитивності:

* абсолютна – учасники цивільних відносин наділяються можливістю самостійно, на власний розсуд, врегульовувати свої відносини (ст. 11, 247 ЦКУ);

* відносна – учасникам цивільних відносин надається можливість обирати один із запропонованих законодавцем варіантів поведінки (ст. 257, 537 ЦКУ).

Під принципами ЦП слід розуміти основні начала цивільно – правового

регулювання цивільних відносин. Правильне розуміння і застосування норм цивільного законодавства можливе лише із врахуванням принципів ЦП.

Загалом, принципи ЦП застосовуються у випадку прогалини в цивільному законодавстві, коли виникає необхідність у застосуванні аналогії права. це означає, що для врегулювання суспільних відносин, які не врегульовані конкретною нормою ЦП, застосовуються принципи ЦП.

До таких принципів відносяться (ст. 3 ЦКУ):

1) неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини – органи державної влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи не можуть втручатись в особисте життя суб'єктів ЦП, якщо вони діють у відповідності із вимогами закону.

Варто зауважити, що не допускається лише свавільне втручання в особисте життя; у тих випадках, коли особисті інтереси суперечать публічним інтересам, цивільне законодавство допускає втручання в особисте життя особи.

2) неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених КУ та законом – у відповідності з цим принципом норми ЦП забезпечують власникам можливість стабільного здійснення правомочностей по володінню, користуванню та розпорядженню належного їм майна.

Винятки – ст. 346 ЦКУ.

3) свобода договору – свобода вибору як контрагентів за договором, так і виду договору та умов, на яких він буде укладений. Закріплення цього принципу в ЦП означає відмову законодавця від примусу до укладення договору на основі обов'язкових для сторін планово – адміністративних актів;

4) свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом – кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом.

Підприємницька діяльність депутатів, посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування обмежується законом.

Держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Види і межі монополії визначаються законом.

5) судовий захист цивільного права та інтересу – кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

6) справедливість, добросовісність і розумність.

Отже, потреба вивчення цивільного права зумовлена становленням і реформуванням системи ринкових відносин, запитами сучасного суспільства та попитом товарного обороту та вимагає всебічного і ґрунтовного з'ясування та дослідження теоретичних аспектів і аналізу практичних ситуацій.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Цивільне право – це...
2. Які ознаки дозволяють розмежовувати різні галузі права?
3. Які теорії існують в науці цивільного права щодо поділу права на приватне і публічне?
4. В чому суть теорії суб'єкта?
5. У яких розуміннях слід розглядати цивільне право?
6. Цивільне право в суб'єктивному розумінні – це...
7. На які групи поділяються відносини, що становлять предмет цивільного права?
8. Особисті немайнові відносини – це...
9. Які системи цивільного права відомі світовій цивілістиці?
10. Яким ознакам повинен відповідати метод цивільного права?
11. Який основний метод цивільного права?
12. Принципи цивільного права – це...
13. В чому суть принципу свободи договору?

14. В чому суть принципу свободи підприємницької діяльності, яка не заборонена законом?

15. Які види диспозитивності виділяються в цивільному праві?

НОРМАТИВНО – ПРАВОВІ АКТИ

1. Конституція України 1996р. з наступними змінами і доповненнями.

2. Цивільний кодекс України від 16.03.2003р. з наступними змінами і доповненнями.

ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ:

1. Азімов Ч. Поняття і зміст приватного права// Вісник Академії правових наук України. - №3. – 1998.
2. Азімов Ч. Про предмет і метод цивільного права// Вісник Академії правових наук України. - №1. – 1999.
3. Братусь С. Н. Предмет и система советского гражданского права. – М., 1963.
4. Гордон М. В. Радянське цивільне право. – Х., 1966.
5. Емельянов В. И. Разумность, добросовестность и незлоупотребление гражданскими правами. – М.: Лекс-Книга, 2002.
6. Луць А. В. Свобода договору в цивільному праві. – К.: Школа, 2004.
7. Красавчиков О. А. Диспозитивность в гражданско – правовом регулировании // Советское государство и право. – 1970. - №1.
8. Красавчиков О. А. Диспозитивность в советском гражданско – правовом регулировании// Советское государство и право. - №1. – 1970.
9. Спасибо – Фатєєва І. В., Борисова В. І. Цивільне право України. – К., 2004.
10. Статівка А. М. Правові проблеми договірної свободи в умовах ринкових відносин// Вісник Академії правових наук України. – 1997. - №1.
11. Танага А. Н. Принцип свободы договора в гражданском праве России. – СПб: Юридический центр, 2003.
12. Цивільне право України: академічний курс/ за ред. Шевченко Я. М. у 2-х томах. – К., 2006.
13. Цивільне право України: підручник у 2-х томах/ за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. – К., 008.

14. Цивільне право України у 2-х книгах. Т. 1./ за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. – К., 2008.
15. Цивільне та сімейне право України/ за ред. Є. О. Харитонова. – К., 2009.
16. Червоний Ю. С. Предмет гражданского права Украины // Юридична освіта і правова держава. – О., 1997.
17. Шершеневич Г. Ф. Учебник гражданского права. – М., 2005.
18. Яковлев В. Ф. Гражданско – правовой метод регулирования общественных отношений. – Свердловск., 1972.

Тема 2: Джерела цивільного права

1. Поняття та структура цивільного законодавства.
2. Співвідношення галузевого і комплексного законодавства.
3. Дія цивільного законодавства.
4. Застосування цивільного законодавства за аналогією.
5. Роль судової практики в удосконаленні, тлумаченні та застосуванні цивільного законодавства.

1. Цивільне законодавство — це система нормативних актів, які містять цивільно — правові норми.

Як співвідносяться між собою цивільне право і цивільне законодавство?

Цивільне право — це сукупність юридичних норм. Цивільне законодавство — система нормативних актів. Цивільне право — внутрішня форма права, зміст якого визначається соціально — економічними особливостями суспільних відносин, що ним регулюються; цивільне законодавство — зовнішня форма права, тісно пов'язана з його змістом.

Отже, цивільне право становить зміст цивільного законодавства, а останнє є формою вираження цивільного права. Структура цивільного законодавства є будовою і внутрішньою формою організації системи цивільних нормативних актів. Цивільно-правові акти залежно від їх юридичної сили перебувають на різних структурних рівнях, а тому система цивільних правових актів у цілому є поліструктурною.

Найважливішими нормативними актами є закони. Вони поділяються на основні (конституційні) і звичайні. До основних законів належать Конституція, яка прийнята 28 червня 1996 р. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативні акти приймаються на основі Конституції України і мають відповідати їй. Конституція України містить у собі норми різних галузей права, в тому числі норми цивільного права. Вона передбачає цивільно — правові засади регулювання відносин власності в статтях 13, 14, 41, 85, 92, 116, 142, 143. Статті 21, 23, 24, 27, 28, 29, 31 і 32 Конституції України заклали підвалини цивільно — правового регулювання особистих немайнових відносин з приводу таких особистих благ, як життя, здоров'я, ім'я, честь, гідність, ділова репутація, особисті папери, таємниця кореспонденції тощо. Конституцію України можна розглядати як центр всієї структури українського

законодавства, в тому числі цивільного законодавства.

Після Конституції України вищу юридичну силу мають закони. Даному положенню відповідає зміст законодавчих актів, оскільки в них закріплюються засади політичного і суспільно-економічного життя держави.

Закон — це нормативний акт, який приймається Верховною Радою України, має вищу юридичну силу та регулює найбільш важливі суспільні відносини.

Силу закону мають також Декрети Кабінету Міністрів України (наприклад, Декрет від 19 лютого 1993 р. "Про систему валютного регулювання і валютного контролю"), якому Верховна Рада України делегувала повноваження тимчасово видавати законодавчі акти — декрети у сфері відносин власності, підприємницької діяльності та деяких інших відносин.

Подальший розвиток ринкових відносин в Україні вимагав створення цілком ринкового ЦК України. Остаточний варіант проекту такого кодексу було прийнято Верховною Радою України в третьому читанні 29 листопада 2001 р. і передбачено введення в дію з 1 січня 2003 р. Однак новий ЦК України був повернутий знову до Верховної Ради України із зауваженнями Президента України і після доопрацювання 16 січня 2003 р. став законом. У процесі його підготовки перед авторським колективом постало складне і відповідальне завдання — створити перший Цивільний кодекс суверенної незалежної України.

Цивільне законодавство України в цілому, зокрема ЦК України, має спиратися на найновіші досягнення світової правової науки і культури, в тому числі і країн СНД. Новий ЦК України відзначається чітким приватноправовим змістом і спрямованістю на приватну особу.

Новий ЦК України 2003 р. побудовано за пандектною системою відповідно до якої норми, які можуть бути застосовані при регулюванні будь — яких суспільних відносин, що становлять предмет цивільного права, винесено за дужки та представлено окремою книгою під назвою "Загальні положення". Цивільно — правові інститути особливої частини цивільного права представлено у п'яти книгах: "Особисті немайнові права фізичної особи", "Право власності та інші речові права", "Право інтелектуальної власності", "Зобов'язальне право", "Спадкове право".

Книга перша "Загальні положення" складається з 5 розділів і 18 глав. Це розділи про основні положення, особи (фізичні особи, юридичні особи, держава, Автономна

Республіка Крим, територіальні громади), об'єкти цивільних прав, правочини, представництво, строки та терміни, позовну давність.

Книга друга "Особисті немайнові права фізичної особи" — юридичним фундаментом цієї книги є розділ II Конституції України про права людини і громадянина. Конституційні особисті права людини повністю перенесено до книги другої, їх зміст розширено і конкретизовано. Книга містить перелік способів захисту особистого немайнового права, що його порушено. Маються на увазі: відшкодування збитків, компенсація моральної шкоди, громадська догана, заборона випуску у світ газети чи книги, в яких міститься неправдива Інформація, вилучення тиражу книги чи газети і знищення його.

Книга третя "Право власності та інші речові права" передбачає регулювання речових відносин. Категорія речових прав як елементів речових відносин дістала своє нове народження у ЦК України, де речові права посіли належне їм місце. До речових прав віднесено право власності, право володіння, сервітутні права, право користування чужою землею для сільськогосподарських потреб (емфітевзис), право користування чужою землею для забудови (суперфіцій), застава та інші речові права.

Книга четверта містить загальні положення про інтелектуальну власність, а також норми авторського права, права промислової власності, права на засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг. За цим Кодексом лише угода (правочин) регулює відносини між володільцем права інтелектуальної власності та користувачем. Саме угода визначає розміри, порядок обчислення і виплати за використання об'єктів інтелектуальної власності, а Кабінет Міністрів України може лише встановити мінімальні ставки авторської винагороди.

У ЦК України закладено нові інститути — це суміжні права (права виконавців, виробників фонограм та організацій мовлення), права на селекційні досягнення, на нерозкриття інформацію, на фірмове найменування, найменування місця походження товару. Передбачається тільки судовий порядок захисту порушених прав суб'єктів прав інтелектуальної і промислової власності.

Книга п'ята "Зобов'язальне право" регулює відносини майнового обігу. Йдеться про договірні відносини, пов'язані з переданням майна у власність, виконанням робіт та наданням послуг тощо. Крім договірних відносин, зобов'язальне право регулює відносини, що виникають із правомірних односторонніх дій, із заподіяння шкоди і

безпідставного збагачення. Кожний вид зобов'язань має свої особливості, що зумовлює їхню відносну самотійність і створення окремих інститутів зобов'язального права. Загальні правила, що поширюються на всі види зобов'язань, становлять загальні положення про зобов'язання. До них належать норми про поняття і підстави виникнення зобов'язань, виконання та способи, що забезпечують виконання їх, відповідальність за порушення зобов'язань, підстави припинення їх. Норми договірного права є переважно диспозитивними, недоговірні зобов'язання регламентуються імперативними нормами. Новий ЦК надає важливого значення звичаям ділового обороту в регулюванні договірних відносин.

До новел книги п'ятої ЦК слід віднести інститут суброгації — набуття всіх прав, що належали раніше кредиторів, внаслідок виконання третьою особою (суброгантом) обов'язків боржника щодо цього кредитора; поняття порушення зобов'язань, нову форму цивільної відповідальності (сплата штрафної неустойки за порушення зобов'язання), низку нових договорів, що зумовлено потребами економічного обороту (лізинг, довірче управління майном, факторинг, франчайзинг тощо), нові інститути недоговірних зобов'язань, що виникають з односторонніх правомірних дій (публічне обіцяння винагороди, ведення чужих справ без доручення). Серед охоронювальних зобов'язань новим є інститут зобов'язань, які виникають внаслідок загрози життю і здоров'ю громадян, а також їхньому майну і майну юридичних осіб у зв'язку з порушенням довкілля. Рядом новел доповнено умови настання відповідальності при заподіянні моральної шкоди, а також шкоди, завданої взаємодією джерел підвищеної небезпеки чи через недоліки у товарах, виконаних роботах, наданих послугах.

У книзі шостій "Спадкове право" по — новому вирішується проблема усунення від спадкування, питання щодо спадкування окремих прав та обов'язків спадкодавця. За рішенням суду усувається від права спадкування особа, яка ухилялася від надання допомоги спадкодавцеві, коли він через поважні причини потребував її.

Новий ЦК пропонує п'ять черг спадкоємців за законом. Залишено без змін склад першої та другої черг, які передбачені ЦК УРСР. Змінено підхід до порядку прийняття спадщини.

Цивільно — правові норми містяться в численних спеціальних законах комплексного характеру. Такими є, зокрема, закони України "Про заставу", Господарський кодекс України, Земельний кодекс України, Сімейний кодекс України, Повітряний кодекс

України, в яких поряд з іншими галузевими нормами містяться цивільно – правові норми. Елементом системи цивільного законодавства України є укази Президента України. Значну роль у регулюванні майнових відносин відіграють постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України.

Елементами системи цивільною законодавства є також примірні статuti кооперативних і громадських організацій, схвалені органами державного управління або прийняті вищими органами (наприклад, з'їздами) кооперативних та інших систем.

Джерелом цивільного права можуть бути і міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, оскільки відповідно до ст. 9 Конституції України вони є частиною національного законодавства (ст. 10 ЦК України).

2. Цивільне законодавство за своїм змістом є галуззю законодавства і містить норми цивільного права. Одним з показників галузі законодавства слід вважати наявність зведеного нормативного акта, який охоплює переважну більшість інститутів даної галузі. Такий нормативний акт має бути активним центром системи законодавства, управляти нею шляхом розмежування компетенції між нормотворчими органами в регулюванні конкретних відносин і встановленні загальних положень, які підлягають відтворенню в інших нормативних актах, що видаються на базі і на розвиток цього зведеного акта.

Для цивільного законодавства таким зведеним нормативним актом є Цивільний кодекс.

Проте на практиці немає "чистих" галузей законодавства, тобто таких, які б містили норми виключно однієї галузі. Нормативні акти відображають функціональні зв'язки між нормами різних галузей права, а тому галузь цивільного законодавства, яка відповідає галузі цивільного права, складається не лише з цивільно-правових актів, а й охоплює нормативні матеріали з цивільного права, що містяться у нормативних актах інших галузей права. Так, у Законі "Про підприємства в Україні" від 27 березня 1991 р. (втратив чинність з 1 січня 2004 р.) відповідні статті передбачали цивільно – правові норми поряд з іншими статтями, які містили норми трудового, фінансового та адміністративного права. З іншого боку, в цивільно-правових актах містяться норми інших галузей права.

Отже, в системі сучасного законодавства є нормативні акти, які містять норми різних галузей права. Вони належать до комплексних нормативних актів. Сукупність комплексних нормативних актів становить комплексне законодавство. Наявність

галузових і комплексних нормативних актів необхідно враховувати у практичній діяльності з застосування норм права. Не менш важливо враховувати цю обставину в роботі з удосконалення чинного законодавства, бо в цьому разі досить чітко вимальовуються шляхи можливої консолідації норм, групування їх у самостійні рубрики, скорочення множинності й усунення суперечностей.

3. Дія цивільного законодавства у часі, просторі і за колом осіб

Цивільне законодавство діє в часі, в просторі і за колом осіб.

Дія цивільного законодавства у часі. Норми права, що містяться у цивільному законодавстві, регулюють суспільні відносини, які становлять предмет цивільного права. Цивільне законодавство періодично оновлюється, в ньому з'являються нові норми цивільного права, а застарілі норми припиняють свою дію. В Україні постійно виникають суспільні відносини, які піддаються регулюванню нормами цивільного права. В цих умовах дуже важливо встановити, з якого моменту набирає чинності відповідна цивільно – правова норма і на які відносини вона поширюється. Важливим є положення ст. 58 Конституції України про те, що закони та інші нормативно – правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи.

У Прикінцевих та Перехідних положеннях до ЦК України (далі — Положення) прямо передбачається, що цей Кодекс набирає чинності з 1 січня 2004 року. При цьому його норми, за загальним правилом, мають застосовуватися лише до тих цивільних відносин, що виникнуть після набрання ним чинності.

Щодо цивільних відносин, які виникли до набрання чинності Цивільним кодексом України, то його норми застосовуються до тих прав і обов'язків, що виникли або продовжують існувати на основі цих відносин після набрання ним чинності.

Водночас у пунктах 5—8 Положень передбачається надання зворотної сили окремим нормам ЦК (щодо відкритої, але не прийнятої спадкоємцями спадщини до набрання чинності Кодексом та відумерлого майна, щодо застосування позовної та набувальної давності, щодо визнання недійсним заперечуваного правочину та правових наслідків недійсності нікчемного правочину). Крім того, встановлено спеціальні правила про порядок застосування норм ЦК до договорів, укладених до 1 січня 2004 року, але діючих після цього строку, до відповідальності за порушення договорів, а також про порядок припинення судового провадження у справах про припинення права власності (пункти

10—11).

Указом Президента України від 10 червня 1997 р. (з наступними змінами) "Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності" передбачено, зокрема:

1. Закони України, інші акти Верховної Ради України, акти Президента України, Кабінету Міністрів України не пізніш як у п'ятнадцятиденний строк після їх прийняття у встановленому порядку і підписання підлягають оприлюдненню державною мовою в офіційних друкованих виданнях.

Офіційними друкованими виданнями є: "Офіційний вісник України"; "Відомості Верховної Ради України"; газета "Урядовий кур'єр".

Акти Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України можуть бути в окремих випадках офіційно оприлюднені через телебачення і радіо. Офіційне оприлюднення нормативно – правових актів здійснюється після включення їх до Єдиного державного реєстру нормативних актів із зазначенням присвоєного їм реєстраційного коду.

2. Нормативно – правові акти можуть бути опубліковані в інших друкованих виданнях лише після їх офіційного оприлюднення. Нормативно-правові акти, опубліковані в інших друкованих виданнях, мають інформаційний характер і не можуть бути використані для офіційного застосування.

3. Громадяни, державні органи, підприємства, установи, організації під час здійснення своїх прав і обов'язків повинні застосовувати закони України, інші акти Верховної Ради України, акти Президента України і Кабінету Міністрів України, опубліковані в офіційних друкованих виданнях або одержані у встановленому порядку від органу, який їх видав.

4. Нормативно – правові акти Верховної Ради України і Президента України набирають чинності через десять днів з дня їх офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самими актами, але не раніше дня їх опублікування в офіційному друкованому виданні.

5. Нормативно – правові акти Кабінету Міністрів України набирають чинності з моменту їх прийняття, якщо більш пізній строк набрання ними чинності не передбачено в цих актах. Акти Кабінету Міністрів України, які визначають права і обов'язки громадян, набирають чинності не раніше дня їх опублікування в офіційних друкованих виданнях.

6. Якщо нормативно – правовий акт опубліковано у газеті "Урядовий кур'єр" раніше, ніж у "Офіційному віснику України" та "Відомостях Верховної Ради України", він набирає чинності після опублікування в цій газеті."

З 1 січня 1993 р. нормативні акти, що їх видають міністерства, інші органи державної виконавчої влади, органи господарського управління та контролю і які стосуються прав, свобод і законних інтересів громадян або мають міжвідомчий характер, підлягають державній реєстрації. Державну реєстрацію зазначених актів здійснює Міністерство юстиції України відповідно до Указу Президента України від 3 жовтня 1992 р. "Про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади" та прийнятої в його розвиток постанови Кабінету Міністрів України від 28 грудня 1992 р. № 731.

Державну реєстрацію нормативних актів відділів, управлінь, інших служб обласної, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, а також органів господарського управління та контролю здійснюють управління юстиції обласної, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій. Державну реєстрацію нормативно – правових актів міністерств і республіканських комітетів Автономної Республіки Крим здійснює Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в АРК. Нормативні акти зазначених органів набирають чинності через 10 днів після їх реєстрації, якщо в них не встановлено пізнішого строку надання їм чинності.

Дія цивільного законодавства у просторі і за колом осіб. Закони Верховної Ради України, укази Президента України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, нормативні акти міністерств і відомств поширюють свою дію на всю територію України. Разом з тим орган, що видав цивільно – правовий нормативний акт, може обмежити територію дії даного акта.

Дія цивільного законодавства України поширюється на всіх осіб, що перебувають на її території. До цих осіб належать громадяни України, українські юридичні особи, держава Україна, територіальні громади. Дія цивільного законодавства поширюється також на іноземних громадян, осіб без громадянства, на іноземні юридичні особи, якщо інше не передбачено законами України. Якщо дія цивільно – правового нормативного акта поширюється на певну територію України, то зазначений нормативний акт діє тільки щодо тих осіб, які перебувають на даній території. Іноді в самому нормативному акті передбачено або випливає з його змісту, що він застосовується лише до певної групи

суб'єктів. До таких законів можна віднести, наприклад, Закон України "Про захист прав споживачів".

4. Аналогія закону і аналогія права в цивільному праві

Цивільному законодавству, на відміну від кримінального, відомий інститут аналогії.

В ст. 11 нового ЦК України зазначається, що цивільні права та обов'язки виникають із дій осіб, що передбачені актами цивільного законодавства, а також із дій осіб, не передбачених цими актами, але за аналогією породжують цивільні права та обов'язки. Отже, в таких випадках керуються не конкретною нормою цивільного законодавства, а лише загальними засадами, змістом цивільного законодавства. Такий спосіб заповнення прогалин закону називається аналогією права. Поряд з цим застосовується і аналогія закону — поширення на відносини, які безпосередньо не врегульовані в законі, правових норм, що регламентують подібні відносини (ст. 8 ЦК України).

Збереження інституту аналогії у цивільному праві, на відміну від кримінального права, в якому аналогію скасовано, пояснюється так: кримінальне право має справу з протиправними, злочинними діями. З метою зміцнення законності воно виходить з принципу: поведінка, що не кваліфікується за кримінальним законом як злочинна, не може бути підставою для застосування покарання.

Цивільне законодавство, навпаки, в переважній більшості регулює правомірну, суспільно корисну діяльність громадян та організацій. При цьому важливо передбачити всі можливі випадки вчинення правомірних дій. До того ж обмеження правомірної діяльності суворими межами закону призвело б до сковування розумної господарської ініціативи учасників цивільного обороту, що негативно позначилося б на розвитку майнових відносин, які виникають з метою задоволення матеріальних і духовних потреб громадян та організацій. Аналогія права і закону в цивільному праві знаходить нове обґрунтування в принципі: дозволено все, що не заборонено законом.

5. Роль судової практики в удосконаленні, тлумаченні та застосуванні цивільного законодавства

Важливе значення для ефективного функціонування правової системи мають постанови Пленуму Верховного Суду України, в яких на підставі аналізу й узагальнення судової практики містяться керівні роз'яснення судам з питань застосування чинного

цивільного законодавства при розгляді різних категорій цивільних справ. Вони віддзеркалюють стан застосування судами України законодавства і публікуються у відповідних збірниках.

Судова практика, яка закріплюється в окремих рішеннях з цивільних справ, не має обов'язкового значення для судів країни. Рішення з конкретних справ зобов'язують лише учасників спорів, і у разі набрання ними законної сили є обов'язковими для всіх органів, підприємств, установ, організацій, службових осіб та громадян і підлягають виконанню на всій території України (ст. 14 ЦПК України). Разом з тим вивчення судової практики необхідно для з'ясування змісту цивільних законів та їх правильного застосування. Судову практику законодавець також враховує у процесі вдосконалення чинного законодавства і видання нових нормативних актів.

Статтею 40 Закону України "Про судоустрій України" від 5 червня 1981 р. передбачалася обов'язковість керівних роз'яснень Верховного Суду України з питань застосування законодавства для судів, інших органів і посадових осіб, що застосовують закон, з якого було дано роз'яснення. Статтею 12 Закону України "Про арбітражний суд" від 4 червня 1991 р. також встановлювалося, що роз'яснення Вищого арбітражного суду є обов'язковими для судів та учасників господарських правовідносин, що застосовують законодавство, з якого було дано роз'яснення.

Однак у зв'язку з проведенням судової реформи відбулися певні зміни у компетенції Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів, одним з яких є Вищий господарський суд України. Так, відповідно до ст. 55 Закону України "Про судоустрій України" ПВСУ дає роз'яснення судам загальної юрисдикції з питань застосування законодавства, у разі необхідності визнає нечинними відповідні роз'яснення вищих спеціалізованих судів, а за ст. 44 цього ж Закону Пленум Вищого спеціалізованого суду дає роз'яснення з питань застосування спеціалізованими судами законодавства при вирішенні справ відповідної судової юрисдикції¹. Таким чином, за новим законодавством роз'яснення зазначених судових органів мають рекомендаційний характер.

Особлива роль у правовій системі належить рішенням Конституційного Суду України, які є обов'язковими до виконання на території України, остаточними і не можуть бути оскаржені (ст. 150 Конституції України).

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Цивільне законодавство – це...
2. Які елементи входять в структуру цивільного законодавства?
3. Яке співвідношення галузевого і комплексного законодавства?
4. Коли набув чинності Цивільний кодекс України?
5. Яка роль Конституційного суду в удосконаленні цивільного законодавства?
6. Який характер носять роз'яснення Пленуму Верховного суду України?
7. Як діє цивільне законодавство? Чи мають цивільні закони зворотну силу в часі?
8. В яких офіційних джерелах опубліковуються акти цивільного законодавства?
9. Наведіть приклади актів цивільного законодавства?
10. Чи належать акти Президента України до актів цивільного законодавства?
11. Аналогія права – це... Аналогія закону – це...
12. Зі скількох книг складається чинний Цивільний кодекс?
13. Як співвідноситься цивільне право і цивільне законодавство?

СИТУАЦІЙНІ ЗАВДАННЯ

1. Випишіть з Цивільного кодексу п'ять прикладів застосування звичаю.
2. Як Ви вважаєте, чи є моральні засади суспільства та релігійні норми джерелами правового регулювання цивільних відносин? Обґрунтуйте.
3. Розмежуйте поняття «аналогія права» та «аналогія закону» і наведіть відповідні приклади.
4. Висловіть свою думку щодо застосування в Україні судового прецеденту як джерела правового регулювання цивільних відносин.

НОРМАТИВНО – ПРАВОВІ АКТИ ДО ТЕМИ:

3. Конституція України 1996р. з наступними змінами і доповненнями.
4. Цивільний кодекс України від 16.03.2003р. з наступними змінами і доповненнями.
5. Про судоустрій: Закон України від 07.02.2002р. з наступними змінами і доповненнями.
6. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004р. з наступними змінами і доповненнями.
7. Про порядок офіційного оприлюднення нормативно – правових актів та набрання ними чинності: Указ Президента України від 10.06.1997р. з наступними змінами і

доповненнями.

8. Про державну реєстрацію нормативно – правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади: Указ Президента України від 03.10.1992р. з наступними змінами і доповненнями.

ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ:

1. Гордон М. В. Радянське цивільне право. – Х., 1966.
2. Науково – практичний коментар Цивільного кодексу України/ за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. – К., 2004.
3. Науково – практичний коментар до Цивільного кодексу України/ за ред. Я. М. Шевченко. – К., 2004.
4. Ромовська З. В. Українське цивільне право: підручник – К.: Атіка, 2005.
5. Цивільне та сімейне право: підручник/ за ред. Харитонova Є. О. – К., 2009.
6. Шевченко Я. М. Актуальні проблеми цивільного права і цивільного процесу в Україні. – К., 2005.
7. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права. – М.: Статут, 2005.

Тема 3. Фізичні особи як суб'єкти цивільного права. Опіка та піклування.

1. Поняття фізичної особи. Правоздатність фізичної особи.
2. Цивільна дієздатність фізичної особи.
3. Обмеження цивільної дієздатності та визнання фізичної особи недієздатною.
4. Порядок, умови та правові наслідки визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою.

1. В радянському цивільному праві термін «фізична особа» не використовувався, оскільки ця категорія вважалась «буржуазною»; замість нього в законодавстві колишнього СРСР використовувалось поняття «громадянин», що вважалось більше відповідає сутності відносин у соціалістичному суспільстві.

Однак після зниження напруженості ідеологічної боротьби відношення до цивільної термінології змінилось, завдяки чому з'явилась можливість повернутись до терміну «фізична особа», який вживається у всіх правових системах європейських держав.

У зв'язку з цим варто підкреслити, що йдеться не просто про зміну термінології, а про формування нового підходу – якщо раніше увага зосереджувалась на характеристиці людини як громадянина і тим самим підкреслювалось значення її взаємин з державою, то тепер акцентується увага на цінності і правовому статусі людини в приватноправових відносинах.

Разом з тим людина може і не бути учасником цивільних відносин, окрім того може розглядатись як суб'єкт права або як об'єкт впливу в іншій системі суспільних зв'язків.

Таким чином, поняття фізичної особи (*persona naturale*) в цивілістиці може не збігатись з поняттям людини як істоти біологічної: іноді ці поняття тотожні, а іноді поняття фізичної особи вужче, ніж поняття «людина».

В Цивільному кодексі України цією категорією охоплюються громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства.

Правоздатність фізичної особи може бути визначена як здатність людини мати цивільні права і обов'язки. Цивільна правоздатність забезпечує юридичну

можливість суб'єктам цивільного права для вступу в цивільні правовідносини і набуття цивільних прав та обов'язків.

Згідно статті 26 ЦКУ, усі фізичні особи є рівними у здатності мати цивільні права та обов'язки – фізична особа має усі особисті немайнові права і здатна мати усі майнові права, якщо вони не суперечать закону і моральним засадам суспільства.

Відповідно до статей 21-24 Конституції України, цивільна правоздатність ґрунтується на принципах рівноправності і соціальної справедливості; забороняються будь – які обмеження прав громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичними, релігійними та іншими переконаннями, статі, етнічним та соціальним походженням, майновим станом, місцем проживання, мовними або іншими ознаками.

За загальним правилом, правоздатність не залежить також від віку, стану здоров'я, життєздатності людини, хоча у випадках, передбачених законом, можливість мати цивільні права і обов'язки може бути пов'язано з досягненням певного віку. На підставі цього в літературі зроблено висновок, що цивільна правоздатність поділяється на рівні:

- вищий;
- нищий.

Отже, характерними ознаками правоздатності є:

- 1) її рівність для усіх фізичних осіб;
- 2) невідчужуваність її на користь інших фізичних осіб;
- 3) неможливість її обмеження актами приватного чи публічного права, крім випадків прямо встановлених законом;
- 4) існування в якості природної невід'ємної властивості фізичної особи.

Правоздатність фізичної особи виникає в момент її народження і припиняється в момент її смерті.

Проте є ряд питань, пов'язаних з виникненням правоздатності. Так, потребує додаткового тлумачення положення ч.2 статті 25 ЦКУ про те, що у випадках, встановлених законом, охороняються інтереси зачатої, але ще не народженої дитини: чи може тут йтись про правоздатність ще не народженої дитини? Про необхідність пошуку відповіді свідчить і та обставина, що стаття 1222 ЦКУ серед

спадкоємців називає осіб, «які були зачаті при житті спадкодавця і народжені живими після відкриття спадщини».

Для усунення колізій слід розмежовувати поняття «правоздатність» і «охорона прав фізичної особи».

Існують суперечки щодо значення рішення суду про визнання фізичної особи померлою: стаття 47 ЦКУ вказує, що правові наслідки оголошення фізичної особи померлою прирівнюються до правових наслідків, що настають у випадку смерті, виникає питання: чи припиняється у цьому випадку правоздатність? Варто виходити з того, що оголошення особи померлою не припиняє її правоздатності, а лише створює презумпцію її смерті в місці проживання – такий висновок ґрунтується на розумінні правоздатності як природної властивості людини, якої вона не може бути позбавлена за рішенням суду або іншого суб'єкта публічного права і статті 25 ЦКУ, де згадується лише смерть як підстава припинення правоздатності фізичної особи.

Отже, визнання фізичної особи померлою, у місці її проживання не позбавляє людини можливості, якщо вона жива, бути учасником цивільних відносин у тому місці, де вона реально після цього перебуває.

В літературі з цивільного права існує дві позиції щодо обмеження правоздатності:

- * можна тимчасово обмежити (М. Н. Малєїна);
- * не допускається обмеження (А. М. Нечаєв).

Обмежити можна лише суб'єктивне цивільне право, а не правоздатність – це підтверджує положення ЦКУ, яке передбачає нікчемність правочину, який обмежує можливість фізичної особи мати не заборонені законом цивільні права та обов'язки. Разом з тим можливість реалізації або особливості здійснення окремих прав іноземцями чи особами без громадянства може встановлюватись Конституцією України або міжнародними договорами, проте це не означає обмеження правоздатності, а як вже зазначалось – обмеження суб'єктивного права.

2. Цивільна дієздатність фізичної особи

Для того, щоб мати можливість самостійно створювати для себе цивільні права і обов'язки, тобто стати активним учасником цивільних правовідносин, фізична

особа повинна бути не тільки правоздатною, а й дієздатною.

У ч. 1 статті 30 ЦКУ наголошується, що цивільну дієздатність має та фізична особа, яка усвідомлює значення своїх дій і може керувати ними.

Щоб перейти від загальних характеристик дієздатності до її визначення на галузевому рівні, необхідно, насамперед, враховувати характер дій, що може вчиняти суб'єкт певної галузі права і властивості прав і обов'язків, які він може створювати для себе.

Зазначені вимоги враховані і у визначенні дієздатності фізичної особи, яке міститься в ЦКУ – це її здатність своїми власними діями набувати цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати і нести відповідальність у випадку їх невиконання (стаття 30 ЦКУ).

Однак, зазначене визначення має ряд недоліків, оскільки не досить чітко відмежовує дієздатність фізичної особи від дієздатності юридичної особи; тому слід проаналізувати елементи цивільної дієздатності фізичної особи:

- 1) можливість самостійно здійснювати правочини;
- 2) можливість нести самостійну майнову відповідальність;
- 3) можливість скласти заповіт і бути спадкоємцем;
- 4) можливість обирати собі представника і самому бути представником;
- 5) можливість займатись підприємницькою діяльністю;
- 6) можливість бути учасником сімейних відносин.

Розмежування зазначених елементів дає можливість диференційовано підходити до визначення вимог щодо надання того чи іншого виду дієздатності.

На відміну від правоздатності, цивільна дієздатність пов'язана із здійсненням людиною вольових дій, що припускають досягнення визначеного рівня психічної зрілості та віку.

За віковим критерієм виділяють:

- повну
- неповну дієздатність
- часткову

За інтелектуальним критерієм виділяють:

- повна

- обмежена дієздатність
- недієздатність.

За віковим критерієм повна цивільна дієздатність належить, за загальним правилом, особам, які досягли повноліття. ЦКУ передбачено випадки, коли фізична особа може набути або їй може бути надана повна цивільна дієздатність до досягнення 18-річного віку. Такі випадки в науці мають назву емансипація (зрівняння у цивільних правах та обов'язках).

Випадки емансипації:

- 1) з моменту вступу в шлюб;
- 2) за рішенням органу опіки і піклування:
 - особі, яка досягла 16р. і працює за трудовим договором;
 - особі, яка досягла 16р. і бажає займатись підприємницькою діяльністю;
 - особі, яка записана батьком або матір'ю дитини.

Неповну цивільну дієздатність мають неповнолітні особи, які мають право самостійно:

- вчиняти дрібні побутові правочини;
- розпоряджатись своїм заробітком, стипендією чи іншими доходами;
- здійснювати право на результати інтелектуальної, творчої діяльності
- бути учасниками (засновниками) юридичних осіб, якщо інше не встановлено законом або установчими документами юридичної особи;
- укласти договір банківського вкладу (рахунку) і розпоряджатись коштами, внесеними ним на цей рахунок.

Всі інші правочини неповнолітні вчиняють за згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальників.

Для вчинення правочину, який неповнолітній не може вчиняти самостійно достатньо згоди хоча б одного з батьків; у випадку, якщо той із батьків з яким проживає неповнолітній заперечує вчинення правочину, дозвіл на його вчинення може дати орган опіки і піклування.

На вчинення неповнолітнім правочинів щодо транспортних засобів або нерухомого майна вимагається письмова, нотаріально посвідчена згода батьків (усиновлювачів) чи піклувальників. Порушення цього правила може послужити підставою для визнання судом угоди недійсною.

Неповнолітній несе самостійну відповідальність усім належним йому майном за збитки, заподіяні порушенням договору, який він вчиняє особисто.

Якщо договір укладено зі згоди батьків, неповнолітній несе самостійну відповідальність за його порушення, а в разі недостатності в нього майна – додаткову відповідальність несуть батьки.

За шкоду, заподіяну неповнолітнім, він несе самостійно майнову відповідальність з усім належним йому майном, а в разі недостатності – відповідальність несуть батьки.

Дієздатність фізичних осіб до 14р. є частковою, а самі особи – малолітні, особисто здійснюють особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності і мають право самостійно вчиняти дрібні побутові правочини, які відповідають трьом ознакам в сукупності:

- 1) правочин задовольняє побутові потреби малолітнього;
- 2) відповідає фізичному, духовному і соціальному розвитку малолітнього;
- 3) предметом правочину є об'єкт, незначний за вартістю (менше 20 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян).

Усі інші правочини від імені малолітньої особи вчиняють його батьки (усиновлювачі) чи опікуни.

За шкоду, завдану малолітнім, відповідальність несуть батьки.

3. Обмеження фізичної особи у дієздатності та визнання її недієздатною.

Цивільна дієздатність фізичної особи може бути обмежена або її може бути визнано недієздатною лише в судовому порядку.

Якщо фізична особа страждає на психічний розлад, який істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними, суд може обмежити цивільну дієздатність; також, якщо особа внаслідок зловживання спиртними напоями, наркотичними або токсичними речовинами ставить себе чи свою сім'ю або іншу особу, яку вона за договором зобов'язана утримувати, в скрутне матеріальне становище.

З обмеженням цивільної дієздатності фізичної особи настають певні правові наслідки:

- 1) встановлюється піклування;

2) така особа може вчиняти лише дрібні побутові правочини;

3) правочини, які виходять за межі дрібних побутових, вчиняються за згодою піклувальника;

4) піклувальник здійснює одержання та розпорядження заробітком, пенсією, стипендією та іншими доходами особи, цивільна дієздатність якої обмежена; одержання самотійно може бути лише з письмового дозволу піклувальника;

5) відмова піклувальника від надання згоди на вчинення правочинів, які виходять за межі дрібних побутових, може бути оскаржена до органу опіки і піклування або до суду;

6) піклувальники не можуть брати участі у правовідносинах, що пов'язані з особистістю підопічного – вони контролюють лише угоди, які мають майновий характер і не може давати згоду підопічному на здійснення дій, пов'язаних із безоплатним відчуженням майна. Піклувальник також не має права уклади з підопічним правочини щодо себе особисто або стосовно членів своєї сім'ї.

7) самотійно несе відповідальність за порушення нею договору, укладеного за згодою піклувальника та за шкоду, завдану іншій особі;

8) обмежена дієздатність може бути поновлена в судовому порядку.

Фізична особа може бути визнана судом недієздатною, якщо вона внаслідок стійкого психічного розладу не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або керувати ними).

Статті 236-241 ЦПКУ детально визначають порядок визнання фізичної особи недієздатною.

Фізична особа визнається недієздатною з моменту набуття законної сили рішенням суду. Якщо від часу виникнення недієздатності залежить визнання недійсним шлюбу, договору або іншого правочину, суд з урахуванням висновку судово – психіатричної експертизи та інших доказів щодо психічного стану особи може визначити день, з якого вона визнається недієздатною.

Правовими наслідками визнання особи недієздатною є:

- встановлюється опіка над такою особою;
- недієздатна особа не має права вчиняти будь – якого правочину;
- правочини від імені недієздатної особи та в її інтересах вчиняє її опікун;
- відповідальність за шкоду, завдану недієздатною особою, несе опікун у

порядку, встановленому статтею 1184 ЦКУ.

Рішення суду про визнання особи недієздатною є підставою для призначення їй опікуна, який є її законним представником.

4. Порядок, умови та правові наслідки визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою.

Фізична особа може бути визнана судом безвісно відсутньою, якщо протягом одного року в місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування.

Питання про визнання громадянина безвісно відсутнім вирішується тільки в судовому порядку за місцем проживання заявника (глава 35 ЦПКУ).

У випадку неможливості встановити день одержання останніх відомостей про особу, початком безвісної відсутності особи вважається перше число місяця, що йде за тим, у якому були отримані останні відомості про відсутню особу, а при неможливості установити цей місяць — перше січня наступного року.

Якщо фізична особа, яка була визнана безвісно відсутньою, з'явилася або якщо одержано відомості про місце її перебування, суд за місцем її перебування або суд, що постановив рішення про визнання цієї особи безвісно відсутньою, за заявою цієї особи або іншої заінтересованої особи, скасовує рішення про визнання фізичної особи безвісно відсутньою.

Визнання особи безвісно відсутньою породжує певні правові наслідки. Над її майном встановлюється опіка (ч. 1 ст. 44 ЦК). Із цього майна видається утримання особам, яких безвісно відсутній зобов'язаний за законом утримувати, і погашається заборгованість за іншими зобов'язаннями (ч. ч. 3 і 4 ст. 44 ЦК). На підставі заяви зацікавлених осіб або органа опіки і піклування нотаріус може призначити опікуна над майном фізичної особи, місце перебування якої невідоме, до прийняття судом рішення про визнання її безвісно відсутньою (ч. 2 ст. 44 ЦК).

У випадку появи чи одержання відомостей про місце перебування особи, визнаної безвісно відсутньою, усувається невизначеність у питанні про її життя чи смерть. Тому суд скасовує рішення про визнання її безвісно відсутньою (ст. 45 ЦК). На підставі рішення суду скасовується встановлена над її майном опіка (ч. 5 ст. 44 ЦК).

Якщо шлюб з особою, яка визнана безвісно відсутньою, був розірваний, то у випадку її появи і скасування рішення суду про визнання її безвісно відсутньою, шлюб її з іншою особою може бути поновлений органами РАЦС за спільною заявою, осіб, які перебували у шлюбі за умови, що ніхто з них не перебуває в повторному шлюбі.

Фізична особа може бути оголошена померлою, якщо в місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування протягом трьох років. Як випливає зі змісту ч. 1 ст. 46 ЦК, для оголошення особи померлою попереднє визнання її безвісно відсутньою є необов'язковим.

Трирічний строк, необхідний для оголошення особи померлою, скорочується:

- а) до шести місяців, якщо особа пропала безвісти при обставинах, що загрожували смертю або дають підставу припускати її загибель від певного нещасного випадку (наприклад, при зникненні літака, що летів над океаном), (ч. 1 ст. 46 ЦК). Термін обчислюється з дня нещасного випадку або з дня настання обставин, які загрожують особі смертельною небезпекою;
- б) до двох років, якщо особа пропала безвісти у зв'язку з воєнними діями.

Особа оголошується померлою тільки в судовому порядку (ст. 46 ЦК, гл. 35 ЦПК).

Нотаріус, який видав спадкоємцеві свідоцтво про право на спадщину на нерухоме майно, накладає на нього заборону відчуження.

Рішення про оголошення особи померлою скасовується судом за заявою цієї особи або іншої зацікавленої особи (ч. 1 ст. 48 ЦК). Нове рішення суду є підставою для анулювання запису про смерть у книзі реєстрації актів цивільного стану (ст. 265 ЦПК).

Шлюб особи, яка була оголошена померлою, у цьому випадку відновлюється, якщо інша особа, з якою особа, оголошена померлою, була в шлюбі, не вступила у новий шлюб (ч. 1 ст. 118 СК). Особа, незалежно від часу своєї появи, може на підставі ч. 2 ст. 48 ЦК вимагати повернення від будь – якої іншої особи своє майно, якщо воно збереглося і безоплатно перейшло до неї після оголошення особи померлою. Так, особа вправі вимагати своє майно в спадкоємців, тому що воно перейшло до них безоплатно. Якщо спадкоємці подарували кому – небудь це майно, то особа, яка з'явилася, вправі вимагати його у відповідних фізичних чи юридичних осіб, оскільки дарування — безоплатний правочин. Частина 2 ст. 48 ЦК

також передбачає, що не можна вимагати безоплатно придбане і збережене в наявності майно, придбане за набувальною давністю, а також грошей та цінних паперів на пред'явника.

Особи, до яких майно особи, оголошеної померлою, перейшло за відплатними договорами, зобов'язані повернути його, якщо буде доведено, що вони знали, що особа, оголошена померлою, жива (ч. 3 ст. 48 ЦК). Частина 3 ст. 48 ЦК також передбачає, що у випадку неможливості повернення майна в натурі особі, що була оголошена померлою, відшкодовується вартість цього майна.

Частина 4 ст. 48 ЦК передбачає, що якщо майно фізичної особи, оголошеної померлою, перейшло до держави, Автономній Республіці

Крим або до територіальної громади, і було реалізовано ними, особі повертається сума, отримана від реалізації майна.

Від оголошення особи померлою слід відрізнити встановлення в судовому порядку факту смерті (п. 7 ст. 273 ЦПК). Необхідність у цьому виникає, коли є докази, що підтверджують смерть особи у певний час і при певних обставинах, а органи РАЦС відмовляють у реєстрації смерті. У цьому випадку не потрібно дотримувати термінів, передбачених для визнання особи безвісно відсутньою і оголошення її померлою. Зацікавлені особи можуть у будь-який час звернутися з відповідною заявою в суд. Рішення суду про установа факту смерті служить підставою для реєстрації смерті в органах РАЦС.

Отже, фізичні особи є учасниками цивільного обороту, наділені цивільною правосуб'єктністю, мають право самостійно брати участь у цивільному обороті та реалізовувати свої права та обов'язки на власний розсуд, але в чітко визначених законодавчих межах.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Хто за Цивільним кодексом України належить до фізичних осіб?
2. Цивільна правоздатність – це...
3. Які виділяються рівні правоздатності?
4. Чи можна обмежити цивільну правоздатність фізичної особи?
5. Цивільна дієздатність – це...
6. Які існують види цивільної дієздатності за інтелектуальним критерієм?

7. Які існують види цивільної дієздатності за вольовим критерієм?
8. Що таке цивільна емансипація і в яких випадках вона можлива?
9. У яких випадках фізичну особу можна обмежити у дієздатності?
10. Які правові наслідки визнання особи недієздатною?
11. У яких випадках фізичну особу можна визнати безвісно відсутньою?
12. Які правові наслідки визнання фізичної особи безвісно відсутньою?
13. У яких випадках можливо оголосити фізичну особу померлою?
14. Чи можна поновити цивільну дієздатність фізичної особи, яка була визнана недієздатною?
15. Які правові наслідки оголошення фізичної особи померлою?

СИТУАЦІЙНІ ЗАВДАННЯ І ЗАДАЧІ

1. Скласти порівняльну таблицю часткової, неповної і повної цивільної дієздатності.

2. Вирахувати чому дорівнює $A * B - B + G$, де

A – строк, протягом якого відсутні відомості у місці постійного проживання фізичної особи, який необхідний для оголошення фізичної особи померлою;

B – вік фізичної особи, з якого настає неповна цивільна дієздатність;

B – вік, з якого настає повна цивільна дієздатність фізичної особи;

G – строк, протягом якого спадкоємці фізичної особи, яка оголошена померлою, не мають права відчужувати нерухоме майно, яке перейшло до них у зв'язку з відкриттям спадщини.

3. Тринадцятирічний Петро за участь у конкурсі малюнків отримав винагороду у сумі 150 грн. За ці гроші він купив калькулятор за 25 грн. та фарби за 10 грн. Проте батьки Петра вирішили, що він нерозумно потратив гроші і віднесли покупку до магазину, вимагаючи повернення грошей. Директор магазину відмовився задовольнити ці вимоги, пояснюючи, що Петро робив покупки за власні кошти, якими неповнолітні мають право розпоряджатись самі.

Вирішіть спір по суті.

4. Олександр проживав з дружиною та трьома малолітніми дітьми. Працюючи художником, він отримував гонорари за свої твори і кожного разу з отриманого гонорару Олександр витрачав більшу половину свого заробітку на алкогольні

напої. Мати Олександра, яка проживала окремо і перебувала на утриманні сина, звернулась до суду із заявою про обмеження дієздатності свого сина.

Дайте юридичну оцінку ситуації.

5. Донька Василя звернулась до суду із заявою про визнання батька недієздатним, оскільки він склав заповіт на користь громади свого села, а сусіди часто бачили його ввечері на кладовищі, окрім того Василь не бажав ні з ким спілкуватись.

Проаналізуйте ситуацію. Чи достатніми будуть покази сусідів для визнання Василя недієздатним?

6. Олена у п'ятнадцять років вступила у шлюб, через два місяці вони з чоловіком вирішили переїхати в інше місто на постійне місце проживання, а свій будинок – продати. Однак батьки, вважаючи себе законними представниками Олени, заявили, що не дадуть згоди на продаж будинку.

У нотаріальній конторі нотаріус відмовився посвідчувати договір купівлі – продажу будинку.

Чи правомірними є дії нотаріуса? Обґрунтуйте.

7. Ольга 01.03.2010р. звернулась до нотаріуса з проханням посвідчити договір купівлі – продажу будинку, який належав її чоловіку. Рішенням суду чоловік з 21.01. 2006р. був оголошений померлим. Враховуючи те, що з часу його зникнення минуло більше, ніж три роки, нотаріус посвідчив правочин.

Дайте правову оцінку ситуації.

НОРМАТИВНО – ПРАВОВІ АКТИ ДО ТЕМИ:

9. Конституція України 1996р. з наступними змінами і доповненнями.

10. Цивільний кодекс України від 16.03.2003р. з наступними змінами і доповненнями.

11. Сімейний кодекс України від 10. 01. 2002р. з наступними змінами і доповненнями.

12. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004р. з наступними змінами і доповненнями.

13. Про судову практику у справах про визнання громадянина обмежено дієздатним чи недієздатним: Постанова Пленуму Верховного суду України від

28.03.1972р. з наступними змінами і доповненнями.

14. Про судову практику у справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення: Постанова Пленуму Верховного суду України від 31.03.1995р. з наступними змінами і доповненнями.

15. Про практику розгляду судами справ про встановлення неправильності запису в актах громадянського стану: Постанова Пленуму Верховного суду України від 07.07.1995р. з наступними змінами і доповненнями.

ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ:

1. Братусь С. Н. Субъекты гражданского права. – М., 1984.
 2. Борисова В. І., Спасибо – Фатеева І. В. Цивільне право України в 2-х томах, т. 1. – К., 2004.
 3. Ромовська З. В. Цивільна дієздатність громадянина// Право України. – 1995. - №2.
 4. Науково – практичний коментар Цивільного кодексу України/ за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. – К., 2004.
 5. Наково – практичний коментар до Цивільного кодексу України/ за ред розробників кодексу. – К., 2006.
 6. Науково – практичний коментар до Цивільного кодексу України/ за ред. Я. М. Шевченко. – К., 2004.
 7. Науково – практичний коментар до Цивільного процесуального кодексу України/ за ред. Угриновської О. І. – К., 2008.
- Цивільне право. Ч.ІІ. За ред. Підпригори О.А., Бобрової Д.В. - К., 2006.

Тема 4. Юридичні особи. Держава, територіальні громади та Автономна Республіка Крим як суб'єкти цивільного права

1. Поняття, ознаки та види юридичних осіб.
2. Порядок створення і припинення юридичних осіб.
3. Характеристика господарських товариств:
 - 3.1. Акціонерне товариство;
 - 3.2. Повне товариство;
 - 3.3. Командитне товариство;
 - 3.4. Товариство з обмеженою відповідальністю;
 - 3.5. Товариство з додатковою відповідальністю.

1. Поняття і конструкція юридичної особи формувалась протягом тривалого часу під впливом різних історичних умов. Підходи, розроблені в XIX та на початку XX ст., були відображенням економічних відносин у відповідних державах того часу. Вітчизняні концепції щодо сутності юридичних осіб формувались в умовах адміністративно – командної економіки і стосувались юридичних осіб державної форми власності.

Юридична особа – це організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку.

В літературі з цивільного права виділяють наступні теорії юридичних осіб:

- 1) Теорія фікції (Папа Інокентій IV) – юридична особа існує лише завдяки фікції, вона не обдарована тілом, а значить – не має волі. Діяти можуть лише учасники, а не сама організація;
- 2) Теорія інтересу – майно юридичної особи належить відповідним індивідам, які ним користуються, і служить для задоволення інтересів фізичних осіб;
- 3) Органічна теорія (Гірке) – будь – яка юридична особа потребує волі для здійснення своїх прав, де нема волі – там нема і права. Реальна воля існує лише в людини, тому лише люди можуть виражати волю колективних утворень.

Ознаки юридичних осіб прийнято поділяти на обов'язкові і факультативні.

До обов'язкових ознак відносяться:

1) Організаційна єдність – полягає у встановленні цілей і завдань юридичних осіб, їх внутрішньої структури, компетенції органів та порядку їх функціонування;

2) Державна реєстрація – юридична особа вважається створеною з моменту її реєстрації компетентними державними органами;

До факультативних ознак відносяться:

1) Наявність цивільної правоздатності і дієздатності, тобто здатності брати участь в цивільному обороті від свого імені;

2) Відокремлене майно – наявність у юридичної особи майна, яке виділене і враховується окремо від майна учасників;

3) Визнання за юридичною особою здатності виступати позивачем і відповідачем в суді та відповідати за взятими на себе зобов'язаннями – юридична особа відповідає за своїми зобов'язаннями усім належним їй майном; юридичні права і обов'язки юридична особа здійснює через свої органи та керівні особи.

Органи юридичної особи поділяють на наступні види:

- За порядком формування:
 - Виборні;
 - Призначувані.
- За кількістю осіб:
 - Одноособові;
 - Колегіальні.
- За змістом повноважень:
 - Органи, які формують волю;
 - Органи, які виконують волю;
 - Контрольно – наглядові органи.

Види юридичних осіб:

1) За порядком створення:

- Юридичні особи приватного права – створюються фізичною особою;
- Юридичні особи публічного права – створюються владним приписом органу влади;

2) За метою створення:

- Юридичні особи, створені для здійснення підприємницької діяльності (комерційні);

- Юридичні особи, створені для здійснення непідприємницької діяльності (некомерційні).

3) За видом власності, на основі якого створюється юридична особа:

- Приватні;
- Державні;
- Комунальні;
- Змішані.

2. Порядок створення і припинення юридичних осіб

Відповідно до ч. 1 статті 87 ЦК України для створення юридичної особи її засновники розробляють установчі документи, які викладаються письмово і підписуються всіма учасниками, якщо законом не встановлений інший порядок їх затвердження.

Установчими документами товариства є статут (для акціонерного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю і товариства з додатковою відповідальністю) та засновницький договір (для повного і командитного товариства); установчими документами установи є індивідуальний або спільний акт.

Юридична особа вважається створеною з дня її державної реєстрації.

Державна реєстрація юридичної особи – це засвідчення факту створення або припинення юридичної особи, а також вчинення інших реєстраційних дій шляхом внесення відповідних записів до Єдиного державного реєстру.

Загальна процедура створення юридичної особи повинна розглядатись не як одномоментна реєстрація, а як юридичний склад, кінцевою метою якого є формування правосуб'єктності юридичної особи.

Для окремих організацій може бути передбачений спеціальний порядок державної реєстрації, наприклад, реєстрація благодійної організації здійснюється у такому порядку: всеукраїнських та міжнародних благодійних організацій, відділень (філій, представництв) всеукраїнських міжнародних благодійних організацій — відповідними місцевими органами виконавчої влади, що передбачено ст. 8 Закону України «Про благодійництво та благодійні організації». Рішення про реєстрацію такої благодійної організації приймається відповідним органом виконавчої влади за

місцем знаходження благодійної організації, Порушення цього принципу і прийняття рішення з перевищенням компетенції відповідного органу власті може бути підставою для скасування такого рішення.

На відміну від ЦК 1963 р., який передбачав дві форми (два способи) припинення юридичних осіб — ліквідація і реорганізація, новий ЦК не використовує термін «реорганізація». Виняток становить лише положення ст. 129 ЦК, де зазначено про примусову реорганізацію юридичної особи. Замість терміну «реорганізація» у новому кодексі говориться про те, що її діяльність припиняється внаслідок передавання всього свого майна, прав та обов'язків іншим юридичним особам — правонаступникам. Виділяються наступні різновиди такого способу припинення юридичних осіб — злиття, приєднання, поділ, перетворення.

Злиття передбачає припинення діяльності двох або більше юридичних осіб і передачу всіх прав та обов'язків одній новій створеній в результаті таких дій юридичній особі.

Приєднання передбачає припинення діяльності однієї юридичної особи і передачу всіх прав і обов'язків іншій юридичній особі.

Поділ передбачає припинення діяльності однієї юридичної особи і передачу у відповідних частках усіх прав та обов'язків кільком юридичним особам — правонаступникам.

При перетворенні юридичної особи одного виду в юридичну особу іншого виду (зміна організаційно-правової форми) до новоствореної юридичної особи переходять права і обов'язки попередньої.

Для всіх зазначених способів припинення юридичної особи притаманні дві особливості: по-перше, здійснюється фактичне припинення юридичної особи; по-друге, права та обов'язки переходять до правонаступників. Таке правонаступництво ще називають універсальним.

Нові юридичні особи, до яких у результаті реорганізації перейшли майнові обов'язки, несуть за ними матеріальну відповідальність і у випадку, якщо отримане ними майно не покриває вимог кредиторів.

Ліквідація — це така форма припинення юридичної особи, при якій вона перестає існувати зі всіма правами і обов'язками, що їй належать. При ліквідації права і обов'язки не переходять до іншої особи. Ліквідація юридичної особи

здійснюється ліквідаційною комісією.

Зараз в Україні юридичні особи вважаються такими, що припинили своє існування з моменту вилучення їх з Єдиного державного реєстру підприємств і організацій України. Факт вилучення юридичної особи з державного реєстру підтверджується довідкою органів статистики. За ЦК юридична особа є такою, що припинилася, з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення.

Порядок припинення юридичної особи в процесі відновлення її платоспроможності або банкрутства встановлюється Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом».

Рішення про припинення юридичної особи приймають її учасники, суд або інший орган відповідно до своєї компетенції (наприклад, це може бути наглядова рада установи). Вказані структури зобов'язані негайно письмово повідомити про своє рішення орган, що здійснює державну реєстрацію. Отримавши таке повідомлення, орган державної реєстрації вносить до єдиного державного реєстру відомості про те, що юридична особа перебуває у процесі припинення.

Залежно від способу припинення юридичної особи призначається відповідний орган (суб'єкт). Так, у разі припинення юридичної особи в результаті передання всього свого майна, прав та обов'язків іншим юридичним особам — правонаступникам, створюється комісія з припинення юридичної особи. В разі її ліквідації створюється ліквідаційна комісія. Функції щодо припинення юридичної особи можуть бути покладені і на ліквідатора або іншу організацію відповідно до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Згідно з цим законом ліквідатором визнається фізична особа, яка відповідно до рішення господарського суду організовує здійснення ліквідаційної процедури боржника, визнаного банкрутом, та забезпечує задоволення визнаних судом вимог кредиторів у встановленому законом порядку.

Орган, що приймає рішення про припинення юридичної особи, встановлює порядок і строки припинення юридичної особи з урахуванням вимог, передбачених цивільним кодексом. Виконання функцій комісії з припинення юридичної особи може бути покладено на орган управління юридичної особи (наприклад, на правління).

Із моменту призначення комісії з припинення юридичної особи (ліквідаційної комісії) припиняються повноваження інших органів щодо управління справами такої юридичної особи. Ці функції переходять до призначеної комісії. Дієздатність юридичної особи здійснюється через призначену комісію. Дії комісії розглядаються як дії самої юридичної особи. Комісія здійснює дії, у тому числі виступає в суді від імені юридичної особи і створює безпосередньо для неї права та обов'язки.

Повідомлення про припинення юридичної особи та про порядок і строк заявлення кредиторами вимог публікуються в друкованих засобах масової інформації. У ЦК не зазначено, які саме друковані засоби масової інформації можуть друкувати таку інформацію, а лише зроблено посилання на те, що в цих засобах інформації публікуються відомості про державну реєстрацію юридичної особи.

Однією з умов правильного оформлення процедури припинення юридичної особи є врахування прав її кредиторів. Строк для заявлення вимог кредиторами не може становити менше за два місяці з дня публікації повідомлення про припинення юридичної особи.

Комісія вживає всіх можливих заходів щодо виявлення кредиторів (публікації в пресі, розміщення інформації на електронних сайтах тощо). Крім цього, комісія зобов'язана письмово повідомити кредиторів про припинення юридичної особи.

3. Характеристика окремих видів юридичних осіб

Основною відмінністю повного товариства від інших видів господарських товариств є солідарна і не обмежена відповідальність за зобов'язаннями повного товариства всіх учасників, з урахуванням якої встановлено також правило про неможливість відсторонення кого — небудь з них від участі в прибутках і збитках товариства.

Повне товариство — це об'єднання двох чи більше осіб для ведення підприємницької діяльності, що вважається діяльністю самого повного товариства і забезпечується не тільки майном, переданим його учасниками в статутний фонд (складовий капітал), а й солідарне з іншим майном учасників у частині, що не покривається складовим капіталом товариства.

Солідарність відповідальності учасників означає, що кредитор повного товариства має право на свій розсуд вимагати виконання зобов'язання товариства, у частині, що не покривається складовим капіталом товариства, як від усіх учасників спільно, так і від кожного з них окремо, як цілком, так і в частині зобов'язання.

Субсидіарність відповідальності припускає право кредитора вимагати від учасників повного товариства виконання зобов'язань повного товариства тільки в частині, не покритій розміром складового капіталу повного товариства.

Необмежена відповідальність учасників повного товариства за зобов'язаннями останнього означає відповідальність учасників усім своїм майном за зобов'язаннями повного товариства. Ця обставина пояснює вимогу законодавства про те, що одна особа не може бути учасником більше за одне повне товариство.

Повні товариства будуються на особистій участі учасників у веденні справ товариства і тут важливе значення має особиста довіра учасників один до одного. Учасник повного товариства не має права без згоди інших учасників укласти у своїх інтересах угоди, що складають предмет діяльності товариства, тому що, по суті, угода, укладена учасником повного товариства в інтересах повного товариства нічим не відрізняється від аналогічної угоди, укладеної учасником у своїх інтересах.

Командитне товариство є одним з найстаріших видів господарських товариств. Особливістю цього виду господарського товариства є наявність у складі його засновників двох груп з різним правовим становищем. Першу групу складають засновники, які несуть необмежену відповідальність за зобов'язаннями товариства (повні учасники). Засновники цієї групи займаються керівництвом справами товариства (визначають загальні та пріоритетні напрямки діяльності, укладають договори та контракти з третіми особами, займаються розподілом прибутку та вирішують кадрові питання). До іншої групи належать вкладники (так звані «командитисти») — засновники, які практично не беруть участі у керівництві товариством та відповідають за його борги тільки у межах внесених ними вкладів.

Повні учасники несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями товариства у відповідності до положень ст. 619 ЦК.

Цей вид господарського товариства є достатньо перспективним у зв'язку з тим, що повні учасники без додаткового ризику набувають можливості збільшити свій

початковий капітал за рахунок внесків вкладників товариства, виключаючи тим самим необхідність залучення цього капіталу зі сторони (шляхом укладення договорів займу, отримання кредиту та ін.). З іншого боку, у вкладників виникає можливість отримання прибутку від підприємницької діяльності товариства на досить вигідних умовах: без участі у керуванні його справами та ризиком тільки свого вкладу у це товариство.

Товариство з обмеженою відповідальністю як організаційно-правова форма юридичною особи, дає змогу обмежити підприємницький ризик учасників товариства, вперше з'являється у Німеччині наприкінці 19 століття.

В українському законодавстві товариства з обмеженою відповідальністю відродилися у зв'язку з прийняттям Закону України «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 р.

Товариством з обмеженою відповідальністю є засноване одним або кількома особами товариство, статутний капітал якого поділений на частки, розмір яких встановлюється статутом.

Товариство з обмеженою відповідальністю як юридична особа самостійно відповідає за своїми зобов'язаннями, його майнова відповідальність не пов'язана з майновою відповідальністю учасника товариства.

Учасники товариства з обмеженою відповідальністю несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, у межах вартості своїх вкладів. Таким чином, закон розділяє зобов'язання товариства від зобов'язань його учасників.

Ті учасники товариства, які не повністю внесли вклади, несуть солідарну відповідальність за його зобов'язаннями у межах вартості невнесеної частини вкладу кожного з учасників за правилами ст.ст. 542-544 ЦК.

Відповідно до ст. 90 ЦК юридична особа повинна мати своє найменування, яке містить інформацію про її організаційно – правову форму.

На відміну від товариства з обмеженою відповідальністю учасники товариства з додатковою відповідальністю солідарне несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за його зобов'язаннями своїм майном у розмірі, який встановлюється статутом товариства і є однаково кратним для всіх учасників до вартості внесеного кожним учасником вкладу. Наприклад, при створенні товариства учасники домовилися нести додаткову відповідальність у двократному розмірі від

вартості вкладу кожного з них.

З метою захисту інтересів кредиторів кодекс встановлює, що у разі визнання банкрутом одного з учасників його відповідальність за зобов'язаннями товариства розподіляється між іншими учасниками товариства пропорційно їх часткам у статутному капіталі товариства.

Незважаючи на подібність визначення товариства з додатковою відповідальністю до товариства з обмеженою відповідальністю, відповідно до ст. 113 ЦК воно розглядається як окремий вид господарських товариств.

До товариства з додатковою відповідальністю застосовуються положення ЦК про товариство з обмеженою відповідальністю, якщо інше не встановлено статутом товариства і законом.

Акціонерним є товариство, статутний капітал якого поділений на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості. На відміну від інших господарських товариств, статутний (складений) капітал яких розділений на частки, тільки в акціонерному товаристві ці частки виражені в акціях, тобто в цінних паперах.

Акціонерне товариство як юридична особа самостійно відповідає за своїми зобов'язаннями, його майнова відповідальність не пов'язана з майновою відповідальністю учасника (акціонера) товариства.

Акціонери не відповідають за зобов'язаннями товариства і несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, у межах вартості акцій, що їм належать.

Акціонери, які не повністю оплатили акції, у випадках, встановлених статутом, відповідають за зобов'язаннями товариства у межах неоплаченої частини вартості належних їм акцій.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Юридична особа – це...
2. Які обов'язкові ознаки юридичних осіб?
3. Як поділяються органи юридичної особи?
4. Які є способи припинення юридичної особи?
5. Чим відрізняється виділ і поділ?
6. Для чого створюється ліквідаційна комісія?

7. Які установчі документи господарських товариств?
8. Чим відрізняється установа і товариство?
9. Які Ви знаєте теорії юридичної особи?
10. Хто має право ініціювати припинення юридичної особи?
11. Акціонерне товариство – це...
12. Чим відрізняється повне і командитне товариство?
13. Які органи створюються в акціонерному товаристві?
14. Відповідальність учасників у товаристві з обмеженою відповідальністю?
15. Перетворення юридичної особи – це...

СИТУАЦІЙНІ ЗАВДАННЯ І ЗАДАЧІ

1. Подружжя Федорових вирішили зайнятись сімейним бізнесом і створити сімейне підприємство. Проте, державний реєстратор відмовив їм у проведенні державної реєстрації сімейного товариства, оскільки така організаційно – правова форма юридичної особи не передбачена законодавством.

Федорові оскаржити рішення державного реєстратора до суду.

Як потрібно вирішити спір? Обґрунтуйте.

2. Зборами акціонерів акціонерного товариства «Зірка» було прийнято рішення про зміну найменування на «Місяць компану».

Чи може юридична особа змінювати своє найменування? Якщо може, як саме відбувається процедура?

Вирішіть питання.

3. Окресліть порядок ліквідації товариства з обмеженою відповідальністю.

НОРМАТИВНО – ПРАВОВІ АКТИ ДО ТЕМИ:

16. Конституція України 1996р. з наступними змінами і доповненнями.
17. Цивільний кодекс України від 16.03.2003р. з наступними змінами і доповненнями.
18. Господарський кодекс України від 16.03.2003р. з наступними змінами і доповненнями.
19. Про господарські товариства: Закон України від 19.09.1991р. з наступними змінами і доповненнями.

20. Про кооперацію: Закон України від 10.07.2003р. з наступними змінами і доповненнями.

21. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців: Закон України від 15.05.2003р. з наступними змінами і доповненнями.

22. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 30.06.1999р. з наступними змінами і доповненнями.

ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ

1. Богданов Е. В. Сущность и ответственность юридического лица // Государство и право. – 1998. - №10.
2. Грибанов В. П. Юридические лица. – М., 1961.
3. Кравчук В. М. Правові ознаки юридичної особи // Підприємництво, господарство і право. – 1999. - №8.
4. Кравчук В. М. Про правоздатність юридичних осіб: окремі питання // Право України. – 1999. - №12.
5. Красавчиков О. А. Сущность юридического лица // Государство и право. – 1976. - №2.
6. Хохлов Е. Б. Понятие юридического лица: история и современная трактовка // Государство и право. – 1993. - №9.
7. Науково – практичний коментар Цивільного кодексу України/ під ред. Коссака В. М. – К., 2008.
8. Цивільне право України у 2-х книгах. Т. 1./ за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової. – К., 2008.

Тема 5. Об'єкти цивільних прав. Особисті немайнові права фізичної особи

1. Поняття та види об'єктів цивільних прав.
2. Речі. Майно. Цінні папери.
3. Нематеріальні блага.
4. Поняття, ознаки та види особистих немайнових прав.
5. Захист особистих немайнових прав.

1. Поняття та види об'єктів цивільних прав.

Стосовно об'єктів цивільних прав і об'єктів цивільних правовідносин в літературі з цивільного права існують різні позиції:

- Об'єкти цивільних прав і об'єкти цивільних правовідносин розмежовуються: об'єкти цивільних прав – це самостійне поняття, яке охоплює систему майнових і немайнових благ, що визнаються в певному суспільстві, а об'єктами цивільних правовідносин є те, на що спрямоване це правовідношення;
- Об'єкти цивільних прав і об'єкти цивільних правовідносин ототожнюються;
- Об'єкти цивільних прав є лише правовий режим благ.

Ознаками об'єктів цивільних прав є:

- 1) визначеність та наявність в цивільному обороті;
- 2) можливість належності учасникам цивільних відносин;
- 3) можливість об'єктів бути відчуженими або перейти від однієї особи до іншої в порядку правонаступництва.

Отже, об'єкти цивільних прав – це будь – які матеріальні та нематеріальні блага щодо яких виникають або можуть виникати цивільні права та обов'язки.

Об'єкти цивільних прав поділяються на дві групи:

- 1) залежно від характеру благ:
 - речі щодо яких можуть виникати цивільні права та обов'язки;
 - дії, що здійснюються у сфері цивільних відносин;
 - результати дій, які мають правове значення;
 - результати інтелектуальної, творчої діяльності;
 - інформація;

- особисті немайнові блага;
- об'єкти корпоративних прав.

2) залежно від оборотоздатності об'єктів цивільних прав:

- об'єкти, що перебувають у вільному обороті – можуть вільно відчужуватись або переходити від однієї особи до іншої в порядку правонаступництва або спадкування чи іншим чином.
- об'єкти, обмежені в цивільному обороті – можуть надаватись лише суб'єктам, які відповідають спеціальним вимогам або отримали необхідний дозвіл (наприклад, у Законі України «Про надра» зазначається, що ділянки надр не можуть бути відчужені, але передаються в користування з ліцензією);
- об'єкти, які вилучені з цивільного обороту (наприклад, відповідно до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» не можуть бути об'єктами цивільних прав природні заповідники, заказники, національні природні парки).

2. Речі. Майно. Цінні папери

Відповідно до статті 179 ЦКУ річ – це предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки.

Всі речі поділяються на види за наступними критеріями:

1) за порядком переміщення у просторі:

- рухомі – можуть вільно переміщуватись у просторі;
- нерухомі – їх переміщення неможливе без втрати ними свого цільового призначення і знецінення.

2) залежно від здатності речей зберігати при поділі своє цільове призначення:

- подільні;
- неподільні.

3) залежно від можливості індивідуалізації речей:

- індивідуально визначені – є незамінними і мають лише їм притаманні ознаки;
- визначені родовими ознаками – мають певний стандарт та ознаки (кількість, міра, вага).

4) залежно від характеру використання споживчих властивостей речі:

- споживні – втрачають свою фізичну сутність в процесі використання;

- неспоживні – в процесі використання втрачають свої споживчі властивості поступово, протягом тривалого часу і призначені для неодноразового застосування.

5) залежно від господарського призначення:

- головні;
- другорядні.

Особливими видами речей вважаються продукція, плоди, доходи та тварини.

Від поняття „річ” потрібно відрізнити поняття „майно” (Ст. 190 ЦК), яке включає в себе:

- 1) окрему річ;
- 2) сукупність речей;
- 3) майнові права та обов’язки.

Різновидом майна відповідно до ст. 191 ЦКУ вважається „підприємство” як єдиний майновий комплекс.

До складу підприємства як єдиного майнового комплексу входять усі види майна, призначені для його діяльності, включаючи земельні ділянки, будівлі, споруди, устаткування, інвентар, сировину, продукцію, права вимоги, борги, а також право на торговельну марку або інше позначення та інші права, якщо інше не встановлено договором або законом.

Підприємство як єдиний майновий комплекс є нерухомістю і може бути предметом купівлі – продажу, застави, оренди та інших правочинів.

Цінним папером є документ встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право і визначає взаємовідносини між особою, яка його випустила (видала), і власником та передбачає виконання зобов’язань згідно з умовами його випуску, а також можливість передачі прав, що впливають з цього документа, іншим особам.

Цінний папір обов’язково повинен відповідати ознакам:

- 1) форма випуску цінного паперу повинна відповідати формі, яка встановлена законом;
- 2) обов’язкові реквізити.

В Україні в цивільному обороті можуть бути такі групи цінних паперів:

1) пайові цінні папери, які засвідчують участь у статутному капіталі, надають їх власникам право на участь в управлінні емітентом і одержання частини прибутку, зокрема у вигляді дивідендів, та частини майна при ліквідації емітента;

2) боргові цінні папери, які засвідчують відносини позики і передбачають зобов'язання емітента сплатити у визначений строк кошти відповідно до зобов'язання;

3) похідні цінні папери, механізм випуску та обігу яких пов'язаний з правом на придбання чи продаж протягом строку, встановленого договором, цінних паперів, інших фінансових та (або) товарних ресурсів;

4) товаророзпорядчі цінні папери, які надають їхньому держателю право розпоряджатися майном, вказаним у цих документах.

За формою випуску цінні папери поділяються на:

- документарні;
- бездокументарні.

За визначеністю правовідношення цінні папери поділяються на:

* цінний папір на пред'явника (права, посвідчені цінним папером належать пред'явникові цінного паперу;

* іменний цінний папір (права, посвідчені цінним папером належать особі, названій у цінному папері);

* ордерний цінний папір (права, посвідчені цінним папером належать особі, названій у цінному папері, яка може сама здійснити ці права або призначити своїм розпорядженням (наказом) іншу уповноважену особу).

3. Нематеріальні блага

До нематеріальних благ належать, зокрема, результати інтелектуальної, творчої діяльності та інші об'єкти права інтелектуальної власності. Продуктами творчої діяльності є твори науки, літератури, мистецтва незалежно від форми, призначення цінності, а також способу відтворення.

Права на результати інтелектуальної, творчої діяльності традиційно поділяють на дві основні групи «промислові права» («промислова власність») та «художні права» («художня власність»), до яких належать суміжні права: виконавців, виробників фонограм, організація ефірного та кабельного сповіщення.

Під інформацією мають на увазі сукупність певних відомостей та даних про події та явища, що були або мають місце у суспільстві, державі та навколишньому середовищі. Цивільно – правовому регулюванню підлягає інформація, яка має реальну чи потенційну комерційну цінність та невідома третім особам. Характерним є те, що для виникнення інформації необхідна певна діяльність людини.

Фізичні та юридичні особи, які володіють інформацією професійного, ділового, виробничого, банківського, комерційного та іншого характеру, одержаною за власні кошти, або яка є предметом їх професійного, ділового, виробничого, банківського, комерційного та іншого інтересу, якщо це не порушує передбаченої законом таємниці, самостійно визначають режим доступу до неї, включаючи належність її до категорії конфіденційної, та встановлюють систему захисту.

Розрізняють кілька різновидів інформації, яка є таємницею:

1) державна таємниця — це таємна інформація, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення якої може завдати шкоди національній безпеці України.

2) комерційна таємниця — це відомості, пов'язані з виробництвом, технологічною інформацією, управлінською, фінансовою діяльністю, що не є державною таємницею, розголошення якої може призвести до економічних втрат;

3) службова таємниця — це узагальнений перелік відомостей, доступ до яких обмежений. Зміст, відомий особі, виконавцю службових обов'язків до розголошення заборонений;

4) професійна таємниця передбачає нерозголошення відомостей стосовно економічної та особистої діяльності клієнтів, отриманої банками та службовцями цих установ у процесі професійної діяльності;

5) конфіденційна інформація — це відомості, які знаходяться у володінні, користуванні або розпорядженні окремих фізичних або юридичних осіб і можуть бути поширені за їхнім бажанням та на встановлених ними умовах.

Цивільно – правовий захист нематеріальних благ (немайнових прав) можливий у таких випадках:

1) сутність порушеного права (блага) і характер наслідків цього порушення допускає можливість використання загальних способів цивільно – правового

захисту;

2) для захисту цих прав передбачені в ЦК спеціальні способи. Такі способи встановлені для захисту честі, гідності та ділової репутації громадян та юридичних осіб; для захисту права на ім'я; для захисту інтелектуальної власності.

Для захисту нематеріальних благ одночасно можуть бути використані як спеціальні, так і загальні способи захисту. Серед загальних найчастіше використовують такі, як відшкодування завданих збитків та компенсація моральної шкоди.

4. Поняття, ознаки і види особистих немайнових прав фізичної особи

Особисте немайнове право фізичної особи – суб'єктивне цивільне право, яке належить кожній фізичній особі від народження або за законом, не має економічного змісту, тісно пов'язане з фізичною особою та належить їй довічно.

Ознаки особистого немайнового права :

1) специфічні підстави виникнення – як правило виникають на підставі подій (наприклад, з факту народження) або з самого закону; особисті не майнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності виникають з дій);

2) відсутність економічного змісту – виникають щодо благ, які позбавлені економічної цінності, тобто не мають грошового еквіваленту, на них не може бути звернуто стягнення за рішенням суду;

3) невід'ємність від особи – тісно пов'язані з особою; фізична особа не може відмовитись від них, а також не може бути позбавлена цих прав (володіти і користуватися цими правами може лише сам суб'єкт особистого немайнового права, їх передача на підставі правочинів іншим особам неможлива);

4) безстроковість їх дії – діють довічно, тобто протягом невизначеного періоду часу, поки живий їх правоволоділець.

Види особистих немайнових прав

1) За сферою життя фізичної особи :

* ті, що забезпечують природне існування фізичної особи;

* ті, що забезпечують соціальне буття фізичної особи.

2) За об'єктом особистих немайнових прав :

* об'єктом, яких є нематеріальні (духовні) блага;

* об'єктом, яких є результати інтелектуальної, творчої діяльності

5. Захист особистих немайнових прав

За загальним правилом захист особистих немайнових прав фізичних осіб здійснюється загальними способами захисту цивільних прав, встановлених у Главі 3 ЦКУ.

Проте, із цього правила існують винятки :

1) окремі способи захисту цивільних прав не можуть застосовуватися (наприклад, примусове виконання обов'язку в натурі);

2) можуть застосовуватися інші способи захисту, не передбачені у Главі 3 ЦК.

Відповідно до ч.2 ст. 275 ЦК України захист особистого немайнового права може здійснюватися також іншими способами відповідно до :

- змісту цього права;
- способу його порушення;
- наслідків, що їх спричинило це порушення.

Як не встановлено вичерпного переліку особистих немайнових прав фізичної особи, так і не встановлено вичерпного переліку способів їх захисту.

До інших способів захисту, зокрема, належать :

- 1) поновлення порушеного особистого немайнового права;
- 2) спростування недостовірної інформації;
- 3) заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права;
- 4) тощо.

Спростування недостовірної інформації здійснюється особою, яка поширила інформацію.

Поширювачем інформації, яку подає посадова чи службова особа при виконанні своїх посадових (службових) обов'язків вважається юридична особа, у якій вона працює.

Якщо недостовірна інформація поширена в засобі масової інформації, то її поширювачем вважається відповідний орган масової інформації (редакція, агенство, інший орган, що здійснив випуск інформації), а також автор інформації.

Журналіст та/або засіб масової інформації звільняються від відповідальності за поширення інформації, що не відповідає дійсності, якщо суд встановить, що журналіст діяв добросовісно та здійснював її перевірку.

Отже, особисті нематеріальні блага — це блага, які позбавлені економічного (майнового) змісту, нерозривно пов'язані з суб'єктом права, визнані суспільством і потребують правової охорони. Нематеріальні блага фізичні особи набувають у силу народження, а немайнові права набуваються фізичними та юридичними особами в силу припису закону.

Конституція України визнала за громадянами низку немайнових благ. Це зумовило необхідність врегулювання їх у цивільному законодавстві. До особистих немайнових благ ст. 201 ЦК відносить: здоров'я, життя, честь, гідність, ділова репутація, ім'я (найменування), авторство, свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості. Перелік особистих немайнових благ не є вичерпним; права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Об'єкти цивільних прав — це...
2. Які ознаки об'єктів цивільних прав?
3. Які існують види речей?
4. Який правовий режим тварин у цивільному праві?
5. Особливими видами речей є...
6. Що в себе включає поняття «майно»?
7. Які обов'язкові ознаки цінних паперів?
8. Які групи цінних паперів виділяють в цивільному обороті?
9. Які існують види цінних паперів?
10. До нематеріальних благ відносяться...
11. Які існують види інформації?
12. Які виділяються групи особистих немайнових прав?
13. Які права відносяться до особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи?
14. Які права відносяться до особистих немайнових прав, що забезпечують соціальне буття фізичної особи?

15. Які існують способи захисту особистих немайнових прав?

СИТУАЦІЙНІ ЗАВДАННЯ І ЗАДАЧІ

1. Коли Настя досягла 10-річного віку, то звернулась до батьків з проханням посприяти їй у зміні її імені на Еллу, оскільки таке ім'я їй більше імпонувало. Батьки категорично відмовились. Бабуся Насті звернулась до органу опіки і піклування з проханням допомогти змінити ім'я внучки.

Дайте правову оцінку ситуації.

2. Після смерті Петренка залишився порцеляновий чайний сервіс, який успадкували двоє синів і вирішили поділити порівну між собою.

Дайте юридичний аналіз ситуації. До якого виду речей належить чайний сервіс?

3. Громадянин Орлов подав оголошення в газету про надання в користування скрипки. Іванов виявив бажання взяти скрипку в користування, але дізнавшись, що Орлов передає скрипку без футляра відмовився.

Чи правильні дії Орлова? Який правовий режим такої речі?

4. Через хворобу батька, Федорів був змушений переїхати в іншу місцевість на тимчасове проживання. У зв'язку з цим він передав у тимчасове користування корову своєму сусіду, яка через деякий час народила теля.

Хто буде власником теля? Обґрунтуйте.

5. Антонов уклав договір з Рібуном договір оренди 10 кілограм цукру.

Який правовий режим споживних речей? Чи буде правомірним такий договір?

6. Сіренко виловив у лісі борсука, який занесений до Червоної книги України, і вирішив подарувати своєму другу – мисливцю на день народження.

Чи правомірними є дії Сіренка? Обґрунтуйте.

НОРМАТИВНО – ПРАВОВІ АКТИ ДО ТЕМИ:

23. Конституція України 1996р. з наступними змінами і доповненнями.

24. Загальна Декларація прав людини від 10.12.1948р.

25. Європейська конвенція про захист прав та основоположних свобод від 04.11.1950р.

26. Цивільний кодекс України від 16.03.2003р. з наступними змінами і доповненнями.

27. Сімейний кодекс України від 10. 01. 2002р. з наступними змінами і доповненнями.
28. Основи законодавства про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992р. з наступними змінами і доповненнями.
29. Про донорство крові та її компонентів: Закон України від 23.06.1995р. з наступними змінами і доповненнями.
30. Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів: Закон України від 16.07.1999р. з наступними змінами і доповненнями.
31. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання: Закон України від 05.01.2004р. з наступними змінами і доповненнями.
32. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992р. з наступними змінами і доповненнями.
33. Про друковані засоби масової інформації в Україні: Закон України від 16.11.1992р. з наступними змінами і доповненнями.
34. Про телебачення і радіомовлення: Закон України від 21.12.1993р. з наступними змінами і доповненнями.
35. Про об'єднання громадян: Закон України від 16.06.1992р. з наступними змінами і доповненнями.
36. Порядок розгляду заяв про зміну імені (прізвища, власного імені, по батькові) фізичної особи: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.07.2007р. з наступними змінами і доповненнями.
37. Про застосування судами законодавства, що регулює захист честі, гідності і ділової репутації громадян та організацій: Постанова Пленуму Верховного суду від 28.09.1990р. з наступними змінами і доповненнями.

ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ:

1. Галянтич М. Захист ділової репутації: цивільно – правові проблеми // Право України. – 2001. - №1.
2. Гурська Т. Право на здоров'я в системі особистих немайнових прав // Підприємництво, господарство і право. – 2002. - №6.
3. Давидова Н. О. Ознаки особистих немайнових прав фізичної особи // Молодь у юридичній науці. – Хм., 2003р.

4. Ковальов М. І. Право на життя і право на смерть // Держава і право. – 1992. - №7.
5. Олійник В. Конституційне право на свободу та особисту недоторканність: поняття та характерні риси // Право України. – 2000. - №12.
6. Соловйов А. Деякі юридичні проблеми штучного переривання вагітності в аспекті права людини на життя // Вісник Львівського університету. – Вип. 36. – Л., 2001.
7. Стефанчук Р. О. Захист честі, гідності та репутації в цивільному праві. – К.: Наукова думка, 2001.
8. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб: монографія. – К., 2008.
9. Чорнооченко С. І. Особисті немайнові права, які забезпечують соціальне існування фізичних осіб: дис. канд. ю.н.: 12.00.03. – Х., 2000.

Тема 6. Підстави виникнення, зміни та припинення цивільних правовідносин.

Правочини

1. Поняття підстав виникнення цивільних правовідносин.
2. Поняття та види правочинів.
3. Умови дійсності правочинів.
4. Поняття та підстави недійсності правочинів.

1. В загальному вигляді юридичні факти можна визначити як конкретні життєві обставини, з якими правові норми пов'язують настання певних правових наслідків – встановлення, зміну або припинення правовідносин. Наведене вказує, що це:

- 1) по – перше – конкретні життєві обставини, елементи соціальної дійсності;
- 2) по – друге – це обставини, закріплені в законодавстві.

Значення юридичних фактів в цивільному праві не вичерпується тим, що вони є підставою виникнення, зміни чи припинення цивільних правовідносин – вони можуть спричинити й інші правові наслідки.

Отже, юридичні факти – це певні життєві обставини, з якими акти цивільного законодавства пов'язують настання певних правових наслідків, а саме: виникнення, зміну, припинення цивільних правовідносин.

Від юридичних фактів відрізняють юридичні умови – обставини, які мають юридичне значення для настання правових наслідків, але пов'язані з ними не прямо, а через проміжні ланки. Наприклад, підставою цивільно – правової відповідальності є цивільне правопорушення, однак для її застосування, за загальним правилом, необхідна наявність таких умов, як протиправність діяння, наявність шкоди, вина, причинний зв'язок між діянням і наслідками.

Для настання юридичних наслідків досить наявності й одного юридичного факту, хоча частіше в законодавстві закріплені комплекси фактів, серед яких виділяють:

- групу юридичних фактів – кілька фактичних обставин, кожна з яких спричиняє або може спричинити один і той же наслідок. Наприклад, ст. 229-231 ЦКУ.
- фактичний (юридичний) склад – система юридичних фактів, пов'язаних між собою таким чином, що правові наслідки настають лише за наявності всіх елементів цієї системи, які окремо взагалі можуть не мати правового значення або породжують

не ті наслідки, яких прагнули досягти суб'єкти права. Від групи юридичних фактів фактичний склад відрізняється тим, що його елементи певним чином пов'язані в часі і в просторі.

Юридичні склади поділяються на прості і складні, в які можуть входити як дії, так і події.

Серед різних видів юридичної сукупності особливе місце займають юридичні стани – обставини, що характеризуються відносною стабільністю і тривалістю строку існування, протягом якого вони можуть неодноразово викликати визначені юридичні наслідки (акти цивільного стану) – наприклад, встановлення опіки.

Класифікація юридичних фактів:

Юридичні факти численні і різноманітні за характером, вони достатньо детально класифікуються наукою за різними підставами з метою виявлення їх особливостей і більш ретельного дослідження.

Акти цивільного законодавства не містять будь – якої чіткої класифікації юридичних фактів за тими чи іншими ознаками (ч.2 ст.11 ЦКУ).

У теорії цивільного права класифікація юридичних фактів можлива за різними підставами:

Залежно від наявності і характеру вольового елементу:

1) дії – результат свідомої, цілеспрямованої діяльності суб'єктів цивільного права;

В свою чергу дії поділяють на:

* правомірні – такі, що не суперечать нормам права, дозволені чи прямо ними не заборонені:

- юридичні акти – характеризуються здійсненням дій, спеціально спрямованих на встановлення, зміну, припинення тощо цивільних прав і обов'язків.

- юридичні вчинки

* неправомірні (правопорушення).

2) події:

* абсолютні;

* відносні.

2. Поняття та види правочинів

Відповідно до статті 11 ЦКУ однією з підстав виникнення цивільних прав і обов'язків є правочин.

Правочин («право» і «чинити») відображає правомірність юридичного факту і передбачає можливість вчинення юридичного факту однією чи кількома особами.

Отже, правочин – це дія особи, спрямована на набуття, зміну чи припинення цивільних прав і обов'язків.

Ознаками правочину є:

- 1) це вольовий акт, що відрізняє його від подій;
- 2) завжди є цілеспрямованою дією, що відрізняє його від юридичних вчинків, які не є цілеспрямованими діями;
- 3) спрямовується на настання правового результату, однак не завжди його породжує;
- 4) завжди є правомірною дією, чим відрізняється від делікту;
- 5) має мету та мотиви вчинення (мета – правовий результат, на досягнення якого спрямований правочин; мотив – внутрішній психологічний стан особи, що спонукає її на вчинення правочину). Виняток становить правочин, вчинений під впливом тяжкої обставини та насильства;
- 6) завжди є дією суб'єкта цивільних відносин;
- 7) опосередковують динаміку цивільних правовідносин між різними суб'єктами цивільного права, чим відрізняється від актів цивільного стану.

Види правочинів:

- залежно від кількості сторін:
 - односторонні – дія однієї сторони, спрямована на набуття, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків (наприклад, заповіт, довіреність);
 - двосторонні – погоджена дія двох сторін, спрямована на набуття, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків (більшість договорів);
 - багатосторонні – погоджена дія трьох і більше осіб, спрямована на набуття, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків (наприклад, договір про спільну діяльність).
- залежно від наявності або відсутності обов'язку у сторони надати зустрічне матеріальне відшкодування:
 - відплатні (наприклад, договір міни, купівлі – продажу тощо);
 - безвідплатні (наприклад, договір дарування, позички тощо).

- залежно від моменту з якого правочин вважається вчиненим:
 - консенсуальні – для настання правових наслідків достатньо досягнення згоди сторонами з усіх істотних умов правочину;
 - реальні – для настання правових наслідків необхідною є передача речі.
- за умовами настання правових наслідків:
 - безумовні – настання правових наслідків не пов’язується з певними умовами;
 - умовні – настання правових наслідків пов’язують з відкладальною чи скасувальною обставиною.
- залежно від значення підстави для дійсності правочину:
 - абстрактні – не встановлено підстав для дійсності правочину;
 - каузальні – встановлено підстави для дійсності правочинів.
- залежно від наявності вказівки на строк:
 - строкові;
 - безстрокові.

3. Умови дійсності правочинів

1) відповідність змісту правочину акту законодавства – відповідно до ч. 1 статті 201 ЦКУ з міст правочину не може суперечити актам цивільного законодавства.

Правочин тлумачиться шляхом:

- врахування буквального значення слів і понять;
 - порівняння відповідної частини правочину зі змістом інших частин;
 - врахування мети правочину, змісту попередніх переговорів, усталеної практики відносин між сторонами, звичаїв ділового обороту та інших обставин, що мають істотне значення;
- 2) загальні та спеціальні вимоги щодо суб’єктів – особа, яка вчиняє правочин, повинна мати необхідний обсяг цивільної дієздатності;
- 3) правочин – це акт вільної і повної згоди його учасників.

Вільною є згода, отримана без зовнішнього протиправного тиску на учасника правочину.

Повною є згода при наявності обізнаності учасника правочину про його істотні умови.

Воля в цивільному праві може виражатись: усно, письмово, конклюдентно, у формі мовчання.

Відповідно до ч.4 статті 209 ЦКУ правочин має вчинятись у формі, встановленій законом:

- усні правочини – ті, які повністю виконуються сторонами у момент їх вчинення, за винятком правочинів, які підлягають нотаріальному посвідченню або державній реєстрації, а також тих, для яких недодержання письмової форми має наслідком їх недійсність.
 - письмові правочини – якщо його зміст зафіксований в одному або кількох документах, в листах, телеграмах, якими обмінюються сторони; якщо воля сторін виражена за допомогою телетайпного, електронного або іншого технічного засобу зв'язку; підписаний стороною або сторонами. Якщо фізична особа у зв'язку з хворобою або фізичною вадою не може підписати власноручно, за її дорученням текст правочину підписує інша особа (рукоприкладч).
- 4) спрямований на реальне настання правових наслідків, що ним обумовлені;
- 5) відповідність інтересам малолітніх, неповнолітніх та непрацездатних дітей.

4. Поняття та підстави недійсності правочину

Підстави недійсності правочинів поділяють на дві групи:

- 1) нікчемні (абсолютно – недійсні) – недійсність правочину безпосередньо встановлена законом, в судовому порядку не вимагається;
- 2) оспорювані – недійсність прямо не встановлена законом, але одна із сторін або інша заінтересована особа заперечує його дійсність на підставах, встановлених законом.

Нікчемними правочинами є:

- 1) правочини, вчинені з порушенням письмової форми, у випадках, встановлених законом;
- 2) правочини, вчинені з порушенням вимоги щодо нотаріального посвідчення;
- 3) правочини, вчинені малолітньою особою поза межами її цивільної дієздатності;
- 4) правочини, вчинені без дозволу органу опіки і піклування;
- 5) правочини, вчинені недієздатною особою;
- 6) правочини, які порушують публічний порядок.

Оспорюваними правочинами є:

- 1) правочини, вчинені неповнолітньою особою поза межами її цивільної дієздатності;

- 2) правочини, вчинені особою, цивільна дієздатність якої обмежена, поза межами її цивільної дієздатності;
- 3) правочини, вчинені дієздатною особою, яка в момент вчинення правочину не усвідомлювала значення своїх дій та/ або не могла керувати ними;
- 4) правочини, вчинені юридичною особою без відповідного дозволу або ліцензії;
- 5) правочини, вчинені під впливом обману;
- 6) правочини, вчинені під впливом насильства;
- 7) правочини, вчинені у результаті зловмисної домовленості представника однієї сторони із представником іншої сторони;
- 8) правочини, вчинені під впливом помилки;
- 9) правочини, вчинені під впливом тяжкої обставини;
- 10) фіктивні правочини.

Недійсність правочину не створює жодних правових наслідків, крім тих, які пов'язані з його недійсністю.

Такими правовими наслідками є:

- 1) двостороння реституція – кожна сторона недійсного правочину має повернути іншій стороні все, що вона одержала на виконання такого правочину. Якщо повернення в натурі неможливе, підлягає поверненню вартість одержаного, тобто компенсація у грошовій формі за цінами, які існують на момент відшкодування;
- 2) відшкодування збитків, подвійне відшкодування збитків;
- 3) відшкодування моральної шкоди.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Юридичний факт – це...
2. Які види юридичних фактів виділяються в теорії цивільного права?
3. Які існують види подій?
4. Акти цивільного стану – це...
5. Які ознаки правочинів?
6. Які виділяють види правочинів?
7. Мотив правочину – це...
8. У яких випадках правочини завдяки укладаються у письмовій формі?
9. Які умови дійсності правочинів виділяє ЦКУ?

10. Нікчемні правочини – це...
11. До оспорюваних правочинів відносяться...
12. Двостороння реституція – це...
13. Які наслідки визнання правочину недійсним?
14. Фіктивний правочин – це...
15. Удаваний правочин – це...

СИТУАЦІЙНІ ЗАВДАННЯ І ЗАДАЧІ

1. Заповнити таблицю:

Абсолютно – недійсні правочини (нікчемні)		Відносно – недійсні правочини (оспорювані)			
Вид нікчемного правочину	Їх правові наслідки	Правочини, які визнаються судом недійсними	Їх правові наслідки	Правочини, які можуть бути визнані судом недійсними	Їх правові наслідки

2. Змодельуйте ситуації щодо помилки з приводу:

- А) природи правочину;
- Б) суб'єктів;
- В) прав та обов'язків;
- Г) предмета.

3. Леся позичила Софії 10 тис. гривень. У зв'язку з відмовою повернути гроші Леся прийшла до Софії і, погрожуючи зверненням до суду, міліції та за місцем її роботи, добилась передачі нею золотих речей, вартість яких приблизно дорівнювала сумі боргу. Софія звернулась до суду з вимогою до Лесі про повернення речей як одержаних під впливом погрози.

Дайте юридичну оцінку ситуації.

4. Громадяни Іваненко і Петренко уклали договір купівлі – продажу житлового будинку, належним чином його посвідчивши. Через три місяці дружина Петренка заявила вимогу до суду про визнання правочину недійсним, оскільки не було

отримано її згоду на продаж будинку.

Як потрібно вирішити спір по суті?

5. Павлова звернулась з позовом до Олексині про визнання недійсним договору купівлі – продажу квартири. Позивачка посилялась на те, що оспорюваний договір був укладений її представником і ціна квартири без її відома була значно занижена, а тому необхідно визнати договір недійсним, оскільки він укладений внаслідок зловмисної домовленості представника сторони з іншою стороною.

Вирішіть спір по суті.

НОРМАТИВНО – ПРАВОВІ АКТИ ДО ТЕМИ:

38. Конституція України 1996р. з наступними змінами і доповненнями.

39. Цивільний кодекс України від 16.03.2003р. з наступними змінами і доповненнями.

ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ:

1. Калаур І. Окремі аспекти застосування наслідків нікчемних і оспорюваних правочинів // Підприємництво, господарство і право. – 2003. - №12.
2. Копейчиков В. В. Теорія держави і права. – К., 1997.
3. Підпригора О. А., Боброва Д. В. Загальна теорія цивільного права. – К.: Вища школа., 1992.
4. Рабінович П. М. Загальна теорія держави і права. – К., 2009.
5. Ромовська З. В. Українське цивільне право: підручник – К.: Атіка, 2005.
6. Скаун О. Ф. Теорія держави і права. – К., 2005.
7. Хатнюк Н. Юридична природа фіктивних та удаваних правочинів // Право України. – 2004. - №4.
8. Цивільне право України. Кн. 2 // За ред. О.В.Дзери, Н.С. Кузнєцової, К.: Юрінком Інтер, 2008.
9. Цивільне та сімейне право: підручник/ за ред. Харитонova Є. О. – К., 2009.
10. Шевченко Я. М. Актуальні проблеми цивільного права і цивільного процесу в Україні. – К., 2005.
11. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права. – М.: Статут, 2005.

Тема 7. Представництво і довіреність

1. Поняття, значення та сфера застосування представництва.
2. Підстави виникнення та види представництва.
3. Довіреність.

1. Практика представництва існувала ще в римському приватному праві. Спочатку укладення договору через представника вважалось неприпустимим: це було пов'язано з тим, що римське контрактне право до V ст. до н.е. характеризувалось персоналізмом і вузькоперсональною природою договірних зв'язків. Діяв принцип: «*Per extraneam personam nobis adquiri non potest*» - неможливе придбання на нашу користь через сторонню особу.

Проте розвиток товарних відносин вимагав появи правових форм, що закріплювали дії однієї особи в інтересах іншої. Тому в римському класичному періоді (I – III ст. до н.е.) вже сформувалось досить чітке уявлення про представництво як сукупність засобів, призначених допомогти особі реалізувати і захистити свої права за допомогою інших осіб.

Потреба у представництві виникає не тільки тоді, коли особа, яку представляють в силу закону чи конкретних життєвих обставин не може особисто здійснювати свої права і обов'язки. В цілому ряді випадків до послуг представників вдаються заради того, щоб скористатись спеціальними знаннями і досвідом представника, заощадити час і гроші.

В об'єктивному значенні представництво – це сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини, пов'язані з певною діяльністю, яку одна особа здійснює від імені і в інтересах іншої особи.

В суб'єктивному значенні – це суб'єктивне право особи діяти від імені іншої.

Отже, представництво – це правовідношення, в якому одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчинити правочин від імені другої сторони, яку вона представляє.

Серед дослідників інституту представництва немає єдиної думки щодо його правової природи і сутності:

1) теорія діяльності – юридична діяльність представника в межах повноважень від імені особи, яку представляють (Йоффе О. С., Дзера О. В.);

2) організаційне правовідношення – дії іншої особи спричиняють виникнення прав і обов'язків для іншої особи (Красавчиков О. А.).

сторонами у відносинах представництва є :

- представник – фізична або юридична особа в межах свого обсягу дієздатності.

Не може бути представником недієздатна особа; малолітня особа щодо правочинів, які виходять за межі дрібних побутових.

Відповідно до ст. 116 ЦПК України не може бути представником в суді неповнолітня особа; особа, над якою встановлено опіку чи піклування; адвокати, які прийняли доручення про надання юридичної допомоги з порушенням правил, встановлених законодавством України; особи, виключені з колегії адвокатів; судді, прокурори, крім випадків, встановлених законодавством.

Правочини, які особа не може вчиняти за представництвом:

1) заповіт;

2) договір довічного утримання;

3) укладення чи розірвання шлюбу;

4) усиновлення;

5) виконання роботи чи надання послуги, яка тісно пов'язана з особою виконавця;

6) інші правочини, тісно пов'язані з особою.

Відповідно до ч. 3 ст.238 ЦК України представник не має права вчиняти правочин від імені особи, яку він представляє у своїх інтересах або в інтересах інших осіб, представником якої він одночасно є (за винятком комерційного представництва).

- особа, яку представляють (довіритель або принципал)

- третя особа.

Участь третіх осіб у відношенні представництва припускає наявність у його структурі внутрішніх і зовнішніх правових зв'язків. Саме тому представництво можна розглядати як систему правовідносин, що складаються:

- між особою, яку представляють і представником (внутрішні);

- між довірителем і третіми особами (зовнішні);
- між представником і третіми особами (зовнішні).

Внутрішні відносини мають особистий характер і обумовлюють виникнення в довірителя прав і обов'язків в результаті діяльності представника.

Від представництва необхідно відрізняти:

- 1) діяльність особи, яка діє від свого імені (комісіонер, довірчий управитель);
- 2) діяльність посланця;
- 3) діяльність особи, уповноваженої на ведення переговорів щодо можливих у майбутньому правочинів;
- 4) діяльність посередника (посередник лише сприяє вчиненню правочину);
- 5) діяльність особи, яка лише дає згоду на вчинення правочину (піклувальника);
- 6) діяльність органу юридичної особи.

2. Право на вчинення дій від імені іншої особи може ґрунтуватись на різних юридичних фактах, з якими закон пов'язує виникнення повноваження, які в літературі називають підставами виникнення повноважень.

Такими юридичними фактами можуть бути:

- 1) договір;
- 2) закон;
- 3) акт органу юридичної особи;
- 4) інші підстави, встановлені актами цивільного законодавства (наприклад, факт спільності майна).

Підстави представництва поділяють на групи:

- юридичні – часткова дієздатність, недієздатність;
- фактичні – хвороба особи, тривала відсутність в місці проживання, юридична неграмотність, небажання вступати в цивільні правовідносини.

Види представництва:

- 1) залежно від волевиявлення сторін:
 - обов'язкове;
 - добровільне;
 - добровільно – обов'язкове.

2) за підставою виникнення:

- договірне;
- законне;
- статутне;
- засноване на адміністративному акті.

3. Довіреністю є письмовий документ, що видається однією особою іншій особі для представництва перед третіми особами. Довіреність є підставою представництва, яка ґрунтується на односторонньому волевиявленні особи, яку представляють.

За своєю правовою природою довіреність є одностороннім правочином. Зазначений правочин є фідучіарним, оскільки він тісно пов'язаний з особою представника.

Дії, які належить вчинити представнику, мають бути правомірними, конкретними та здійсненими (ст. 1003 ЦК). У довіреності вказується особа, на яку довіреність видана (представник), особа, яка її видала (довіритель), їх адреси (місцезнаходження), бути відображена воля довірителя на вчинення від його імені представником правочину, та вказана дата її вчинення, оскільки без неї довіреність є нікчемною.

За змістом і обсягом повноважень довіреності поділяються на:

1) разові, які видаються на вчинення одного правочину, наприклад на продаж будинку або отримання заробітної плати;

2) спеціальні, які видаються на вчинення багатьох однорідних правочинів, наприклад на укладення договорів керівнику філії, представництва юридичної особи, отримання заробітної плати, пенсії, поштового переказу протягом визначеного строку;

3) генеральні, які видаються на визначений строк на вчинення різноманітних правочинів, наприклад довіреність на вчинення учасником простого товариства правочинів з третіми особами від імені всіх учасників.

Довіреність завжди повинна мати письмову форму. Згідно з вимогами закону форма довіреності має відповідати формі, в якій вчиняється правочин. Отже, форма довіреності може бути звичайною письмовою або письмовою нотаріальною.

Довіреність від імені юридичної особи видається її органом або іншою особою, уповноваженою на це її установчими документами, та скріпленою печаткою цієї юридичної особи. За вказаним правилом довіреності видаються всіма юридичними особами, незалежно від їх організаційно-правової форми чи форми власності.

Довіреність є строковим правочином, тобто дія довіреності обмежена у часі. Згідно з вимогами закону в кожній довіреності має бути зазначена дата її вчинення, а її відсутність робить довіреність нікчемною. Строк довіреності зазначається у довіреності. Якщо строк її дії не зазначений, довіреність зберігає чинність до її припинення.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Представництво – це...
2. Які види представництва виділяються в ЦКУ?
3. Хто є суб'єктами представництва?
4. Яка сфера застосування представництва?
5. Довіреність – це...
6. Генеральна довіреність – це...
7. Чим відрізняється спеціальна і разова довіреності?
8. У якій формі вчиняється довіреність?
9. Як поділяють представництво за підставою виникнення?
10. Як поділяють представництво залежно від волевиявлення сторін?
11. Хто не може бути представником?
12. Які правочини не можуть вчинятись через представника?
13. Між ким складаються внутрішні правовідносини представництва?
14. В яких розуміннях розрізняють представництво?
15. Що означає положення «довіреність – це фідучіарний правочин»?

СИТУАЦІЙНІ ЗАВДАННЯ І ЗАДАЧІ

1. Наведіть приклади правочинів, вчинення яких через представника не допускається?
2. Проаналізуйте позицію законодавця щодо батька, обмеженого у дієздатності та неповнолітньої матері як представників малолітньої дитини при вчиненні

правочинів з майном.

3. Які з перелічених варіантів містять підставу для представництва і якого виду?

- * усиновлення;
- * договір доручення;
- * народження дитини;
- * договір комісії.

4. Козлова уклала договір прокату телевізора з прокатним пунктом. У зв'язку із закінченням договору прокатний пункт звернувся до неї з вимогою повернення телевізора. Козлова пояснили, що в усній формі доручила своєму сусіду Буяну повернути телевізор.

Буян телевізор продав і гроші витратив на алкоголь.

До кого має звернутись прокатний пункт з позовом про відшкодування збитків?

5. Березовий перед від'їздом за кордон видав довіреність Зайцю на продаж своєї квартири, а Залізняк видав Зайцю довіреність на продаж автомобіля. Дізнавшись про повноваження Зайця, Залізняк запропонував купити квартиру.

Коли вони звернулись до нотаріуса за посвідченням договору, їм було відмовлено, посилаючись на ч.3 ст.238 ЦКУ.

Чи обґрунтована така відмова. Вирішіть спір

НОРМАТИВНО – ПРАВОВІ АКТИ ДО ТЕМИ:

40. Конституція України 1996р. з наступними змінами і доповненнями.

41. Цивільний кодекс України від 16.03.2003р. з наступними змінами і доповненнями.

42. Сімейний кодекс України від 10. 01. 2002р. з наступними змінами і доповненнями.

43. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004р. з наступними змінами і доповненнями.

44. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993р. в редакції 2009р. з наступними змінами і доповненнями.

45. Інструкція про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Наказ Міністерства юстиції України від 03.03.2004р. з наступними змінами і доповненнями.

ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ:

1. Андреев В. К. Представительство в гражданском праве. – Калинин., 1978.
2. Бабкина Е. В. Правовая природа договора коммерческого представительства // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 2000. - №2.
3. Богдан Й. Г. Представництво за новим Цивільним кодексом// Нотар. – 2004. - №1.
4. Кузьмішин А. Класифікація представництва і повноваження представника в цивільному праві// Підприємництво, господарство і право. – 2000. - №8.
5. Крупко П. Суб'єкти добровільного представництва за цивільним правом// Право України. – 2002. - №5.
6. Крупко П. М. Інститут добровільного представництва у цивільному законодавстві деяких зарубіжних країн // Актуальні проблеми держави і права. – О., 2002.
7. Нерсесов В. И. Понятие добровольного представительства в гражданском праве. – К., 2001.

Тема 8. Строки і терміни в цивільному праві. Позовна давність

1. Поняття та значення строків і термінів в цивільному праві. Визначення строків.
2. Види строків у цивільному праві.
3. Поняття, види і значення позовної давності.
4. Правила обчислення позовної давності.

1. Поняття та значення строків і термінів в цивільному праві. Визначення строків

В ч. 1 статті 251 ЦКУ дається поняття строку як часової категорії. Строк розглядається в якості триваючого в часі проміжку (періоду), з яким пов'язана певна дія чи подія, що має юридичне значення.

З аналізу змісту статті 251 випливає, що законодавець не вважає строк юридичним фактом: юридичним фактом є не строк, а дія чи подія, які набувають юридичного значення зі спливом строку.

З прийняттям нового кодексу 2003р. в цивільно – правовий оборот запроваджено нове поняття «термін» (до цього часу поняття «строк» і «термін» розглядались як синоніми).

Термін в цивільному праві – це момент в часі, з настанням якого пов'язана певна дія чи подія, що має юридичне значення.

Відмінності між строком і терміном:

- 1) строк має триваючий характер, а термін є моментом в часі, який не має триваючого характеру;
- 2) дія або подія, які пов'язані із строком набувають правового значення після спливу або закінчення строку; дія або подія, які пов'язані з терміном, набувають правового значення з його настанням.

Правове значення строків і термінів полягає в тому, що вони є часовою межею здійснення цивільних прав або виконання цивільних обов'язків, а також звернення за захистом цивільних прав та інтересів.

Юридична природа строків і термінів встановлюється з урахуванням їх місця серед юридичних фактів. Щодо цього існує три підходи:

- * строки належать до подій, які поділяються на абсолютні і відносні. Строки – це

абсолютні події (Красавчиков О. А.);

* деякі строки можуть виникати з волі людини, наприклад договірні, однак вплинути на їх перебіг вона не може. Таким чином строки мають ознаки як дій, так і подій, а тому займають самостійне місце в структурі юридичних фактів і не належать ні до дій, ні до подій (Грибанов В. П.);

* строки є юридичними фактами і не належать ні до дій, ні до подій (Луць В. В.). саме ця позиція лягла в основу ЦКУ 2003р.

Строк як період у часі визначається певною тривалістю: він може тривати протягом будь – якого із часових проміжків (року, місяця, тижня або години). В залежності від того який часовий період встановлено для строку, він може бути визначений роками, місяцями, тижнями, днями або годинами. Окрім того, згідно статті 254 ЦКУ строк може бути визначений півроком, кварталом року, півмісяцем.

Початок перебігу строку може починатись:

- 1) від певної календарної дати;
- 2) від дня настання події, з якою пов'язаний його початок.

У цих випадках за початок відліку строку потрібно брати наступний день. Строк починає свій перебіг не у відповідну календарну дату і не у день настання події, з якою пов'язано його початок, а з наступного після них дня. При цьому поняття «подія» в даному випадку вживається в широкому розумінні – під подією мається на увазі не лише обставина, яка не залежить від волі особи, але й обставина, що від неї залежить, тобто дія чи бездіяльність.

Прикладом початку перебігу строку від певної календарної дати є положення ЗУ «Про захист прав споживачів» відповідно до якого на сезонні товари (одяг, хутряні вироби тощо) гарантійний строк обчислюється з початком відповідного сезону, що встановлюється Кабінетом Міністрів України: весняно – літнього сезону – з 1 квітня, осінньо – зимового – з 1 жовтня. З врахуванням положень ЦК такий гарантійний строк починає свій перебіг не з 1, а з 2 числа місяця.

Вказівкою на день настання події, з якою пов'язано початок строку, визначається початок перебігу більшості цивільно – правових строків (наприклад, перебіг 6 – місячного строку для прийняття спадщини починається з часу події – відкриття спадщини. Якщо спадщина відкрилась 5 лютого, то строк для її прийняття почне свій перебіг з 6 лютого).

Для цивільних правовідносин правове значення має не сам строк, а його сплив (закінчення) і правові наслідки зумовлюються саме спливом строку.

Момент закінчення строку залежить від способу його визначення, однак, незалежно від того яким часовим періодом визначено строк (за винятком строку, визначеного годинами) останній день строку триває до 24 години.

Якщо строк визначається роками, він закінчується через визначену кількість років у відповідний місяць і число останнього року.

Як і початок перебігу строку, визначеного роками, його закінчення настає:

- 1) у відповідну календарну дату;
- 2) в аналогічний день, коли настала подія з якою пов'язано його початок.

На відміну від початку перебігу, закінчення строку завжди пов'язується з тим же днем (датою), від якого він почав свій перебіг, а не наступним днем.

Якщо перебіг строку починається від дня настання події, з якою пов'язано його початок, то він закінчується в аналогічний день через встановлений проміжок часу (наприклад, гарантійний строк на одяг весняно 0 літнього сезону визначений трьома роками закінчується 1 квітня через три роки, хоча відповідний строк почав спливати 2 квітня).

Ч. 2 статті 254 ЦКУ містить норму відсилаючого характеру – строк, визначений півроком або кварталом закінчується за правилами, встановленими для закінчення строку, визначеного місяцями. Календарний рік включає в себе чотири квартали. З метою встановлення моменту закінчення того чи іншого кварталу, їх відлік ведеться з початку року.

Якщо строк визначено місяцями, він закінчується через визначену кількість місяців у відповідне число останнього місяця (наприклад, 6-місячний строк для прийняття спадщини, яка відкрилась 20.03.2010р. закінчується 20.09.2010р.).

Строк, визначений місяцями, може закінчитись:

1) у відповідну календарну дату (наприклад, за договором оренди, який укладено 05.02.2010р. встановлено, що орендна плата вноситься щомісячно до п'ятого числа кожного наступного місяця);

2) в аналогічний день, коли настала подія, з якою пов'язано його початок (наприклад, якщо особа заявила про знахідку міліції або органу місцевого самоврядування 05.07.2009р., то вона набуває право власності на річ 05.01.2010р.)

Якщо закінчення відповідного строку припадає на місяць, у якому немає відповідного числа, строк спливає в останній день цього місяця.

Строк, визначений у півмісяця завжди дорівнює п'ятнадцяти дням.

Якщо строк визначено тижнями, він закінчується через визначену кількість тижнів у відповідний день останнього тижня строку.

Закінчення строку, визначеного тижнями, має істотну особливість порівняно із закінченням строків, визначених місяцями чи роками. Строк, визначений тижнями, спливає у відповідний день, а не у відповідне число як це є зі спливом строків, визначених роками чи місяцями (наприклад, строк повернення переданих у п'ятницю грошових коштів, який визначений у два тижні, закінчується у п'ятницю другого тижня).

Відповідно до ч. 1 статті 252 ЦКУ строк може бути визначено днями – він закінчується через визначену кількість днів в останній день строку.

Строк, визначений днями, може закінчитись:

- 1) у встановлену календарну дату (наприклад, оплата коштів за спожиту електроенергію);
- 2) у відповідний останній день строку, який має узгоджуватись з початком перебігу строку.

Ч. 5 статті 254 ЦКУ встановлює правові наслідки закінчення строку у такий день (вихідний, святковий, неробочий), в який вчинення дії, що є юридичним фактом, у певному місці неможливо (наприклад, перерахування грошової суми за договором поставки). У таких випадках, останній день строку переноситься на перший робочий день після вихідного, святкового чи неробочого дня (наприклад, якщо закінчення строку припадає на суботу, то воно переноситься на понеділок).

Відповідна норма не поширюється на випадки, коли вчинення певної юридичної дії можливе у вихідний день (наприклад, передання готівки).

Строк також може бути визначений годинами – він закінчується через визначену кількість годин зі спливом останньої години строку. Остання година вважається такою, що спливла з початком нової години.

Дія правового характеру, що має бути вчинена в межах встановленого строку, може бути вчинена у будь – який момент його перебігу, але не пізніше останнього дня строку, який триває до 24 години. Нерідко трапляються випадки, воли в установі

немає можливості вчинити певну правову дію до закінчення останнього дня строку; вона повинна бути вчинена раніше, зокрема до припинення відповідних операцій, який встановлюється правилами такої установи. Строк спливає тоді, коли в цій установі припиняються відповідні операції.

2. Види строків у цивільному праві

В цивільному праві існує декілька видів строків, які поділяються за змістом:

- * строки здійснення цивільних прав;
- * строки виконання цивільних обов'язків;
- * строки для звернення за захистом своїх цивільних прав та інтересів.

Строками здійснення цивільних прав вважаються строки, протягом яких суб'єкти цивільних прав можуть реалізувати ті можливості, що входять до змісту відповідних прав. Ці строки в свою чергу поділяються на:

- строки існування права – строк, протягом якого діє суб'єктивне цивільне право в часі (наприклад, строк дії авторського права);
- присікальні (преклюзивні, перетинальні) строки – зі спливом даного строку достроково припиняється суб'єктивне цивільне право і право вимоги (наприклад ч. 2 статті 1281 ЦКУ). Присікальні строки за загальним правилом не зупиняються і не перериваються, причини їх пропущення не можуть бути визнані поважними;
- гарантійні строки – строк, протягом якого продавець (виробник, виконавець роботи, особа, що надає послугу) гарантує якість товару (роботи, послуги). Правове значення гарантійного строку полягає в тому, що вимоги споживача щодо товару неналежної якості можуть бути заявлені продавцеві, якщо недоліки товару були виявлені протягом гарантійного строку.

Строки виконання цивільних обов'язків тісно пов'язані із строками здійснення цивільних прав: строки здійснення цивільних прав одночасно є строками виконання кореспондуючого йому обов'язку. Протягом строку виконання цивільного обов'язку боржник зобов'язаний вчинити певну дію або утриматись від її вчинення.

Строки виконання цивільних обов'язків в залежності від періоду виконання того чи іншого обов'язку поділяються на:

- загальні – співпадають із строком дії договору;
- окремі (проміжні) – якщо виконання обов'язку здійснюється не разово, а

частинами, тобто періодичне вчинення дій, кожна з яких має самостійний характер.

Третю групу строків – строки для звернення за захистом цивільних прав та інтересів, складають:

- претензійні строки – строки, протягом яких уповноважений суб'єкт має право, а в деяких випадках і несе обов'язок, звернутись безпосередньо до зобов'язаної особи з метою врегулювання конфлікту, що виник між ними перед тим як пред'явити вимогу в суд або інший правозахисний орган за захистом свого права чи інтересу (наприклад, до пред'явлення перевізнику позову, що випливає з договору перевезення вантажу, є обов'язковим пред'явлення претензії у порядку, встановленому законом та транспортними кодексами);

- позовна давність – у межах позовної давності особа може звернутись до суду з вимогою про захист свого порушеного цивільного права чи інтересу;

- давність примусового виконання добровільно не виконаного обов'язку – відповідно до статті 21 ЗУ «Про виконавче провадження» тривалість строків давності пред'явлення виконавчих документів до виконання встановлюється з врахуванням виду відповідного документу, який пред'являється до примусового виконання.

Так, виконавчі листи та інші судові документи, в тому числі накази господарських судів, рішення іноземних судів чи арбітражів, можуть бути пред'явлені до примусового виконання протягом трьох років.

За джерелом встановлення строки можна поділити на три види:

- 1) встановлені актом цивільного законодавства – загальна і спеціальна позовна давність;

- 2) встановлені правочином – строк виконання зобов'язання;

- 3) встановлені судом – суд може відстрочити або розстрочити виконання зобов'язання.

3. Поняття, види і значення позовної давності

Позовна давність є часовою межею реалізації судової форми захисту порушених цивільних прав та інтересів.

Позовна давність – це строк, в межах якого особа може звернутись до суду з вимогою про захист свого цивільного права чи інтересу.

Метою позовної давності є обмеження строку для розгляду спору, що полегшує надання доказів, підвищує їх достовірність і тим сприяє встановленню судом істини по справі; застосовується з метою стабілізації цивільних правовідносин та усунення невизначеності між їх учасниками.

Види позовної давності:

- 1) загальна – три роки;
- 2) спеціальна:

- скорочена;
- подовжена.

Скорочена позовна давність в один рік застосовується для:

- вимог про стягнення неустойки, штрафу, пені;
- вимог про спростування недостовірної інформації, поміщеної у ЗМІ;
- вимог про переведення на співвласника прав і обов'язків покупця у разі порушення переважного права купівлі частки у праві спільної часткової власності;
- вимог у зв'язку з недоліками проданого товару;
- вимог про розірвання договору дарування;
- вимог у зв'язку з перевезенням вантажу чи багажу;
- вимог про оскарження дій виконавця заповіту.

Подовжена позовна давність в п'ять років застосовується до вимог про визнання недійсним правочину, вчиненого під впливом обману чи насильства;.

Подовжена позовна давність в десять років застосовується до вимог про застосування наслідків нікчемного правочину.

4. Правила обчислення позовної давності

Перебіг позовної давності починається від дня виникнення права на позов, тобто коли особа дізналась або могла дізнатись про порушення свого права або про особу, яка його порушила.

Спеціальні правила встановлення перебігу позовної давності:

- 1) за вимогами про визнання недійсним правочину, вчиненого під впливом насильства – починається від дня припинення насильства;
- 2) за вимогами про застосування наслідків нікчемного правочину – від дня, коли почалось його виконання;

3) у разі порушення права неповнолітнього – з дня досягнення повноліття;

4) за зобов'язаннями із встановленим строком виконання – зі спливом строку виконання;

5) за зобов'язаннями, строк яких не визначений або визначений моментом вимоги – від дня, коли у кредитора виникає право пред'явити вимогу про виконання зобов'язання.

Отже, строки в цивільному праві є одним з визначальних інститутів і займають надзвичайно важливе значення в цивільному обороті, оскільки впливають на всі цивільні правовідносини.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Чим відрізняється строк і термін?
2. Як визначається строк?
3. Від якого моменту може починатись перебіг строку?
4. Доки триває останній день строку?
5. Скільком дням дорівнює строк, визначений у півмісяця?
6. З якого моменту починається сплив строку?
7. Як вчиняються дії в останній день строку в певній установі?
8. Як поділяють строки за змістом?
9. Присікальний строк – це...
10. Як поділяються строки виконання цивільних обов'язків?
11. Строки звернення за захистом – це...
12. Яка мета позовної давності?
13. Загальна позовна давність становить...
14. Коли починається перебіг позовної давності?
15. У яких випадках застосовується подовжена позовна давність?

СИТУАЦІЙНІ ЗАВДАННЯ І ЗАДАЧІ

1. Обґрунтуйте, в чому виражається імперативність і диспозитивність у застосуванні позовної давності?
2. Визначте співвідношення між поняттями «час», «строк», «термін», «давність».
3. Відшукайте в ЦК України статті, які передбачають спеціальну позовну

давність.

4. 20 січня 2009р. громадянин М. звернувся до громадянина Ш. про повернення суми боргу, строк виплати якого настав 10 грудня 2005р. З 10 лютого по 10 вересня 2007 року Ш. перебував у складі військового формування миротворчих сил а одній з африканських країн. Після звільнення з служби Ш. повернувся додому.

Як впливає строк перебування на військовій службі на перебіг позовної давності? Коли спливе строк позовної давності щодо повернення суми боргу?

5. 17 квітня А. придбала в магазині зимові чоботи. Через деякий час подруга переконала її, що чоботи такого фасону вже вийшли з моди і їй слід обміняти їх на іншу пару. 4 травня А. з'явилась в магазин і попросила обміняти придбані чоботи на чоботи іншого фасону. Однак, працівники універмагу відмовились це зробити, зіславшись на пропуск А. встановленого ЗУ «Про захист прав споживачів».

А. наполягала на своїх вимогах, вказуючи на те, що: а) 26 квітня і 3 травня були вихідні дні; б) 1 і 2 травня були святкові дні.

Проаналізуйте ст.253-255 ЦК України та відповідні положення ЗУ «Про захист прав споживачів» і вирішіть спір.

6. 20 травня 1995 року з квартири громадянина Т. був викрадений телевізор, вартістю 1500 грн. Особу, яка вчинила крадіжку було виявлено органами внутрішніх справ 20 січня 2004 р. 17 лютого 2004 р. громадянин Т. звернувся в суд з позовом про витребування речей від обвинуваченого. На думку останнього позов не підлягає задоволенню, оскільки сплив строк позовної давності (з моменту крадіжки пройшло більше 8 років).

Ознайомтесь з відповідними положеннями Прикінцевих і Перехідних положень ЦК України. Проаналізуйте ситуацію.

НОРМАТИВНО – ПРАВОВІ АКТИ ДО ТЕМИ:

46. Конституція України 1996р. з наступними змінами і доповненнями.

47. Цивільний кодекс України від 16.03.2003р. з наступними змінами і доповненнями.

48. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993р. в редакції 2009р. з наступними змінами і доповненнями.

49. Про захист прав споживачів: Закон України від 15.12.1993р. в редакції 2000р.

з наступними змінами і доповненнями.

50. Про виконавче провадження: Закон України від 03.05.2002р. з наступними змінами і доповненнями.

ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ:

1. Науково – практичний коментар Цивільного кодексу України/ за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. – К., 2004.
2. Боднар Т. В. Строк (термін) виконання договірної зобов'язання в цивільному праві України// Вісник господарського судочинства. – 2004. - №2.
3. Вахонєва Т. Поняття та юридична природа строків (термінів) за новим цивільним законодавством України // Право України. – 2003. - №12.
4. Грибанов В. П. Сроки в гражданском праве. – М., 1967.
5. Луць В. В. Строки і терміни в новому Цивільному кодексі України. – К., 2003.
6. Луць В. В. Строки захисту цивільних прав. – Л., 1993.
7. Коссак В. М. Строки в капітальному будівництві. – К., 1991р.
8. Науково – практичний коментар Цивільного кодексу України/ під ред. Коссака В. М. – К., 2008.
9. Цікало В. І. Давність в цивільних правовідносинах. Автореф. дис. к. ю. н./12.00.03. – Львів, 2004.
10. Цивільне та сімейне право: підручник/ за ред. Харитонova Є. О. – К., 2009.

Тема 9. Право власності. Загальні положення

1. Поняття і загальна характеристика права власності. Зміст суб'єктивного права власності.
2. Способи набуття права власності.
3. Здійснення права власності.
4. Способи припинення права власності.

1. Поняття і загальна характеристика права власності

Право власності розглядають в об'єктивному та в суб'єктивному розумінні.

В об'єктивному розумінні право власності – це система правових норм, що регулюють відносини щодо набуття, здійснення, припинення та захисту права власності в суб'єктивному розумінні.

Правом власності в суб'єктивному розумінні є найбільш повне право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб.

Право власності в суб'єктивному розумінні розкривається через повноваження (правомочності) власника, які складають зміст права власності. Відповідно до ст. 317 ЦК України зміст права власності складають три повноваження :

- 1) право володіння;
- 2) право користування;
- 3) право розпорядження

На зміст права власності не впливають місце проживання власника та місцезнаходження майна.

Право володіння – це забезпечена законом можливість мати у себе певну річ, утримувати її у своєму господарському підпорядкуванні (фактично тримати річ, зараховувати на баланс та ін.)

Право користування – забезпечена законом можливість вилучати корисні властивості речі в процесі її експлуатації, господарського чи іншого використання.

Право розпорядження – забезпечена законом можливість визначати юридичну долю речі шляхом зміни її належності, стану чи цільового призначення (передача за

договором іншій особі, знищення, переробка тощо).

Усі перелічені повноваження належать, як правило, лише власникові майна. Однак, вони можуть належати також іншим особам (наприклад, наймачеві (орендареві)).

Види права власності :

1) власність Українського народу в особі органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

2) приватна власність :

- фізичних осіб;
- юридичних осіб;

3) державна власність – власність держави України та інших держав в особі органів державної влади;

4) комунальна власність - власність територіальних громад;

5) власність Автономної Республіки Крим в особі органів влади АРК.

2. Набуття права власності

Відповідно до ч.1 ст. 328 ЦК право власності набувається на підставах, що не заборонені законом.

Способи набуття права власності прийнято поділяти на первісні і похідні.

В основу поділу в юридичній літературі покладаються різні критерії :

- за черговістю виникнення (вперше виникає чи вже існувало);
- в залежності від волі попереднього власника (з його волі чи без такої);
- за правонаступництвом (з переходом прав та обов'язків чи без такого).

До первісних способів набуття права власності належать :

1) набуття добросовісним набувачем права власності на майно відчужене особою, яка не мала на це права;

2) набуття права власності на новостворене майно;

3) набуття права власності на перероблену річ;

4) привласнення загальнодоступних дарів природи;

5) набуття права власності на безхазяйну річ;

6) набуття права власності на рухому річ, від якої власник відмовився;

7) набуття права власності на знахідку;

- 8) набуття права власності на бездоглядну домашню тварину;
- 9) набуття права власності на скарб;
- 10) набувальна давність.

До похідних способів належать :

- 1) набуття права власності на підставі цивільно – правових правочинів :
- 2) набуття права власності у разі приватизації державного та комунального майна:
- 3) інші.

3. Здійснення права власності

У ст. 319 ЦК встановлена „свобода здійснення права власності”

Відповідно до ч.1 ст. 319 ЦК України власник володіє, користується та розпоряджається своїм майном на власний розсуд. Він може вчиняти щодо свого майна будь-які дії, які не суперечать закону. Держава не втручається у здійснення власником права власності.

Встановлюючи свободу здійснення права власності законодавець визначив її межі:

1. при здійсненні своїх прав та виконанні обов’язків власник зобов’язаний додержувати моральних засад суспільства;
2. власник не може використовувати право власності на шкоду правам, свободам та гідності громадян;
3. власник не може використовувати право власності на шкоду інтересам суспільства;
4. власник не може погіршувати екологічну ситуацію та природні якості землі;
5. діяльність власника може бути обмежена чи припинена або власника може бути зобов’язано допустити до користування його майном інших осіб.

4. Припинення права власності

Підстави набуття права власності для одних учасників цивільних відносин водночас є підставами його припинення для інших.

Цивільний кодекс України містить спеціальні підстави припинення права власності :

1. відчуження власником свого майна;
2. відмова власника від права власності;
3. припинення права власності на майно, яке за законом не може належати цій особі;
4. знищення майна;
5. викуп пам'яток історії та культури;
6. накладення стягнення на майно за зобов'язаннями власника;
7. реквізиція;
8. конфіскація;
9. припинення юридичної особи чи смерть фізичної особи.

Право власності може бути припинено в інших випадках, встановлених законом.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Право власності в об'єктивному розумінні – це...
2. Хто є суб'єктами права власності в Україні?
3. Презумпція правомірності набуття права власності?
4. Як поділяють способи набуття права власності?
5. Знахідка – це...
6. Хто набуває права власності на скарб?
7. Як набувається право власності за договором?
8. В чому виражається свобода здійснення права власності?
9. Які способи набуття права власності відносяться до первісних?
10. Які правомочності власника входять в зміст суб'єктивного права власності?
11. Право розпорядження – це...
12. Як поділяють способи припинення права власності?
13. Конфіскація – це...
14. Реквізиція – це...
15. Чи може власник відмовитись від свого права власності?

СИТУАЦІЙНІ ЗАВДАННЯ І ЗАДАЧІ

1. Проаналізуйте конституційне положення «Власність зобов'язує».

2. Подружжю Ковальських належить на праві власності житловий будинок, який розташований недалеко від вулиці, і подружжя вирішило використати частину будинку для зайняття підприємницькою діяльністю, для чого переобладнали одну із кімнат у продуктовий магазин.

Коли подружжя звернулось за консультацією до юриста, той роз'яснив, що за чинним законодавством житлові будинки повинні використовуватись лише для проживання в них. Ковальські заперечували, оскільки вони власники будинку і можуть використовувати його на власний розсуд.

Проаналізуйте ситуацію.

3. Коваль передав за договором оренди Соловійову у платне користування строком на 2 місяці комп'ютер. Відповідно до умов вказаного договору, комп'ютер мав бути повернутий його власнику 10.03.2009р., однак Соловійов не виконав цієї умови і вчасно не повернув комп'ютер. Внаслідок поведінки 15.03.2009р. житловий будинок, де проживав Соловійов і в якому зберігався даний комп'ютер, був затоплений і комп'ютер вийшов з ладу. Коваль пред'явив вимогу до Соловійова вимогу про компенсацію вартості ремонту – 1200 грн. Соловійов заперечував, посилаючись на відсутність вини у заподіянні шкоди цьому комп'ютеру.

Проаналізуйте ситуацію. Чи змінилось би вирішення, якби комп'ютер був вчасно повернутий Ковалю?

4. Працівник ВАТ «Сяйво» М. за завданням керівника П. копав траншею. Раптом лопата на щось наткнулася – це виявився дипломат, в якому знаходилось 100000 доларів США.

Чи можна в даній ситуації говорити, що це скарб? Якщо так, хто набуде право власності на нього?

5. Андрійцьо придбав у фірмовому магазині «Норд» холодильник і за домовленістю з продавцем мав приїхати за покупкою власним авто через 2 год. За цей час через несправність електропроводки в магазині сталась пожежа і відібраний холодильник був істотно пошкоджений.

Андрійцьо зажадав повернення ціни холодильника і компенсації моральної

шкоди в сумі 500 грн., згідно із законом «Про захист прав споживачів».

Чи правомірні вимоги Андрійця? З якого моменту виникає право власності на річ, передані за договором? Вирішіть спір.

6. Сім'я Турчин вирішила збудувати на місці старого батьківського будинку новий. Розбираючи стару будівлю сусід Павлов, який допомагав сім'ї у будівельних роботах, знайшов під підлогою старий глечик. У ньому були заховані 44 старовинні монети. За попередньою експертною оцінкою вартість знайденого становила 27500 грн.

Проаналізуйте ситуацію. Чи зміниться вирішення, якщо Павлов допомагав сім'ї за плату?

НОРМАТИВНО – ПРАВОВІ АКТИ ДО ТЕМИ:

1. Конституція України 1996р.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003р. з наступними змінами і доповненнями.
3. Земельний кодекс України від 25.10.2001р. з наступними змінами і доповненнями.
4. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно: Закон України від 01.07.2004р. з наступними змінами і доповненнями.
5. Про приватизацію державного житлового фонду: Закон України від 19.06.1992р. з наступними змінами і доповненнями.
6. Про право власності на окремі види майна: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.06.1992р. з наступними змінами і доповненнями.
7. Про практику застосування судами законодавства, що регулює право приватної власності громадян на житловий будинок: Постанова Пленуму Верховного суду України від 22.12.1995р. з наступними змінами і доповненнями.

ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ:

8. Безсмертна Н. Співвідношення понять «право власності» і «здійснення права власності»// Право України. – 2003. - №11.
9. Дзера О. В. Розвиток права власності громадян в Україні. – К., 1996.

10. Домашенко М. В. Власність і право власності. – Х., Факт, 2002.
11. Коновалов А. Е. Владение и владенческая защита в гражданском праве. – СПб: Юрид.центр, 2001.
12. Лазар Я. Собственность в буржуазной правовой теории. – М. 985.
13. Майданик Р. А. Довірча власність у цивільному праві України // Українське комерційне право. – 2004. - №5.
14. Музика Л. Власність в економічному і правовому вимірі// Право України. – 2001. - №12.
15. Науково – практичний коментар Цивільного кодексу України/ під ред. Коссака В. М. – К., 2008.
16. Суханов Е. А. Основные положения права собственности. – М., 1999.
17. Пересунько С. І. Право державної власності в Україні. – Кіровоград, 1998.
18. Погрібний С. О. Володіння в цивільному праві. – О: ЮЛ, 2002.
19. Цікало В. І. Набувальна давність у новому Цивільному кодексі України// Нотар. – 2003. - №1.

Тема 10. Право власності за всіма її видами

1. Право спільної власності.
2. Право власності на земельну ділянку.
3. Право власності на житло.

1. Право спільної власності

Під правом спільної власності слід розуміти право власності двох або декількох осіб на той самий об'єкт (ч. 1 ст.355 ЦК). Об'єктом права спільної власності, як і будь-якого права власності, може бути індивідуально – визначена річ чи сукупність речей. Таким чином, для права спільної власності характерною є множинність суб'єктів і єдність об'єкта.

Право спільної власності є правовою формою об'єднання майна фізичних і юридичних осіб, держави, територіальних громад з метою співробітництва і взаємодопомоги, об'єднання їхніх зусиль у досягненні певних цілей.

Частина 2 ст. 355 ЦК розрізняє два види спільної власності: спільну власність двох або більш співвласників з визначенням часток кожного з них у праві власності — спільна часткова власність і спільна сумісна власність — власність двох або більш співвласників без визначення часток у праві власності. Спільна часткова і спільна сумісна власність відрізняються одна від одної особливостями внутрішніх правовідносин між співвласниками. При спільній частковій власності кожному із співвласників, як це зазначено в ч. 1 ст.356 ЦК, належить частка в праві власності на спільний об'єкт у цілому. Частки можуть бути рівними і нерівними, але завжди їхній розмір повинен бути точно визначений у вигляді дробу права власності (наприклад, $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{5}$ тощо) або в процентному відношенні. Кожний з учасників спільної часткової власності вправі вимагати виділу своєї частки в натурі, якщо це можливо, може відчужувати її, а у випадку смерті учасника, його частка в праві власності переходить у власність іншої особи в порядку спадкування.

Суб'єктами права спільної часткової власності, як зазначено в ч.2 ст.356 ЦК, можуть бути фізичні і юридичні особи, а також держава або територіальні громади в будь-якому їх сполученні. Первісними підставами виникнення права

спільної часткової власності можуть бути наступні юридичні факти:

1) спільне створення двома або більше фізичними особами, не пов'язаними сімейними відносинами, спільної речі або її переробка, або спільне створення спільної речі або її переробка фізичними або юридичними особами;

2) одержання плодів від спільної речі або доходів від спільного майна, якщо ці плоди або доходи не розділені між учасниками спільної часткової власності;

3) спільне присвоєння декількома особами загальнодоступних дарів природи (збір ягід, улов риби, спільне придбання інших загальнодоступних дарів природи).

Похідними підставами (способами) виникнення права спільної часткової власності можуть бути наступні юридичні факти:

1) придбання за договором купівлі-продажу, міни, дарування, договору довічного утримування декількома особами неподільної речі;

2) угода подружжя (колишнього подружжя) про визначення розміру часток в спільній сумісній власності або рішення суду про визначення розміру часток неподільної речі, що належать подружжю (колишньому подружжю) на праві спільної сумісної власності;

3) подружжя можуть у шлюбному договорі передбачити, що належне кожному з них роздільне майно або частина цього роздільного майна буде належати їм на праві спільної часткової власності;

4) відчуження власником якої-небудь речі, частки в праві власності на цю річ;

5) спадкування за законом або за заповітом двома або декількома особами за умови прийняття спадщини цими особами і якщо успадковане майно не розділене між спадкоємцями.

Частина 1 ст.357 ЦК передбачає презумпцію рівності часток у праві спільної часткової власності, що належать кожному зі співвласників. Разом з тим, якщо розмір часток у праві спільної часткової власності не визначений законом або угодою, він визначається з урахуванням внеску придбання (виготовлення, спорудження) майна кожним зі співвласників. Однак у цьому випадку кожний зі співвласників у відповідності зі ст. 30 ЦПК повинен довести розмір свого внеску. Якщо один зі співвласників за згодою інших співвласників зробив

поліпшення в спільне майно своїми коштами і це поліпшення не можна відокремити, він має право на відповідне збільшення своєї частки в праві спільної часткової власності.

Між учасниками права спільної часткової власності існують не тільки правовідносини власності, але і зобов'язальні правовідносини.

Кожний з учасників права спільної часткової власності має право самотійно розпоряджатися своєю часткою у праві спільної власності на річ. Однак при продажі своєї частки сторонній особі, він зв'язаний правом на цю частку інших власників.

При відчуженні частки у праві спільної власності, що належить будь-якому зі співвласників, відбувається не відчуження частини майна в натурі, а частки в праві власності. Тому право спільної часткової власності не припиняється, а відбуваються зміни в суб'єктному складі цих правовідносин.

Право спільної сумісної власності є безчастковим (бездольовим) правом спільної власності. Тому кожен з учасників спільної сумісної власності не має права на частку в праві власності на спільну річ і не має повноважень у відношенні часток інших співвласників на спільну річ.

При праві спільної сумісної власності розмір частки кожного зі співвласників не визначений. Разом з тим, кожен зі співвласників має право на виділ частки з майна, що належить їм на праві спільної сумісної власності, у натурі. При виділі частки одного зі співвласників необхідно попередньо визначити розмір частки в праві спільної сумісної власності, що належить цьому співвласникові.

2. Право власності на земельну ділянку

Підстави набуття права власності на землю, права та обов'язки землевласників докладно регламентовані статтями 81—91 ЗК. Відповідно до них громадяни України набувають права власності на земельні ділянки на підставі придбання за договором купівлі-продажу, дарування, міни, іншими цивільно-правовими угодами; безоплатної передачі із земель державної і комунальної власності; приватизації земельних ділянок, що були раніше надані їм у користування; прийняття спадщини; виділення в натурі (на місцевості) належної їм земельної частки (паю). Особам (їх спадкоємцям), які мали у власності

земельні ділянки до 15 травня 1992 року (з дня набрання чинності попередньої редакції Земельного кодексу), земельні ділянки не повертаються.

Іноземні громадяни та особи без громадянства можуть набувати права власності лише на земельні ділянки несільськогосподарського призначення в межах населених пунктів, а також на земельні ділянки несільськогосподарського призначення за межами населених пунктів, на яких розташовані об'єкти нерухомого майна, що належать їм на праві приватної власності.

Юридичні особи (засновані громадянами України або юридичними особами України) можуть набувати у власність земельні ділянки для здійснення підприємницької діяльності у разі: придбання за договором купівлі-продажу, дарування, міни, іншими цивільно – правовими угодами; внесення земельних ділянок її засновниками до статутного фонду; прийняття спадщини; виникнення інших підстав, передбачених законом. Іноземні юридичні особи можуть набувати право власності на земельні ділянки несільськогосподарського призначення: у межах населених пунктів у разі придбання об'єктів нерухомого майна та для спорудження об'єктів, пов'язаних із здійсненням підприємницької діяльності в Україні; за межами населених пунктів у разі придбання об'єктів нерухомого майна. Землі сільськогосподарського призначення, отримані в спадщину іноземними юридичними особами, також підлягають відчуженню протягом одного року.

Що стосується усього кола підстав припинення права власності на земельну ділянку, воно визначено у Главі 22 ЗК, яка регулює відносини, пов'язані із припиненням як права власності, так і права користування землею. Усі передбачені ЗК підстави припинення права власності на земельну ділянку можна умовно поділити на чотири групи: 1) добровільне припинення права власності на земельну ділянку; 2) припинення права власності на земельну ділянку у разі повної втрати цивільної правоздатності суб'єктом права власності; 3) примусове припинення права власності на земельну ділянку у власника за відсутністю його вини; 4) примусове вилучення земельної ділянки у власника при наявності його вини.

Першу групу складають:

— добровільна відмова власника від земельної ділянки, яка може бути

здійснена у встановленому порядку лише на користь держави або територіальної громади;

— добровільне відчуження земельної ділянки власником, в тому числі надання згоди на вилучення земельної ділянки для її наступного надання іншій особі із правом одержання відповідної компенсації (як у вартісному виразі, так і у натуральному).

До другої групи відносяться випадки смерті власника — фізичної особи та припинення власника — юридичної особи.

До третьої групи належать:

- викуп (вилучення) земельної ділянки з мотивів суспільної необхідності та для суспільних потреб (із застосуванням передбачених законодавством компенсаційних механізмів);

- невідчуження земельної ділянки іноземними особами, особами без громадянства та юридичними особами (крім заснованих виключно громадянами України або юридичними особами України) на протязі одного року з моменту набуття права власності на земельну ділянку сільськогосподарського призначення або несільськогосподарського призначення за межами населених пунктів, якщо на неї відсутнє нерухоме майно, що знаходиться у їх власності.

Четверта група включає випадки:

- використання земельної ділянки не за цільовим призначенням;
- неусунення допущених порушень законодавства (забруднення земель радіоактивними і хімічними речовинами, відходами, стічними водами, забруднення земель бактеріально-паразитичними і карантинно-шкідливими організмами, засмічення земель забороненими рослинами, пошкодження і знищення родючого шару ґрунту, об'єктів інженерної інфраструктури меліоративних систем, порушення встановленого режиму використання земель, що особливо охороняються, а також використання земель способами, які завдають шкоди здоров'ю населення) в терміни, встановлені вказівками спеціально уповноважених органів виконавчої влади з питань земельних ресурсів;

- конфіскації земельної ділянки як санкції за скоєння кримінального злочину або адміністративного проступку;

- примусового звернення стягнення на земельну ділянку по зобов'язаннях її власника (наприклад, у випадку невиконання власником земельної ділянки іпотечних зобов'язань).

Якщо земельна ділянка має особливо цінні природні властивості та відноситься до особливо цінних земель, її вилучення передбачає особливий, більш складний, порядок погодження.

3. Право власності на житло

Житлом фізичної особи є житловий будинок, квартира, інші приміщення, призначені та придатні для постійного проживання в них.

Стаття 47 Конституції України закріплює право кожного громадянина на житло. На державу покладено обов'язок створити умови, за яких кожний громадянин мав би змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду.

Під житлом в житловому праві розуміють не тільки житлові (в т.ч. багатоквартирні) будинки та дачі, призначені для постійного проживання, але й відокремлені квартири та інші ізольовані приміщення (наприклад, окремі ізольовані кімнати в квартирах), гуртожитки, будинки – інтернати, спеціальні будинки для громадян похилого віку й інвалідів та ін., яких зареєстровано в державних органах у такій якості. В цивільному праві під житлом, перш за все, розуміють об'єкт права власності та інших речових прав, що має особливий правовий режим.

Житловим будинком є будівля капітального типу, споруджена з дотриманням вимог, встановлених законом, іншими нормативно-правовими актами, і призначена для постійного у ній проживання.

Для виникнення права власності на житловий будинок необхідно, щоб будинок було збудовано на відведеній у встановленому порядку земельній ділянці, було затверджено відповідний проект, було отримано відповідний дозвіл та будинок було прийнято до експлуатації. Згідно ст. 40 ЗК громадянам України за рішенням органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування можуть передаватися безоплатно у власність або надаватися в оренду земельні ділянки для будівництва та обслуговування жилого будинку,

господарських будівель.

Поняття садиби є новою категорією для цивільного права. Житловий будинок садибного типу складається із житлових та допоміжних (не житлових) приміщень. Характерними допоміжними приміщеннями будинку є: передпокій, кухня, коридор, веранда, вбиральня, комора, приміщення для автономної системи опалення, пральня тощо. На присадибних земельних ділянках, крім житлових будинків, розміщуються господарські будівлі (сараї (хліви), літні кухні, гаражі, майстерні, вбиральні тощо) та споруди (колодязі, вигрібні ями, навіси, огорожі, ворота, хвіртки, замощення тощо). Характерною рисою садиби є її призначення — ведення фермерського господарства, ведення особистого селянського господарства, ведення садівництва, будівництва і обслуговування жилого будинку, господарських будівель і споруд (п. 6 ст. 118 ЗК).

Власник садиби має право розпоряджатися своїм майном на свій розсуд, тобто він має право продавати, дарувати, міняти та здійснювати інші правочини з садибою.

Квартира — це конструктивно відокремлена функціональна частина дво - або багатоквартирного житлового будинку, яка призначена та за санітарно-технічними нормами придатна для постійного в ній проживання.

До членів сім'ї власника належать його/її дружина/чоловік, їх діти (в тому числі усиновлені) та батьки (усиновителі). Членами сім'ї власника може бути визнано й інших осіб, якщо вони постійно проживають разом з ним і ведуть з ним спільне господарство. Члени сім'ї власника, які проживають разом з ним, користуються нарівні з власником усіма правами і несуть усі обов'язки щодо утримання квартири (будинку).

Власник вправі вселити в займане ним жиле приміщення свою дружину/чоловіка, дітей, батьків, а також інших осіб (братів, сестер інших родичів). Особи, що вселилися в жиле приміщення як члени сім'ї власника, набувають рівного з іншими членами сім'ї права проживання у квартирі (будинку). Власник житла повинен використовувати належне йому майно (квартиру, будинок) за цільовим призначенням, тобто для проживання, забезпечувати його схоронність, утримувати у належному санітарному та технічному стані, утримуватись від руйнування або псування, підвищувати

благоустрій житла, вживаючи заходів щодо запобігання аварій квартирному обладнанню. Власник не має права використовувати його для будь-якого промислового виробництва (наприклад, перебудування квартири у майстерню, лабораторію, цех та ін. забороняється) або на шкоду інтересам суспільства.

Власник квартири має право здійснювати за свій рахунок її поточний та капітальний ремонт.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Які види власності виділяються у цивільному кодексі України?
2. Кому належить право державної власності?
3. Суб'єктами права приватної власності є?
4. Які існують види спільної власності?
5. Право спільної сумісної власності – це...
6. Право спільної часткової власності – це...
7. Хто може бути суб'єктами права власності на землю в Україні?
8. У яких випадках припиняється право власності на землю?
9. Які виділяються групи підстав припинення права власності на землю?
10. Що, відповідно, до ЦК, вважається житлом?
11. Чим відрізняється квартира і садиба?
12. Які права має власник житла?
13. Де закріплено право власності на житло?
14. Чи існує в Україні вид власності – власність Українського народу?
15. Кому належить право комунальної власності?

СИТУАЦІЙНІ ЗАВДАННЯ І ЗАДАЧІ

1. Чи є, на Вашу думку, запровадження спеціальних способів захисту права спільної власності?
2. Іванов, який мав на праві власності земельну ділянку, площею 2 га, виїхав тимчасово за кордон. Повернувшись через два роки, Іванов з'ясував, що його земельну ділянку передали іншій особі, оскільки вважали, що він відмовився від свого права власності на цю ділянку.

Дайте правову оцінку ситуації.

3. Після відкриття спадщини, братам Сергію і Василю дістався житловий будинок на праві спільної часткової власності (1/3 – Василю, 2/3 – Сергію).

Василь здійснив прибудову до своєї частини будинку у вигляді мансарди, а Сергій подав позов до суду про знесення цієї прибудови, оскільки вона здійснена без його згоди.

Яке рішення має прийняти суд?

4. Володимир передав своєму знайомому Юрію у користування мобільний телефон з умовою, що Юрій поверне телефон неушкодженим за два місяці. Напротязі цього часу телефон у Юрія викрали і, як згодом з'ясувалось, злодій продав телефон своїй знайомій Оксані. Володимир почав вимагати грошову компенсацію від Юрія, останній в свою чергу заявив, що відповідати повинна Оксана.

Дайте оцінку ситуації.

НОРМАТИВНО – ПРАВОВІ АКТИ ДО ТЕМИ:

8. Конституція України 1996р.

9. Цивільний кодекс України від 16.01.2003р. з наступними змінами і доповненнями.

10. Земельний кодекс України від 25.10.2001р. з наступними змінами і доповненнями.

11. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно: Закон України від 01.07.2004р. з наступними змінами і доповненнями.

12. Про приватизацію державного житлового фонду: Закон України від 19.06.1992р. з наступними змінами і доповненнями.

13. Про право власності на окремі види майна: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.06.1992р. з наступними змінами і доповненнями.

14. Про практику застосування судами законодавства, що регулює право приватної власності громадян на житловий будинок: Постанова Пленуму Верховного суду України від 22.12.1995р. з наступними змінами і доповненнями.

ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ:

20. Безсмертна Н. Співвідношення понять «право власності» і «здійснення права власності»// Право України. – 2003. - №11.
21. Дзера О. В. Розвиток права власності громадян в Україні. – К., 1996.
22. Домашенко М. В. Власність і право власності. – Х., Факт, 2002.
23. Коновалов А. Е. Владение и владенческая защита в гражданском праве. – СПб: Юрид.центр, 2001.
24. Лазар Я. Собственность в буржуазной правовой теории. – М. 985.
25. Майданик Р. А. Довірча власність у цивільному праві України // Українське комерційне право. – 2004. - №5.
26. Музика Л. Власність в економічному і правовому вимірі// Право України. – 2001. - №12.
27. Науково – практичний коментар Цивільного кодексу України/ під ред. Коссака В. М. – К., 2008.
28. Суханов Е. А. Основные положения права собственности. – М., 1999.
29. Пересунько С. І. Право державної власності в Україні. – Кіровоград, 1998.
30. Погрібний С. О. Володіння в цивільному праві. – О: ЮЛ, 2002.
31. Цікало В. І. Набувальна давність у новому Цивільному кодексі України// Нотар. – 2003. - №1.

Тема 11. Захист права власності. Речові права на чуже майно

1. Поняття, загальні засади та способи захисту права власності.
2. Загальна характеристика речових прав на чуже майно.
3. Характеристика сервітуту, емфітевзису і суперфіцію.

1. Поняття, загальні засади та способи захисту права власності.

Захист і охорона власності є однією з найголовніших функцій нашої держави, так як охорона економічних відношень власності як матеріального підґрунтя будь-якого суспільного ладу складає найважливішу задачу будь-якої правової системи. Зasadничим принципом у сфері захисту права власності є положення про те, що держава забезпечує рівний захист всіх суб'єктів права власності (ст. 13 Конституції України). Всі форми власності проголошені рівними, а відтак охороняються та захищаються державою без надання, переваг одній перед іншою.

Усі способи захисту права власності поділяють на загальні і спеціальні.

У ст. 16 ЦК викладені загальні способи захисту цивільних прав, які тією чи іншою мірою стосуються і захисту права власності.

Спеціальні способи захисту права власності передбачені у Главі 29 ЦКУ.

У залежності від характеру посягання на права власника і змісту захисту, який надається власнику, виділяють такі способи захисту як речові та зобов'язально-правові. Речові способи захисту права власності застосовуються при безпосередньому порушенні права власності, зв'язаному з протиправними діями третіх осіб, що виключають чи обмежують здійснення власником своїх правомочностей. В такому випадку вступає в дію їхній абсолютний захист, спрямований на усунення перешкод у здійсненні права власності. Він орієнтований на захист безпосередньо права власності і не зв'язаний будь-якими конкретними зобов'язаннями між власником і порушником.

До речових позовів відносяться: вимоги не володіючого власника до незаконного володільця про витребування майна (віндикаційний позов); вимоги власника щодо усунення порушень права власності, які не пов'язані з володінням (негаторний позов); вимоги власника про визнання права власності; виключення майна з опису; визнання права власності; визнання незаконним правових актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим або органів місцевого самоврядування.

До зобов'язальних способів захисту права власності відносяться відшкодування збитків, відшкодування моральної шкоди, примусове виконання обов'язку в натурі.

Віндикаційним визнається позов власника, що не володіє, до невластника, що незаконно володіє, про вилучення майна в натурі. Віндикаційним позовом захищається право власності в цілому, оскільки він пред'являється в тих випадках, коли порушені права володіння, користування і розпорядження одночасно.

Витребування майна може бути здійснене з дотриманням певних меж:

- 1) предметом віндикації може бути лише наявна річ;
- 2) предметом віндикації може бути лише індивідуально визначена річ;
- 3) можливість витребування майна залежить від добросовісності чи недобросовісності набувача.

Характер незаконного володіння, в якому річ перебуває, впливає на умови задоволення віндикаційного позову. Закон розрізняє два види незаконного володіння чужою річчю, що породжує різні цивільно-правові наслідки. Власник визнається добросовісним, якщо, здобуваючи річ, він не знав і не повинний був знати про те, що відчужувач речі не має права на її відчуження. У випадку, якщо власник речі знав, чи принаймні, повинний був знати, що здобуває річ в особи, що не мала права на її відчуження, він вважається недобросовісним. За пануючою в літературі думкою, для визнання набувача недобросовісним недостатньо простої необачності, а потрібні намір чи груба необережність.

У добросовісного власника майно може бути витребуване не завжди. Витребування майна від добросовісного набувача залежить від умов, при яких річ вибула з володіння власника чи особи, якої він передав майно за договором та оплатності (безплатності) придбання. Якщо майно було загублено власником, викрадено в нього чи вибуло іншим шляхом поза його волею, то воно підлягає поверненню власнику, хоча б добросовісний набувач і придбав річ оплатно. Це ж правило діє і тоді, коли річ вибула з володіння особи, якому власник передав її за договором.

Правило ч. 3 ст. 388 ЦК встановлює виключення з правил захисту прав власника по віндикаційному позову, установленому у ч. 1 ст.388. Так, у випадку, якщо річ була придбана добросовісним сплатним власником у порядку, встановленому для виконання судових рішень, то у нього не можна витребувати річ навіть у тих випадках, коли річ була загублена власником чи викрадена у нього, чи вибула з володіння власника при

інших обставинах не з його волі.

У випадку, якщо добросовісний власник придбав річ безоплатно у особи, що не мала права її відчужувати, то віндикаційний позов власника підлягає задоволенню у всіх випадках, незалежно від того, як вибула річ з володіння власника (з його волі чи не з його волі).

До обмеження віндикації відноситься правило про неприпустимість витребування у добросовісного набувача грошей і цінних паперів на пред'явника. При цьому не має значення, чи вибуло майно (гроші, цінні папери) з волі чи поза волею власника або тієї особи, якому власник передав майно у володіння, або майно надійшло до набувача безоплатно. Добросовісність набувача є достатньою підставою для відмовлення в позові власнику про витребування зазначених об'єктів. Від добросовісного набувача не можуть бути витребувані гроші і цінні папери на пред'явника навіть якщо власник записав номери грошових купюр, акцій, облігацій тощо.

Вимога про повернення чи відшкодуванні власнику всіх доходів, що до віндикації були чи повинні були бути витягнуті з майна його незаконним власником, є похідною від віндикаційної вимоги. Порядок розрахунків залежить від добросовісності чи недобросовісності набувача. Недобросовісний власник зобов'язаний повернути чи відшкодувати власнику всі доходи, що він витяг чи повинний був витягти за увесь час незаконного володіння. На відміну від недобросовісного добросовісний володілець повинен повернути лише ті доходи, які він отримав або повинен був отримати з того часу, коли він дізнався або повинен був дізнатися про неправомірність свого володіння, або коли він отримав повістку по позову власника про повернення майна. До цього моменту всі отримані доходи належать володільцю, і він не зобов'язаний відшкодовувати власникові вартість отриманих, відчужених чи спожитих доходів. Вимога про повернення чи відшкодування доходів, хоча і впливає з віндикаційного позову, саме в поняття віндикації не входить.

Володілець речі (як добросовісний, так і недобросовісний), у свою чергу, має право вимагати від власника відшкодування понесених ним витрат на майно з того часу, з якого власникові належать доходи від майна. Необхідними вважаються витрати на утримання речі і підтримання її в нормальному стані (витрати на поточний і капітальний ремонт, техобслуговування тощо). Оскільки від добросовісного набувача доходи можуть бути витребувані лише з того часу, коли він дізнався чи повинен був

дізнатися про неправомірність свого володіння, то необхідні витрати до цього моменту повинні покриватися за рахунок отриманого доходу. Таким чином, стягнення доходів і витрат взаємозалежні. Установивши їхні розміри в грошовому вираженні, судові органи можуть зробити залік однорідних зустрічних вимог і стягнути належну різницю на користь відповідної сторони.

Власник (титульний володілець) може вимагати усунення всяких порушень його права, хоча б ці порушення і не були поєднані з позбавленням володіння. Таке право забезпечується йому за допомогою негаторного позову. Негаторний позов - це позадоговірна вимога власника, що володіє річчю, до третьої особи про усунення перешкод у здійсненні правомочностей користування і розпорядження майном. Перешкодою в здійсненні правомочностей власника є неправомірні дії порушника цих прав.

До порушень права користування відносяться, наприклад, випадки самоуправного зайняття приміщення в будинку власника чи заборона на експлуатацію підсобних приміщень, що належать йому на праві часткової власності. В усіх зазначених і подібних їм випадках власник чи особа, що правомірно володіє річчю, може захистити свої інтереси, пред'явивши позов про усунення перешкод, що заважають йому користатися майном.

Отже, негаторним позовом може бути захищене право власності і право законного володіння. Можливі випадки, коли при виробництві опису майна останнє вилучається у власника і передається за тими чи іншими підставами третім особам. Оскільки річ вибуває з володіння власника, тут є підстави пред'явити віндикаційний позов.

Предметом негаторного позову є вимога позивача про усунення порушень, не з'єднаних з позбавленням володіння. Підставою негаторного позову є обставини, що обґрунтовують право позивача на користування і розпорядження майном, я також підтверджують, що поведінка третьої особи створює перешкоди у здійсненні цих правомочностей. Обов'язком власника не є доказування неправомірності дій відповідача.

Позов про визнання права власності — це позадоговірна вимога власника майна про констатацію перед третіми особами факту приналежності позивачу права власності на спірне майно, не з'єднане з конкретними вимогами про повернення майна чи усунення інших перешкод, не зв'язаних з позбавленням володіння.

Зазначений позов може бути заявлений власником індивідуально-визначеної речі, що як володіє, так і не володіє нею (якщо при цьому не ставиться питання про її повернення), права якого оспорюються, заперечуються чи не визнаються третьою особою, що не знаходиться з власником у зобов'язальних чи інших відносинах із приводу спірної речі. Правом на подібний позов володіє і титульний власник майна.

Вимога про визнання права власності не є самоціллю позивачів та єдиним предметом позову. Як правило, такі вимоги супроводжують позови про витребування майна з чужого незаконного володіння, про усунення порушень права власності, не пов'язаних з порушенням володіння та ін.

Вимоги до державних органів чи органів місцевого самоврядування, тобто позови до публічної влади, зазвичай, виділяють у окрему групу засобів захисту права власності. Це зв'язано з наділенням органів державної влади і керування особливими владними повноваженнями, внаслідок чого характер порушень прав власників з боку державних органів, а також зміст наданого захисту мають визначену специфіку.

Правовий акт державного органу чи органу місцевого самоврядування, не відповідний закону чи іншим правовим актам і що порушують цивільні права і охоронювані законом інтереси громадянина чи юридичної особи, може бути визнані судом незаконними та скасовуються, у результаті чого порушене право підлягає відновленню. Підставами визнання недійсними зазначених актів є протиріччя їх закону та іншим правовим актам. Порушення права власності в результаті прийняття цього акта служить лише причиною, що спонукала власника звернутися до суду. Подібні позови можна віднести до негативних, якщо майно не вибуло з володіння власника.

Разом з вимогою визнати незаконним акт, який порушує право власності, особа, право якої порушено, має право вимагати відновлення того становища, яке існувало до видання цього акта. У разі неможливості відновлення попереднього становища власник має право на повне відшкодування заподіяних йому збитків та відшкодування моральної шкоди.

2. Речовими правами на чуже майно є:

- 1) право володіння;
- 2) право користування (сервітут);

3) право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис);

4) право забудови земельної ділянки (суперфіцій).

Отже, речові права на чуже майно – це права на речі, які полягають у можливості обмеженого використання в своїх інтересах речей, що є власністю інших осіб без посередництва власників.

В цілому для прав на чуже майно характерними є такі ознаки, як: їх абсолютний характер; реалізація принципу слідування; реалізація принципу переваги, який надає суб'єкту речового права перевагу перед суб'єктами зобов'язального права реалізувати своє право; перехід права власності на майно до іншої особи не є підставою для припинення речових прав інших уповноважених осіб на це майно.

Правовідносини з приводу встановлення сервітуту можуть виникнути за наявності двох суб'єктів, одним з яких є власник або володілець майна (речі), яке має бути обтяжене сервітутом, іншим — майбутній суб'єкт сервітутного права на це майно (річ) — особа, яка вимагає встановлення сервітуту.

Існує два види сервітутів — земельні (предіальні) та особисті (персональні). Підставою для такої класифікації є спосіб визначення особи сервітуарія, при якому слід враховувати, що сервітути встановлюються в інтересі певної особи. Така визначеність особи встановлюється або її найменуванням, або наявністю у цієї особи іншого права (зокрема, права власності): сервітут належить, відповідно, або відомій особі (особистий сервітут), або ж як власнику (володільцю) певної нерухомої речі (земельний сервітут).

Характерними рисами для земельного (предіального) сервітуту є те, що сервітутні відносини начебто є «відносинами між ділянками» (мається на увазі, що вони пов'язані з правом власності саме на певну ділянку); є тривалими — зазвичай передбачається, що сервітути укладаються на тривалий термін або взагалі без вказівки строку; є неподільними, бо при поділі ділянки сервітутне право має зберігатися в цілому.

Характерними рисами особистого (персонального) сервітуту є те, що вони не пов'язані з певною ділянкою чи речами, а належали певній особі (хоча, звичайно, йдеться про речові права); на відміну від земельних (предіальних) сервітутів вони є обмеженими строком, тому що можуть довічно належати певній особі і припиняються її смертю, якщо самим сервітутом не було встановлений більш короткий строк; попри свій «персональний характер», вони не мають «відносного», тобто зобов'язально-

правового характеру, бо сервітуарій зберігає права на чуже майно і у випадку переходу його до третьої особи, тобто сервітут «слідuje» за речами.

Предметом сервітуту виступає нерухоме майно як певний різновид майна. У коментованій статті в якості загального правила вказується, що сервітут може бути встановлений на земельну ділянку, інші природні ресурси, й надалі коло цих предметів розширюється до загальної родової категорії «нерухоме майно», зміст якої конкретизується у ч. 3. ст.404 ЦК — «будівлі, споруди тощо».

Сервітут припиняється у разі:

- 1) поєднання в одній особі особи, в інтересах якої встановлений сервітут, і власника майна, обтяженого сервітutom;
- 2) відмови від нього особи, в інтересах якої встановлений сервітут;
- 3) спливу строку, на який було встановлено сервітут;
- 4) припинення обставини, яка була підставою для встановлення сервітуту;
- 5) невикористання сервітуту протягом трьох років підряд;
- 6) смерті особи, на користь якої було встановлено особистий сервітут.

Право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб

Емфітевзисом є довгострокове, відчужуване та успадковуване речове право на чуже майно, яке полягає у наданні особі права володіння і користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб з метою отримання плодів та доходів від неї з обов'язком ефективно її використовувати відповідно до цільового призначення. Єдиною підставою встановлення емфітевзису є договір про надання права користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (надалі — договір про емфітевзис).

Стороною договору про емфітевзис не може бути особа, якій земельна ділянка надана на умовах постійного користування чи на умовах оренди.

Користування земельною ділянкою на умовах емфітевзису носить обмежений та цільовий характер, оскільки встановивши емфітевзис на земельну ділянку, власник передає право володіння та право цільового користування нею, зберігаючи за собою право розпорядження земельною ділянкою.

Загальним правилом користування емфітевзисом є відплатність такого користування. Плата за користування стягується незалежно від способу набуття емфітевзису — його сплатного чи безоплатного характеру.

Право користування чужою земельною ділянкою для забудови

Суперфіцієм є довгострокове, відчужуване та успадковуване право користування земельною ділянкою, переданою відплатно чи безоплатно особі для будівництва та експлуатації на ній будівель та споруд, на які в останньої виникає право власності. З природи суперфіцію випливає, що відносини з його приводу є довгостроковими: в разі встановлення суперфіцію на певний строк для належного користування ним необхідно передбачити строк на будівництво, а також експлуатацію зведених будівель чи споруд.

Суперфіцій може переходити у спадщину як на підставі заповіту, так і шляхом спадкування за законом.

Суперфіцій може бути встановлено на визначений або на невизначений строк. Якщо суперфіцій встановлений на невизначений строк, він є безстроковим, тобто є не обмеженим будь-яким строком.

Право користування земельною ділянкою для забудови припиняється у разі:

- 1) поєднання в одній особі власника земельної ділянки та землекористувача;
- 2) спливу строку права користування;
- 3) відмови землекористувача від права користування;
- 4) невикористання земельної ділянки для забудови протягом трьох років підряд.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. В чому виражається захист права власності?
2. Як поділяють способи захисту права власності?
3. Які способи захисту права власності належать до речово – правових?
4. Які способи захисту права власності належить до зобов'язальних?
5. Які межі віндикації?
6. Негаторний позов – це...
7. Речові права на чуже майно – це...
8. В чому суть сервітуту і які є його види?
9. У яких випадках припиняється сервітут?
10. Емфітевзис – це...
11. Які права і обов'язки сторін щодо емфітевзису?
12. Чи може суперфіцій переходити у спадщину?
13. Що є об'єктом емфітевзису?

14. На який строк встановлюється суперфіцій?
15. У яких випадках припиняється суперфіцій?

СИТУАЦІЙНІ ЗАВДАННЯ І ЗАДАЧІ

1. Змодельуйте ситуації, за яких слід застосовувати речово – правові способи захисту права власності.
2. Порівняйте віндикаційний і негативний позов.
3. Петро передав у користування Івану земельну ділянку, строком на 10 років. Останній виїхав за кордон на 4 роки і не користувався земельною ділянкою, а коли повернувся, виявилось, що Петро передав земельну ділянку у користування Олегу. Проаналізуйте ситуацію. Чи мав право Петро передавати земельну ділянку у користування Олегу?
4. На прохання сусідки, яка проживала одна, Олеся передала їй у платне користування телевізор. Через декілька місяців сусідка захворіла і попросила відстрочити плату. За тиждень сусідка померла і все майно успадкувала її дочка, яка відмовилась сплачувати гроші і повертати телевізор.

Який спосіб захисту свого права власності доцільно обрати Олесі?

НОРМАТИВНО – ПРАВОВІ АКТИ ДО ТЕМИ:

15. Конституція України 1996р.
16. Цивільний кодекс України від 16.01.2003р. з наступними змінами і доповненнями.
17. Земельний кодекс України від 25.10.2001р. з наступними змінами і доповненнями.
18. Про судову практику у справах за позовами про захист права приватної власності: Постанова Пленуму Верховного суду України від 22.12.1995р. з наступними змінами і доповненнями.

ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ:

32. Автаева Н. Е., Волошин Н. П. гражданско – правовая защита социалистической собственности. – М: Юр. Л-ра, 1974.
33. Горонович И. Исследование о сервитутах. – К., 1983.
34. Дзера О. В. Розвиток права власності громадян в Україні. – К., 1996.

35. Дзера І. О. Цивільно – правові засоби захисту права власності. – К., 2001.
36. Коновалов А. Е. Владение и владенческая защита в гражданском праве. – СПб: Юрид.центр, 2001.
37. Малюська Д. Позов про визнання угоди недійсною чи віндикаційний позов // Вісник ХІРУтаП. – 2002. – Спецвипуск.
38. Михайленко О. Проблема незахищеності незаконного володіння в цивільному прав // Проблеми державотворення і захисту прав людини. – Л., 2005.
39. Науково – практичний коментар Цивільного кодексу України/ під ред. Коссака В. М. – К., 2008.
40. Цивільне та сімейне право: підручник/ за ред. Харитонova Є. О. – К., 2009.
41. Шевченко Я. Право собственности в Украине. – К., 1996.

Тема 12: Право інтелектуальної власності

1. Авторське право.
2. Право інтелектуальної власності на топографію інтегральної мікросхеми.
3. Право інтелектуальної власності на комерційне найменування.
4. Право інтелектуальної власності на комерційну таємницю.
5. Право інтелектуальної власності на раціоналізаторську пропозицію.
6. Право інтелектуальної власності на сорт рослин.

1. Авторське право і суміжні права є одним з найважливіших складових інтелектуальної власності, поширюючись на наукові, літературні, драматичні, музичні, хореографічні твори, твори архітектури, комп'ютерні програми, бази даних тощо.

У зв'язку з переходом України до ринкової економіки роль інституту авторського права і суміжних прав значно зросла у нашій державі; однак, незважаючи на це, ситуацію в сфері авторських та суміжних прав можна охарактеризувати як критичну.

Авторське право розглядають в двох аспектах:

- В об'єктивному – це сукупність правових норм, що регулюють відносини, які виникають внаслідок створення і використання творів літератури, мистецтва і науки.
- В суб'єктивному – це сукупність прав, які належать автору або його правонаступнику у зв'язку із створенням і використанням твору літератури, науки, мистецтва.

Об'єктами авторського права є законодавчо визначені об'єкти, яким надається правова охорона, насамперед твори.

Твором визнається результат творчої діяльності автора, виражений в об'єктивній формі. Таким результатом можуть бути поєднання ідей, думок, образів, наукових положень, висновків, пропозицій та ін. Законодавець поділяє твори на:

- літературні та художні;
- комп'ютерні програми;

- компіляції даних (бази даних);
- інші твори.

Щоб отримати правову охорону, об'єкти авторського права мають характеризуватися певними ознаками:

- бути створеними в результаті творчої діяльності людини. Творчою визнається інтелектуальна діяльність людини, яка породжує щось якісно нове, що вирізняється своєю неповторністю, оригінальністю та унікальністю.
- існувати в об'єктивній формі. Така форма може бути письмовою, усною, звуковою, у вигляді відеозапису, об'ємно-просторовою тощо.

Окремим видом серед об'єктів авторського права є комп'ютерна програма. Комп'ютерна програма представляє собою сукупність даних і програм, призначених для функціонування комп'ютерів та інших комп'ютерних пристроїв з метою одержання певного результату, включаючи підготовчі матеріали, одержані під час розробки комп'ютерної програми, і породжувані нею аудіовізуальні відображення. За правовим режимом комп'ютерні програми належать до літературних творів. До об'єктів авторського права не належать ідеї і принципи, які лежать в основі програм, ідеї і принципи організації інтерфейсу і алгоритму, мови програмування.

Суб'єктами авторського права є автори творів науки, літератури і мистецтва або їх правонаступники чи роботодавці, які на законних підставах отримали виключні авторські права. Це можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. Суб'єкти авторських прав поділяються на первинних і похідних.

Первинним суб'єктом авторського права є автор твору. Автором твору може бути лише фізична особа незалежно від статі, віку, громадянства і стану дієздатності. За відсутності доказів іншого автором твору вважається фізична особа, зазначена звичайним способом як автор на оригіналі або примірнику твору (презумпція авторства).

Співавторами є особи, спільною творчою працею яких створено твір.

Співавторство має місце за певних умов:

1) в результаті спільної діяльності кількох осіб повинен бути створений єдиний цілісний твір. Тобто колективний твір не може бути створений внаслідок простого механічного поєднання творів окремих авторів, необхідний такий взаємозв'язок їх внутрішньої форми і змісту, щоб вони сприймалися як єдиний твір;

2) створення твору повинно відбуватися спільною творчою працею кількох осіб, тобто твір повинен бути результатом їх спільних зусиль. Спільною творчою працею не визнається робота тоді, коли одна особа відповідно до своїх службових обов'язків чи на інших підставах надає допомогу автору твору, але результати її праці не відображаються у творі;

3) внесок кожного автора повинен мати творчий характер. Надання автору чи співавторам лише технічної допомоги (підбір матеріалів, креслення схем, діаграм, графіків тощо) співавторства не породжує, як і надання авторам фінансової допомоги для створення твору. Співавторством є також авторське право на інтерв'ю.

Авторське право на твір, створений у співавторстві, належить всім співавторам незалежно від того, чи утворює такий твір одне нерозривне ціле або складається із частин, кожна з яких має самостійне значення.

Виділяють два види співавторства: роздільне і нероздільне.

При спільному співавторстві твір, створений двома або більше співавторами, є нероздільним цілим, його частини не мають самостійного значення і не можуть бути практично виділені з єдиного твору.

Якщо твір, створений у співавторстві, утворює одне нерозривне ціле, то жоден із співавторів не може без достатніх підстав відмовити іншим у дозволі на опублікування, інше використання або зміну твору.

При роздільному співавторстві створений твір складається з частин, кожна з яких має самостійне значення (наприклад колективна монографія), а кожний із співавторів має право використовувати створену ним частину твору на власний розсуд, якщо інше не передбачено угодою між співавторами.

Винагорода за використання твору належить співавторам у рівних частках, якщо в угоді між ними не передбачається інше.

Авторське право на твір виникає внаслідок факту його створення. Для виникнення і здійснення авторського права не вимагається реєстрація твору чи інше спеціальне його оформлення, а також виконання будь-яких формальностей.

Особа, яка має авторське право (автор твору чи будь-яка інша особа, якій на законних підставах передано авторське майнове право на цей твір), для сповіщення про свої права може використовувати знак охорони авторського права. Цей знак

складається з таких елементів:

латинська літера «С», обведена колом, — ©;

ім'я особи, яка має авторське право;

рік першої публікації твору.

Знак охорони авторського права проставляється на оригіналі і кожному примірнику твору.

Авторське право на твір виникає внаслідок факту його створення і починає діяти від дня створення твору.

Авторське право діє протягом усього життя автора і 70 років після його смерті, крім випадків, передбачених законом.

Для творів, оприлюднених анонімно або під псевдонімом, строк дії авторського права закінчується через 70 років після того, як твір було оприлюднено. Якщо взятий автором псевдонім не викликає сумнівів щодо особи автора або якщо авторство твору, оприлюдненого анонімно або під псевдонімом, розкривається не пізніше ніж через 70 років після оприлюднення твору, застосовується загальний строк чинності авторського права.

Авторське право на твори, створені у співавторстві, діє протягом життя співавторів і 70 років після смерті останнього співавтора.

Якщо весь твір публікується (оприлюднюється) не водночас, а послідовно у часі томами, частинами, випусками, серіями тощо, строк дії авторського права визначається окремо для кожної опублікованої (оприлюдненої) частини твору.

Авторське право на твори посмертно реабілітованих авторів діє протягом 70 років після їх реабілітації.

Авторське право на твір, вперше опублікований протягом 30 років після смерті автора, діє протягом 70 років від дати його правомірного опублікування.

Строки дії авторського права після смерті автора та у зазначених випадках починаються від дня смерті автора і відлічуються з 1 січня року, наступного за роком смерті або настання зазначених подій.

Особисті немайнові права автора охороняються безстроково.

2. Компонування інтегральної мікросхеми вважається придатним для набуття права інтелектуальної власності на нього, якщо воно є оригінальним.

Інтегральна мікросхема — мікроелектронний виріб кінцевої або проміжної

форми, призначений для виконання функцій електронної схеми, елементи і з'єднання якого неподільно сформовані в об'ємі і (або) на поверхні матеріалу, що становить основу такого виробу, незалежно від способу його виготовлення.

Компонування інтегральної мікросхеми — зафіксоване на матеріальному носії просторово-геометричне розміщення сукупності елементів інтегральної мікросхеми та з'єднань між ними.

Тільки оригінальне компонування інтегральної мікросхеми придатне для набуття права інтелектуальної власності. Воно визнається оригінальним, якщо не створено шляхом прямого відтворення (копіювання) іншого компонування інтегральної мікросхеми, має відмінності, що надають йому нові властивості, і не було відоме у галузі мікроелектроніки до дати подання заявки до Установи (Державного департаменту інтелектуальної власності) або до дати його першого використання.

Правова охорона компонування інтегральної мікросхеми здійснюється шляхом його державної реєстрації в Установі. Підтвердженням державної реєстрації компонування інтегральної мікросхеми є свідоцтво, яке засвідчує набуття права інтелектуальної власності на компонування інтегральної мікросхеми.

Свідоцтво діє десять років від дати подання заявки до Установи. Дія свідоцтва може бути припинена достроково.

Для отримання свідоцтва, яке засвідчує право інтелектуальної власності треба зареєструвати компонування інтегральної мікросхеми.

Автор компонування інтегральної мікросхеми — фізична особа, творчою працею якої створено об'єкт, який визнано компонуванням інтегральної мікросхеми. Автором компонування інтегральної мікросхеми може бути тільки фізична особа.

На рівні з громадянами України мають права іноземні громадяни та особи без громадянства. Якщо ці особи мають постійне місце проживання поза межами України, то вони реалізують свої права через патентних повірених.

Якщо авторів декілька, то всі вони мають право на одержання свідоцтва на компонування інтегральної мікросхеми. Вони можуть здійснювати свої права спільно — на підставі угоди між ними. Для визнання особи автором необхідний її особистий творчий внесок у створення компонування інтегральної мікросхеми. Для

цього недостатньо надання особою технічної, організаційної або матеріальної допомоги.

Автору належить особисте немайнове право авторства на компонування інтегральної мікросхеми. Це право є невід'ємним та діє безстрокове.

До інших осіб — суб'єктів прав інтелектуальної власності належать інші заявники на одержання свідоцтва на компонування інтегральної мікросхеми та правонаступники цих осіб та авторів.

Спори між власником майнових прав інтелектуальної власності на компонування інтегральної мікросхеми і суб'єктом права попереднього користувача розв'язуються у судовому порядку. Тягар доведення права попереднього користувача лежить на його суб'єктові.

3. Комерційним (фірмовим) найменуванням визначається найменування, під яким особа здійснює свою діяльність в цивільному обороті і яке індивідуалізує цю особу серед інших його учасників. Комерційне найменування можуть мати юридичні особи, які є підприємницькими товариствами (п. 2 ст. 90 ЦК).

Комерційне найменування товариства повинно містити вказівку на його організаційно-правову форму, що одразу дозволяє учасникам обороту дізнатися про основні ознаки організації — є вона комерційною чи некомерційною, як визначається її відповідальність та ін.

Комерційне найменування повинно бути чітким, коротким і легко сприйматися. Найменування відображається українською мовою. Якщо в спеціальній назві використовується іншомовне слово, то за бажанням власника юридичної особи її комерційне найменування подається у перекладі українською мовою або у вигляді транслітерації буквами українського алфавіту.

Комерційне найменування є основним засобом індивідуалізації юридичної особи і виконує дві функції: юридичну та економічну.

В основі розуміння юридичної функції комерційного найменування як найменування організації є можливість юридичних осіб виступати у цивільному обороті від свого імені, що є однією з основних ознак, наявність якої, серед інших, необхідна для визнання організації суб'єктом права, придбання і здійснення нею майнових і особистих немайнових прав, несення обов'язків (ст. 88 ЦК). Отже,

найменування є необхідною передумовою цивільної правосуб'єктності юридичної особи.

Економічна функція найменування осіб, що займаються підприємницькою діяльністю, полягає у необхідності розпізнавання того або іншого виробника і його продукції (послуг) серед конкурентів.

Відповідно до ст. 8 «Паризької конвенції з охорони промислової власності» (1883 р.) комерційне найменування охороняється в усіх країнах Союзу по охороні промислової власності без обов'язкового подання заявки або реєстрації і незалежно від того, чи є воно частиною торговельної марки. Україна є учасницею цієї конвенції, тому набуття прав на комерційні найменування як іноземними, так і українськими юридичними особами не може бути пов'язане з фактом їх реєстрації.

Комерційне найменування юридичної особи повинно мати особливі ознаки, які не допускали б змішування одного комерційного найменування з іншим. Воно повинно бути новим і відмінним від уже існуючих комерційних найменувань.

Чинність права на комерційне найменування припиняється одночасно з ліквідацією самої юридичної особи, а також у таких випадках:

- при переході юридичної особи до нового власника, якщо умови такої передачі не передбачають збереження за особою колишнього найменування;

- при реорганізації юридичної особи, у ході якої вона іноді зобов'язана змінити своє колишнє найменування;

- за рішенням суб'єкта права на комерційне найменування;

- за рішенням суду через невідповідність комерційного найменування вимогам чинного законодавства або у випадку порушення прав та інтересів інших осіб.

4. ЦК до об'єктів права інтелектуальної власності віднесено комерційні таємниці і визначено поняття та їх правовий зміст.

ЦК встановлює режим правомірного використання комерційної таємниці, її межі, коло відомостей, що підпадають під поняття цієї таємниці, тобто визначає предмет правової охорони. Правові ознаки комерційної таємниці наводяться тільки в ЦК.

Кабінет Міністрів України постановою від 9 серпня 1993 р. «Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці» встановив, що комерційної

таємниці не становлять і до цих об'єктів права не можуть бути застосовані норми, що визначають правовий захист:

- установчі документи, документи, що дозволяють займатися підприємницькою чи господарською діяльністю та її окремими видами;
- інформація за всіма встановленими нормами державної звітності;
- відомості про чисельність і склад працюючих, їхню заробітну плату в цілому та за професіями й посадами, а також наявність вільних робочих місць;
- документи про сплату податків і обов'язкових платежів; інформація про забруднення навколишнього природного середовища, недотримання безпечних умов праці, реалізацію продукції, що завдає шкоди здоров'ю, а також інші порушення законодавства України та розміри заподіяних при цьому збитків;
- документи про платоспроможність;
- відомості про участь посадових осіб підприємства в кооперативах, малих підприємствах, спілках, об'єднаннях та інших організаціях, що займаються підприємницькою діяльністю;
- відомості, що відповідно до чинного законодавства підлягають оголошенню.

Суб'єкти господарювання зобов'язані подавати зазначені відомості органам державної виконавчої влади, контролюючим і правоохоронним органам, іншим уповноваженим особам відповідно до чинного законодавства за їх вимогою.

Комерційною таємницею можуть бути відомості технічного, організаційного, комерційного, виробничого та іншого характеру, за винятком тих, які відповідно до закону не можуть бути віднесені до комерційної таємниці. Комерційною таємницею може бути сукупність технічних, технологічних, комерційних та інших знань, оформлених у вигляді технічної документації, навиків та виробничого досвіду, необхідних для організації того чи іншого виду виробництва (включаючи системи організації і управління), а також інформація, що має комерційну вартість у ринковому обороті, але не за патентована.

Комерційну таємницю слід відмежовувати від конфіденційної інформації, іншої інформації (науково-технічної тощо).

Особливістю комерційної таємниці є те, що вона має специфічний предмет правового регулювання суспільних відносин — відомості, що становлять комерційну таємницю, є нематеріальними. Але для того щоб вони становили

предмет комерційної таємниці, ці відомості повинні бути матеріалізовані у відповідному документі. Нормами чинного законодавства відомості, що становлять комерційну таємницю, не визначені, але такі відомості можуть бути зазначені спеціальним чином у договорі, наказі, статуті тощо.

Строк чинності права інтелектуальної власності на комерційну таємницю не встановлений і обмежується строком існування сукупності ознак комерційної таємниці.

Припинення комерційної таємниці полягає в ознайомленні хоча б однієї особи з сутністю комерційної таємниці шляхом її оприлюднення або розповсюдження.

5. Раціоналізаторською пропозицією є визнана юридичною особою пропозиція, яка містить технологічне (технічне) або організаційне рішення у будь-якій сфері її діяльності.

Об'єктом раціоналізаторської пропозиції може бути матеріальний об'єкт або процес.

До раціоналізаторської пропозиції законодавство встановило три необхідні вимоги:

пропозиція має стосуватися профілю підприємства, якому вона подана;

вона має бути новою;

раціоналізаторська пропозиція повинна бути корисною підприємству, якому вона подана.

Свідоцтво видає підприємство, яке прийняло рішення про визнання пропозиції раціоналізаторською і прийняття її до використання. Свідоцтво підписує керівник підприємства і стверджує печаткою. У свідоцтві зазначаються дата і номер заяви, зазначені в Журналі реєстрації.

У разі співавторства у свідоцтві вказуються прізвища усіх співавторів в алфавітному порядку.

Автор раціоналізаторської пропозиції має право на захист своїх особистих немайнових і майнових прав. Особисті немайнові права автора раціоналізаторської пропозиції захищаються у позовному порядку.

Всі спори, що виникають у зв'язку із використанням раціоналізаторської пропозиції, розглядаються в судовому порядку, крім оскарження відмови про

прийняття раціоналізаторської пропозиції, яка розглядається керівником підприємства, до якого ця раціоналізаторська пропозиція була подана.

6. Право інтелектуальної власності на сорт рослин

Відносини, що виникають у зв'язку з виведенням, використанням, захистом, відчуженням нових сортів рослин, регулюються Законом України «Про охорону прав на сорти рослин» від 21 квітня 1993 р., який набув чинності 1 листопада 1993 р., в редакції 17 січня 2002 р.

Законодавство про рослини розрізняє два види сортів: сорти, що допущені до господарського використання, і сорти, які захищені патентом, тобто запатентовані сорти.

Об'єктом права на сорт є селекційне досягнення у рослинництві, одержане штучним шляхом або шляхом відбору, і таке, що має одну або кілька господарських ознак, які відрізняють його від існуючих сортів рослин.

Відповідно до Закону про рослини сорт — це окрема група рослин в рамках нижчого із відомих ботанічних таксонів, яка, незалежно від того, задовольняє вона повністю або ні умови надання правової охорони, може бути визначена ступенем прояву ознак, що є результатом діяльності даного генотипу або комбінації генотипів. Категорії сорту — клон, лінія, гібрид, популяція.

Сорт визнається патентоспроможним і на нього видається патент, якщо він є новим та відповідає умовам новизни, вирізняльності, однорідності і стабільності.

Відповідно до закону сорт вважається новим, якщо на дату надходження заявки на видачу патенту на сорт до Установи України матеріал цього сорту не був відомий цивільному обороту:

а) на території України більше одного року;

б) на території будь-якої іншої країни для винограду, декоративних деревних рослин, плодових культур та лісових порід більше шести років та більше чотирьох років для інших культур.

Сорт відповідає умові вирізняльності, якщо він чітко відрізняється від будь-якого іншого сорту, загальновідомого на дату надходження заявки до Установи України.

Однорідним вважається сорт, рослини якого, з урахуванням особливостей

розмноження, за своїми ознаками залишаються досить схожими за своїми основним ознаками, відзначеними в описі сорту.

Стабільним вважається сорт, якщо його основні ознаки залишаються незмінними після кожного розмноження. У разі особливого циклу розмноження — в кінці кожного циклу розмноження.

Сорт вважається патентоспроможним, коли всі наведені умови будуть наявні у своїй сукупності.

Суб'єктом правовідносин, що виникають у процесі створення і використання сорту рослин, може бути будь-яка фізична і юридична особа.

Суб'єктом права на сорт рослини може бути особа без громадянства, якщо вона постійно проживає в Україні.

Автором сорту визнається громадянин, творчою працею якого створено (виявлено, і/або виведено, і/або поліпшено) сорт.

Строк чинності виключних майнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин, породи тварин спливає через тридцять років, а щодо дерев та винограду — через тридцять п'ять років, що вираховуються з 1 січня року, наступного за роком державної реєстрації цих прав.

Чинність виключних майнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин, породи тварин може бути припинено достроково або поновлено у випадках та у порядку, встановлених законом.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Авторське право – це...
2. Строк чинності особистих немайнових прав?
3. Які об'єкти відносяться до об'єктів авторського права?
4. Які існують види співавторства?
5. З яких елементів складається знак авторського права?
6. Хто є первинним суб'єктом авторського права?
7. Які ознаки патентоздатності топографії інтегральної мікросхеми?
8. Які відомості вважається комерційною таємницею?
9. Якими законодавчими актами регулюється право інтелектуальної власності?

10. Що може об'єктом раціоналізаторської пропозиції?
11. Коли сорт рослин вважається новим?
12. Коли сорт рослин вважається вирізняльним?
13. Коли сорт рослин вважається стабільним?
14. Які функції виконує комерційне найменування?
15. Які документи потрібні для отримання свідоцтва на раціоналізаторську пропозицію?

СИТУАЦІЙНІ ЗАДАЧІ

1. Винахідник Павлов перший в світі висунув ідею створення двигуна для автомобіля, який би працював на повітрі і отримав патент на цей винахід. Через п'ять років після цього інший винахідник Горошко створив новий двигун до автомобіля, який працює на повітрі і теж запатентував його.

Ознайомтесь з положеннями ЗУ «Про охорону прав на винаходи та корисні моделі» і проаналізуйте ситуацію. Хто в даному випадку буде вважатись винахідником?

2. У роботах, пов'язаних із створенням літературного твору брали участь Климов, Козак і Нечипоренко. Створивши твір, Климов і Нечипоренко були зазначені як його співавтори.

Козак звернувся до адвоката за консультацією і розповів, що він безпосередньо приймав участь у створенні твору, яка проявлялась в тому, що протягом усього часу він надавав технічну допомогу і без його допомоги цей твір не був би створений. Виходячи з цього, Козак вважав, що його має бути визнано одним із співавторів.

Надайте консультацію по даному питанні і вирішіть спір.

3. Селекціонер Петренко створив новий сорт рослин і розкрив його сутність у статті, опублікованій в науково – технічному журналі 12.04.2009р. Згодом, 26.04.2010р. Петренко подав заявку для одержання патенту на цей сорт рослин.

Чи відповідає заявлений сорт рослин умові новизни? Чи може Петренко одержати патент?

4. Александров розробив топографію інтегральної мікросхеми, яка складалась із кількох елементів і виявив бажання отримати свідоцтво на неї. Александров

звернувся за порадою до юриста стосовно того, чи може він подати заявку на всі елементи в сукупності чи кожен окремо.

Яку би Ви дали раду в даній ситуації?

НОРМАТИВНО – ПРАВОВІ АКТИ ДО ТЕМИ:

1. Конституція України 1996р. з наступними змінами і доповненнями.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003р. з наступними змінами і доповненнями.
3. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993р. з наступними змінами і доповненнями.
4. Про охорону прав на зазначення походження товарів: Закон України від 16.06.1999р. з наступними змінами і доповненнями.
5. Про основи державної політики у сфері наукової та науково – технічної діяльності: Закон України від 13.12.1991р. з наступними змінами і доповненнями.
6. Про охорону прав на топографію інтегральної мікросхеми: Закон України від 05.11.1997р. з наступними змінами і доповненнями.
7. Про видавничу справу: Закон України від 05.06.1997р. з наступними змінами і доповненнями.
8. Про державну таємницю: Закон України від 21.09.1999р. з наступними змінами і доповненнями.
9. Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів та фонограм: Закон України від 23.03.2000р. з наступними змінами і доповненнями.

ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ:

1. Азимов Ч. И. Основы патентного права. – Х., 1994.
2. Андрощук Г. Раціоналізаторська пропозиція як об'єкт промислової власності: проблеми регулювання // Інтелектуальна власність. – 2006. №4.
3. Антонов В. М. Інтелектуальна власність і комп'ютерне авторське право. – К, 2005.
4. Архіпова М. І. Цивільно – правова охорона географічних зазначень в Україні. – Автореф. Дис.канд. ю. н. – 12.00.03. – К, 2006.
5. Бачун О. Захист об'єктів інтелектуальної власності в господарських судах //

Право України. – 2002. - №7.

6. Бошицький Ю. Л. Комерційні найменування: основні правові аспекти. – К: ЮД, 2006.

7. Голофаев В. Содержание и структура фирменных наименований субъектов предпринимательства // Хозяйство и право. – 2000. - №4.

8. Інтелектуальна власність в Україні / за ред.. О. Д. Святоцького. – К., 2004.

9. Мельник О. Товарний знак та його ознаки // Право України. – 1999. - №2.

10. Право інтелектуальної власності: академічний курс / за ред.. О. А. Підпригори. – К., 2003.

11. Право промышленной и интеллектуальной собственности. – Новосибирск, 2006.

12. Селиванов А. Кому належить право на фірмове найменування (фірму)? // Право України. – 2002. - №11.

13. Сергеев А. П. Право интеллектуальной собственности Российской Федерации. – М., 2004.

14. Якубівський І. Право інтелектуальної власності в Україні. – К., 2009.